

DOSTOYEVSKI
BATI, BATI DEDIKLERİ.

BILGI YAYINLARI : 146
DENEME, ANI DIZISI : 25
Birinci Basım Mart 1972
BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi 8 Yenisehir, Ankara
Telf. :17 74 03-12 50 67
(YAZ IZLENİMLERİ ÜZERİNE KIS NOTLARI)
Türkçesi: Ergin Altay
BILGI YAYINEVİ
Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZOĞLU
BILGI BASIMEVİ - ANKARA, 1972

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

Önsöz yerine 7

ikinci Bölüm

Trende..... 19

Üçüncü Bölüm

Bütün bütün gereksiz 31

Dördüncü Bölüm

Simdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan ®Fransız'da mantik yoktur⁻ sözünün, gerçek olup olmadığı üzerine son düşünceler.....
59

Besinci Bölüm

Vaal..... 71

Altıncı Bölüm

Burjuva üzerine..... 89

Yedinci Bölüm

Bir önceki bölümün devamı..... 111

Sekizinci Bölüm

Bribri ile mabis 133

BİRİNCİ BÖLÜM

Önsöz yerine

Dostlarım, sizlere yurt disi izlenimlerimi anlatayım diye kaç aydır sikistirip duruyorsunuz beni. Oysa bu diretinizin beni çıkmaza soktugundan habersizsiniz. Ne anlatacagım size? Simdiye dek bilinmeyen, söylenmemis, yeni ne anlatabilirim? Biz Ruslardan hangimiz (yani hiç degilse dergiydi, gazeteydi okuyanimizi demek istiyorum) Avrupa'yi

9

Rusya'dan iki kat daha iyi bilmeyiz? Ayıp kaçmasin diye iki kat diyorum, aslında on kat daha iyi biliriz Avrupa'yi. Üstelik, sizlere anlatacak bir seyim bulunmadigini; hiç bir seyi sirayla görmedigim için (bazi seyleri görmüş olsam bile, incelemeye fırsat bulamadım) söyle sirasiyle, düzgün bir biçimde anlatamayacagimi da çok iyi biliyorsunuz. Berlin'de, Dresden'de, Bisbaden'de, Baden-Baden'de, Köln'de, Paris'de, Londra'da, Lüksemburg'da, Cenevre'de, Cenova'da, Floransa'da, Milano'da, Venedik'te, Viyana'da bulundum. Hatta iki kere gördüm bu kentlerden bazılarını. inanir misiniz, iki buçuk ayda, evet iki buçuk ayda gezdim bunca yeri! Siz hak verin, iki buçuk ayda bu kadar yolu tepen bir insan ne görebilir, anlayabilir? Gezi programimi önceden, daha Petersburg'da hazirladigimi hatirlarsiniz. Yurt disina ilk çıkisim degildir bu: İlk çıkisim çocukluk yıllarima rastlar. Uykuya yattigimda annem, ya da babam Ratklif'in romanlarından parçalar okurlardi bana o zamanlar. Hatırlarım, bütün gece kâbus görmeme neden olurdu bu romanlar. Korkudan zangir zangir titrerdim. Sonra bir de kirk yasinda çıktım yurt disina. Zamanin darligina bakmadan, elden geldigince çok sey degil, her seyi, ne olursa olsun her seyi görmek istiyordum tabii. Isin kötüsü, görecegim gezecegim yerleri sogukkanlilikla seçecek durumum da hiç

10

mi hiç yoktu. Tanrım, ne çok sey bekliyordum bu gezimden! ®Varsin hiç bir seyi ayrıntilarina dek görmeyeyim, inceleyemeyeyim, diye düşünüyordum (ama gördüm her seyi, her yere gittim); gördüklerimden bir bütün, genel bir izlenim kalacaktır bellegimde nasıl olsa. ®Kutsal mucizeler ülkesi" kusbakisi, bir uçtan bir uca serilecektir gözlerimin önüne bir anda. Sözün kisasi, yepyeni, hos, güçlü bir izlenim dolduracak içimi. Yazın çıktığım geziyi düşündükçe şimdi en çok neye üzüldüğümü bilerseniz bir... Hiç bir seyi gereginde yakından, göremedigime degil, hemen her yere gittğim halde, sözgelimi Roma'ya gitmedigime üzülyorum. Hos Roma'ya gitseydim, bu kez de papayı görmeden gelirdim ya... Anlayacagınız, yeni yeni seyler, yerler görmek, uzaktan söyle genel bir izlenim edinmek tutkusuna delice kaptirmistim kendimi. Böylesine bir itiraftan sonra daha ne bekliyorsunuz benden? Ne anlatabilirim size? Ne açıklayabilirim? Kentlerin görünümünü, daglari, tepeleri mi? Ya da -kusbakisi- ülkeleri mi? Böyle bir seye kalkissam sanirim, çok yüksekten uçtugumu önce siz söylersiniz bana. Hem dürüst bir insan sayarım kendimi ben; bir gezmen olarak bile olsa, yalan söylemek istemem. Oysa bir görünümü de olsa anlatmaya baslasam size, yüzde yüz yalan karistiririm sözlerime. Gezmen oldugum için yapmam

11bunu, benim durumumda bir insan yalan söylemeden yapamayacağı için söylerim yalan. Siz hak verin: Sözgelimi, Berlin son derece eksi bir izlenim birakti bende, sonra topu topu bir gün kaldım orada. Berlin'e haksizlik ettigimi, onun eksi izlenim birakan bir kent oldugunu kesinlikle söyleyemeyecegimi biliyorum şimdi. Düpedüz eksi olmasa bile, hiç degilse kekredir bile diyemem. Böylesine haksiz bir yanlışliga niçin düstüm peki? Hiç kustu yok ki, karacigerimden hasta hasta, yagmurlu, sisli dumanli iki gün kara trenle Berlin'e kadar gözlerimi kirpmadan tangir tungur yol alıp, yüzüm sapsari, bitkin mi bitkin, her yanım dökülür bir durumda kente indigimde, daha bakar bakmaz,

Berlin'in Petersburg'a i-nanilmayacak derecede benzedigini görmem-dir bunun nedeni. Petersburg'un sokaklarından ayrı bir yanı yoktu buradakilerin, kokular da aynıydı, sonra (birakalım, saymakla bitmezler çünkü!)... Vay canına, diye geçirdim o anda içimden, kurtulmaya çalıştığım, kaçtığım şeylerin benzerlerini görmek için mi sallandım trende iki gün, bunca siktintiye katlandım? İhlamur ağaçları bile gitmedi hosuma Berlin'in; oysa en değerli varlığını bir an duraksamadan verir bu ağaçların ugruna Berlinli; belki anayasasını bile çıkarır gözden. Berlin-linin anayasasından daha değerli bir şey ol-, madiginiysa bilmeyen var midir? Üstelik, Ber-

12

imlilerin hepsi de Alman'a öylesine benziyor-lardı ki, Kaulbach'in* fresklerini bile görmeden -ah, korkunç bir şeydi bu!- (içimde, insanın Alman'a pek alışması gerektiği, yabancı olursa onların toplu halde bulundukları yerde yasayamayacağı inancı) Dresden'e attım kapagi. Dresden'de de Alman kadınlarına karşı suç isledim. Sokaga çıkar çıkmaz, Dresdenli kadından daha iğrenç bir yaratığın olamayacağı; Rus ozanlarının en sakragi, kendine en çok güveneni olan ask sarkicisi Vsevolod Krestovski'nin bile burada kendine güvenini yitirebileceği düşüncesine kapıldım. Saçmaladığımı, onun hiç bir durumda kendine güvenini yitiremeyeceğini sezinlemekte gecikmedim tabii. İki saat sonra anlaşıldı her şey: Otel odama dönüp de aynanın karsısında dilimi çıkarınca, Dresdenli bayanlar üzerine düşüncemin kapkara bir iftira olduğundan kuskum kalmadı. Sapsarıydı dilim, kötüydü... @İnsan -diye geçirdim içimden-, doganın bu kralı, ufakik karacigerine böylesine mi bağimli? Aman ne bayagilik! Kendimi bu çeşit düşüncelerle avutmaya çalışarak Köln'e yollandım. Ne yalan söyleyeyim, çok şey bekliyordum Köln katedralinden; gençliğimde mimarlık öğrenimi yaparken büyük bir saygıyla çizmistim onu def-

*Wilhelm Kaulbach (1805-1874). Ünlü Alman

ressamı.

13terime. Dönüste Köln'den geçerken, yani bir ay sonra -Paris'ten dönüyordum- ikinci kez gördüm Köln katedralini. Birinci keresinde güzelliğini göremedim diye @önünde diz çöküp beni bağışlaması için yalvarmak geldi içimden. Karamzin* de Reys çağlayanının önünde öyle diz çökmemiş miydi?... Birinci görüşümde hiç hoslanmadım katedralden; dantel, evet basbayagi dantel gibi, yüz elli metre yüksekliğinde bir masanın üzerindeki kâğıt dantel gibi bir şey izlenimi bıraktı bende. Dedelerimizin Puskin için @pek bir sade yazıyor, nasıl demeli, parlak söz az şiirlerinde diye buyurdıkları gibi; bende @Yüce yani az dedim kendi kendime. Bu ilk kararında iki şeyin etkili olduğu kanisındayım; bunlardan birincisi kolonyadır. Jan-Mariya Farina hemen dibinde katedralin. Hangi otelde kalırsanız kalın, ruhsal durumunuz ne olursa olsun, düşmanlarınızdan da, özellikle Jan-Mariya Fari-na'dan ne denli saklanırsanız saklanın, gene de bulurlar sizi onu kullananlar: @Kolonya ou la vie, ** kurtulus yoktur bundan. Tam böyle, @kolonya ou la vie diye bağirdiklerini kesin-

*Nikola Mihayloviç Karamzin (1766 -1826). Ünlü Rus tarihçisi. Edebiyatla da uğrasmıştır. @Yoksul Liza adlı yapitinin Rus edebiyatında özel bir yeri vardır. **Ya kolonya ya hayat.

14

likle söyleyemem, ama kim bilir, belki de böyle diyorlardır. Hatırlıyorum, hep öyleymis gibi geliyordu bana o gün, bu ses çinliyordu kulaklarımda. Sinirlerimi bozan, bana haksızlık ettiren ikinci şey, yeni Köln köprüsüydü. Çok güzel bir köprü bu elbette, kent de haklı olarak övünüyor onunla, ama biraz fazla övünüyor gibi geldi bana. Hemen o anda sinirlendim buna tabii. Sonra, benzeri görülmemiş köprüye giriste oturmuş, herkesten para a!an o adam, uzattığım -gerçekten az olan- geçiş ücretini

alırken, bilmediğini bir suçumun cezasını benden kesiyormuş gibi soğuk olmamalıydı... Bilmiyorum ama, Almanlar kendilerini pek beğeniyorlar bence. Yabancı, hele hele Rus olduğumu anladı adamı diye geçirdim içimden. Hiç değilse, gözleri söyle diyordu sanki: Görüyor musun köprümüzü, zavallı Rus? Bu köprünün yanında da, biz Almanların yanında da bir solucandan farksızınız; yok çünkü senin böyle bir köprü. Kabul edin ki can sıkıcı bir durum bu. Alman böyle bir şey söylemedi tabii, belki aklından bile geçir-memistir, ama ne önemi var? Adamin böyle söylemek istediğine öylesine inanıyordum ki o anda... sonunda öfkelen dim, söylendim kendi kendime: Canı cehenneme, biz de semaveri bulduk... dergilerimiz var... en güzel elisleri bizde yapıyor... sonra... Sözün kisası, iyice bozuldu sinirlerim, bir sise kolon-

15ya alıp (kurtuluş yoktur bundan.) Fransızların çok daha sevimli, ilgi çekici olacakları umudu içimde, Paris'e yollandım. Şimdi siz hak verin: Kendimi sikip da bir günden çok, söz gelimi bir hafta kalsaydım Berlin'de, Dresden'den de bir hafta kalmadan kaçmasaydım, Köln'e üç, hiç değilse iki gün ayırsaydım, gördüğüm şeylere ikinci, üçüncü keresinde baktığımda başka gözle görmez miydim onları, daha bir dürüst kanılar edinmez miydim onlar üzerine? Güneş isini, su bildiğimiz, basit güneş isini var ya, onun bile, hayli etkisi oldu bu iste: Birinci keresinde de, Köln'e ikinci gelişimde olduğu gibi piri! piril olsaydı katedralin üstünde, hiç kusu yok ki gerçek parlaklığıyla görürdüm yapıyı; yurtseverlik duygumu kabartmaktan başka bir şeye yaramayan o kasvetli, hatta biraz yağmurlu sabah aldatamazdı beni. Bu sözlerimden, kişinin yurtseverlik damarının yalnız kötü havalarda kabardığı sonucu çıkarılmamalıdır. Görüyorsunuz iste dostlarım; İki buçuk ayda her şeyi doğru olarak görmenin olanığı yoktur. Bu nedenle en doğru, en güvenilir bilgileri veremeyeceğim size. İster, istemez doğru olmayı söylemek zorunda kalacağım kimi zaman...

Ama burada kesiyorsunuz sözümü. Bu kez size gerekli olanın doğru bilgiler olmadığını, isterseniz bu çeşit bilgileri Reyhard'ın gezi rehberinde bulabileceğinizi söylüyorsunuz-

16

nuz. Geziye çıkanların, gerçeğin pesinde kosacak yerde (aslında pek seyrek olur onu yakalayacak güçleri), biraz da içtenliğin pesinden gitseler hiç de fena olmayacağı görüşünü savunuyorsunuz. Kendine büyük bir ün sağlamayacak da olsa, kişisel izlenimlerini, yalnız onu ilgilendiren bir serüvenini anlatmaktan çekinme -diyorsunuz-, çıkarı için bilinen yollara sapmasa ne iyi olurdu. Kisacası, size gerekli olanın, kişisel, ama içten izlenimlerimin olduğunu söylüyorsunuz.

Öyle mi? Demek düpedüz gevezelik gerekli size; yüzeyde kalan karalamalar, çarçabuk edinilmiş izlenimler... Buna bir diyeceğim yok, hemen baslıyorum öyleyse. Elimden geldigince de içten olmaya çalışacağım. Yalnız, yazdıklarımın belki de çoğunun yanlış olacağını unutmamanızı istiyorum. Çoğunun diyorum, hepsinin değil. Sözgelisi, Nötre-Dame'in, Mabil balolarının* Paris'te oldukları gibi gerçeklerde yanılmaz insan. Özellikle Mabil gerçeği, Paris üzerine yazan Ruslarca öylesine tanıtlanmıştır ki, artık kusu bile edilemez bu konuda. Belki yanılmam bunda, ne var ki bunu da kesin söylemiyorum. Roma'ya gidip de Saint-Pierre katedralini görmemenin olmayacak bir şey olduğunu söylerler, bilirsiniz. Dü-

* Paris'te verilen, bekâr erkeklerle hafif kadınların katıldığı bir çeşit balo.

17sünün ki ben de Londra'ya gittim de Saint-Paul'u görmedim. inanın doğru söylüyorum. Saint-Paul Katedralini görmedim. Gerçi Saint-Pierre ile Saint-Paul bir tutulamaz, ama ne olursa olsun, geziye çıkmış bir insan için doğru değil bu. İste size övünemeyeceğim birinci serüvenim (Aslında söyle uzaktan, bes yüz metre öteden gördüm onu, ama Pentonvil'e gidiyordum, bos verip geçtim.) Neyse, asil isimize gelelim artık! Hem biliyor musunuz, durmadan dolasıp, kusbakisi (Kusbakisi yüksekten

anlamına gelmez. Biliyorsunuz, mimarî bir deyimdir bu.) evet, durmadan dolasip, kusbakisi bakmadım her seye. Londra'da geçirdiğim sekiz gününü çikin, tam bir ay Paris'te kaldım. Paris üzerine bir seyler yazacağım size, çünkü Saint-Paul katedralinden de, Dresdenli bayanlardan da daha bir yakından tanıdım onu. Hadi, basliyorum.

18

İKİNCİ BÖLÜM

Trende

®Mantık yoktur Fransızda; olmasını da kendi için mutsuzlukların en büyüğü sayardı.™ Geçen yüzyıl yazdı bu tümceyi Fonvizin*, Tanrım, ne neseli olmalıydı bunu yazarken! O anda hazdan içinin fikir fikir kaynadığına bahse girebilirim. Hem kim bilir, Fonvizin'-den bu yana üç dört kusaktır hep haz duyarak

* Deniz Ivonoviç Fonvizin (1745 - 1792). Ünlü Rus oyun yazarı. ®Kolagasi™, ®Anasının Kuzusu™ güldürüleri en tanınmış yapıtlarıdır.

21Okuyoruz bunu belki de. Yabancıları eleştiren bu çeşit tümceler -günümüzde bile rastlanıyor böylelerine- biz Ruslar'a nedense oldum olası pek bir haz verir. Gizlidir bu haz tabii, bazen kişinin kendinden de gizlidir. Geçmisteki tatsız bir şeyin öç alma duygusu sezilir bunda. Elbette iyi bir duygu değildir bu, gelgelelim hemen hepimizin içinde onun kök saldığından da kuskum yok. Oysa birisi böyle bir duygumuz olduğunu söyledi mi parlarız hemen, agzımıza geleni söyleriz. İçtenizdir de böyle kızarken. Sanırım, Belinski* bile -bu anlamda- duygularını gizleyen bir slavyanofildi. Hatırlıyorum, bundan on bes yıl önce, Belinski'yi ilk tanıdığım zamanlar o da arkadaşları da tuhaf kaçacak derecede asiri bir saygıyla eğilirlerdi Batının, özellikle Fransa'nın önünde. Moda Fransa'ydı o devirde (bin sekiz yüz kırk altı yıllarından söz ediyorum). George Sand, Proudhon vb. gibi adlara tapılmıyordu, ya da Louis Blanc, Ledru-Rollen falan gibiler değildi saygı duyulanlar. Hayır, birtakim küçük, degersiz adlar çıkmıyordu ortaya mantar gibi, is ciddiye binince bir anda silinip gittiler tabii. Oysa insanlığın geleceği için çok şey bekleniyordu onlardan. Kimilerinden, derin bir

* Grigoryeviç Belinski (1810-1848). Ünlü Rus eleştirmeni. Üniversiteden atılmasına neden olan bir de roman yazmıştır.

22

saygı dolu fisiltiyle söz ediyorlardı... Elden ne gelir?

Ömrümde Belinski kadar koyu Rus görmedim ben. Ondandır bir de Çaadayef* gözü dönmüşçesine, bazen de -Belinski gibi- körü körüne küçümsemisti bize özgü olan her şeyi, Rus olana dudak bükümüştü. Hatırladığım bazı seylere dayanarak söylüyorum bunu. Kim bilir, Fonvizin'in bu sözü arada bir Belinski'ye bile pek çirkin gözükmemiştir belki. En dürüst, yasalara en uygun bir vasiligin bile pek hosa gitmediği zamanlar olur. Allahas-kiniza, yurdunu sevmenin yabancılara küfretmek demek olduğunu, benim de öyle düşündüğümü sanmayınız. Hiç de öyle düşünmüyorum ben, düşünme niyetinde de değilim; hatta aksine... Ama ne yazık ki, su anda daha duramayacağım bu konu üzerinde.

Yalnız, sırası gelmiskene sunu da hatırlatayım: Paris'ten söz edeceğime, Rus edebiyatına daldığımı düşünmüyorsunuz ya? Eleştiri yazısı yazıyorum sanmıyorsunuz ya? Hayır, yapacak başka bir şeyim olmadığından, boş durmamak için yazıyorum bunları.

* Pyotr Yakovleviç Çaadayef (1793 - 1856). Puskin'in yakın arkadasıydı. 1836'da ®Teleskop dergisinde ünlü ®Felsefe Mektubu yayımlandı. Rus toplumuna saldırları, batıyı övmesi tepkiyle karşılandı. Dört mektup da yurt dışında yayınladı.

23Trendeyim, devresi gün inecğim Eydku-nena'yi, yani yurt dışındaki ilk izlenimimi düşünüyordum. Arada bir hızlı hızlı çarpmaya baslıyordu yüreğim. En sonunda görecektim Avrupa'yi. Neredeyse kırk yıl hayalimde yasattığım Avrupa'yi görecektim. On altı yasından beri, Nekrasof'un* Belopyatkin'inin

®Kaçmak istiyordum isviçre'ye,

dediği gibi, olanca içtenliğiyle hep aynı şeyi düşünen, ama kaçmayan ben, en sonunda giriyordum ®kutsal mucizeler ülkesi'ne. Özlemini öylesine çektiğim, öylesine inatla inandığım ülkeye gidiyordum. Arada bir ®Tanrım, ne biçim insanlarız biz Ruslar? diye geçiriyordum içimden. Gerçekten Rus muyuz biz? Hangimiz olursak olalım, niçin Avrupa'nın bu denli güçlü, büyü, çekici bir etkisi oluyor üzerimizde? Bizlerin -yüz bin kişinin- hâlâ bir hiç saydığımız, değer vermediğimiz, elli milyonluk basit Rus halkı; sayın mizah dergilerimizin, sakallarını kesmiyorlar diye hâlâ alay ettikleri elli milyon insan değil tabii su anda sözünü ettiğim. Hayır, toplumumuzun

*Nikola Alekseyeviç Nekrasof (1821 -1877). Halkçı Rus ozanı. En önemli yapıtları: ®Kim İyi Yaşıyor Rusya'da, ®Demiryolu, ®Köylü Çocukları.

24

ayrıcılık, tüm olanakları tekeline almış bir grup insanından söz ediyorum. Doğrusu, her şeyimiz, bilimimiz de, sanatımız da, toplum düzenimiz de, insanlığımız da, görgümüz de, her şeyimiz oradan, kutsal mucizeler ülkesinden alınma! Yasayışımız, daha çocukluktan başlayarak, Avrupa dünya görüşüne, gelenegine göre düzenlenmiştir. Hangimizin gücü yeterdi bu gidişe karşı koymaya, bu baskıyı yenmeye? Niçin hâlâ tam Avrupalı olmadık? Çünkü (sanırım bu konuda herkes, bazıları seve seve, tabii bazıları da dış bileyerek, herkes kabul edecektir bu görüşümü) evet, hâlâ tam Avrupalı olmadık çünkü olabilecek kadar olgunlaşmadık daha. Ama bu bambaska bir konudur. Benim demek istediğim, bizlerin böylesine güçlü etkiler altında bile Avrupalılaşmadığımızdı. Aklım ermiyor buna. Dadılarımız engel olmadı tabii Avrupalılaşmamıza. Arina Rodionovna (Puskin'in dadısı) olmasaydı Puskin diye bir ozanımızın olmayacağı düşüncesi gerçekten de hem acıdır hem gülünç. Saçmadır! Saçma değil midir yoksa? Öyle ya, saçma değil de nedir? Günümüzde öğrenime çok çocuk götürüyorlar Fransa'ya, bir baska Puskin alıp götürseler oraya, ne Arina Rodinov-na'si olurdu orada ne de besikte duymaya başladığı Rusça'sı. Kim Rus olmadığını söyleyebilir Puskin'in? Soylu bir ailenin çocuğuydu.

25Pugaçof'u* anlamış, daha hiç kimse bir şeyin farkında değilken onun ruhunun derinliklerine inmisti. Byelkin'in** soylu kişiliği vardı onda. Doğup büyüdüğü ortamdan büyük bir sanat, gücüyle ayrıldı, sonra Onyegin'in*** kişiliğinde, halkın gözüyle insafsızca eleştirdi onu. Büyük bir insanın, üstün bir insanın yapabileceği bir şeydi bu ancak. İnsan ruhuyla anayurdu arasında kimyasal bir bağın var olduğu, insanın öz toprakından hiç bir türlü kopamaya-cacı, kopsa bile eninde sonunda tekrar ona döneceği savi doğru mudur acaba? Slaviano-fililik gökten inmedi ya bize... Gerçi sonraları bir Moskova özlemi görünümü kazanmıştır slavyanofillimiz; ama bunun özleminden öte bir şey olduğu da su götürmez bir gerçektir; hem sanırım, bazı gönüllerde ilk bakışta görüldüğünden çok daha derin yer etmiştir. Belki Moskovalıların ruhunda daha da derinlere işlemiştir. İnsan kimi zaman nasıl yanılıyor ilk anda. Bazı canlı, güçlü düşünceleri üç kusak gerektigince anlayamaz da, bazen sonuç, başlangıçtan bambaska çıkar...

Avrupa'nin esiginde -biraz can sikinti-

*Yemelyan Ivanof Pugaçof (1726 -1775). Katerina II. zamanındaki büyük halk ayaklanmasının önderi. Puskin ®Yüzbasinin Kizi̇nda onu anlatir.

Puskin'in roman kahramani.®Byelkin'in Hikâyeleri̇ *®Yevgeniy Onyegiṅin erkek kahramani.

26

sindan, biraz da ıssız güçsüzlükten- bu düşüncelere dalmistim iste trende. İçten olacaktım ya! Bizde, günümüze kadar bu çeşit seyleri, yapacak işleri olmayan kimseler düşünmüştür yalnız. Ah, trende bos oturmak ne çok sikiyor insanın canını! Bizim Rusya'da, tuttugunuz bir iş yoksa duyacağınız can sıkıntısının tipa tip aynıydı bu sıkıntı. Gerçi trene binmissin gidiyorsundur, her ihtiyacın ayagina geliyordur, hatta arada bir bebek gibi oyaliyorlardır da seni, isteyecek başka bir şey olmadığının kendin de farkındasındır; gelgelelim can sıkıntısı gene de bırakmaz yakani; kendin bir şey yapamadığın için sikilir canın; üzerine fazla düştükleri için, oturup yolculuğunun sonunu beklemekten başka bir şey elinden gelmediği için sikilirsin. Gerçi bazı istasyonlarda indim, tren boyunca bir aşağı bir yukarı kostüm, kostüm. Ne olursa olsun umursadığım yoktu; alisik olmadığım için yorulsam, hatta düşüp bir yerimi kırsam viz gelirdi! Kendi ayaklarım üzerindeydim, kendime bir iş bulmuş onu yapıyordum ya, yeterdi. Durup dururken bir kaza olsaydı, vagonlar birbirine girseydi -elim kolum bağlı- baskalarının suçunun cezasını çekmeyecektim...

Ne kötü şey su ıssız güçsüzlük, neler geliyor insanın aklına!

Hava yavaş yavaş kararıyordu bu arada. Trenin ısıklarını yakmaya başlamışlardı. Kar-

27simda, toprak sahibi, yaslı bir kari koca oturuyordu, iyi insan oldukları yüzlerinden belliydi. Birkaç günlüğüne Londra'ya, bir sergiye gidiyorlardı; çocukların! evde bırakmışlardı. Sagimda, on yıldır Londra'da ticaretle uğrasan bir Rus oturuyordu; iş için Petersburg'a gelmiş ancak iki hafta kaldıktan sonra -işlerini bitirir bitirmez- dönüyordu. Yurt özlemi duygusunu hepten yitirdiği belliydi. Solumda temiz pak, sarisin, saf kan bir İngiliz vardı. Bütün İngilizler gibi ortadan ikiye ayırmıştı saçlarını, son derece ağırbaşlıydı. Yolculuğumuzun basından beri hiç birimizle -hiç bir dilde- bir sözcük bile konuşmamış, gündüz hep okumustu. Ancak İngilizlerin dayanabilecekleri, İngilizlere özgü o ince baskılı, küçük bir kitaptan basını kaldırmamış; gece saat on olunca da çizmelerini ağır ağır çıkarmış, terliklerini giymisti. Besbelli, uzun yılların alışkanlığıydı bu, trende de degistirmek istememisti alışkanlıklarını. Çok geçmeden uyudu herkes; trenin düdüğü, tekerleklerin sesi uykusunu getiriyordu insanın. Ben oturuyordum, düşüncelere dalıp gitmistim. Bu bölümün basındaki ®Mantik yoktur Fransız'dȧ düşüncesine nereden vardığımı da bilmiyorum. Size bir şey söyleyeyim mi: Paris'e gidinceye kadar trende düşündüklerimi hak yerini bulsun diye anlatacağım burada. Öyle ya, ben o zaman sikildim, şimdi biraz da siz sikilin. Ne var ki, bazı okuyucuları

28

da kurtarmam gerek; bu nedenle, bu düşüncelerimi ®gereksiż diye adlandıracağım ayrı bir bölümde vereceğim. Sizler sikila sikila okuyacaksınız onu; isteyenler de, gereksiz olduğu için okumadan geçecekler. Okuyucuya karşı çok dikkattir, insafli davranmalı çünkü; dostlarla daha bir siki fiki olabilir insan. Devam edelim:

29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bütün bütün gereksiz

Aslında düşünce falan degildi bunlar; bir çesit bakisti çevreye, elde olmadan görülen seyler, hatta @sunun bunun, daha çok da hiç bir seyin üzerine kurulan hayallerdi. Önce geçmise daldim; Fransiz mantigi üzerine yukardaki özlü sözü söyleyen adami düşünüyordum, bu özlü söz çok uzaklara götürdü beni. Zamaninin büyük aydinlarindandi bu adam.

33Gerçi nedense ömrü boyunca Fransiz kaftani giydi. Hep, sövalye soyu oldugunu göstermek (oysa böyle bir sey yoktur bizde) evet, sövalye soyu oldugunu göstermek, bir de, Patyomkin'-in* bekleme odasinda gururunu koruyabilmek için pudra sürdü yüzüne, kiliç tasidi ya, yurt disina çıkar çıkmaz da Paris'i nefretle anmaya basladi; hemen verdi kesin kararini: @Mantik yoktur Fransiz'da, olmasini da kendi için mutsuzluklarin en büyüğü sayardi. Yeri gelmisken söyleyeyim, kiliçtan, kadife kaftandan söz etmekle Fonvizin'e çattigimi sanmiyorsunuz ya? Aklimin ucundan bile geçirmedim böyle bir şeyi! Kaba kumastan yakasiz köylü ceketini giyemezdi ya... Hele simdi bile bazi beyler, tam Rus olmak, halkin içine girmek için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuslarken (bulduklari bu bale kostümü, Rus halk operalarında, yazma yemenili Lyudmina'larina vurgun Uslan'larin, sahneye çıkarlarken giydikleri giysiyi andiriyor) evet, günümüzde bile bazi beyler, tam Rus olmak, halka yaklasmak için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuslarken o hiç giyemezdi köylü ceketini. Fransiz kafta-

*Grigori Patyomkin (1739 -1791). Rus Prensi. II. Katerina'nin gözüne girerek maresallige kadar yükselmistir.

34

nini daha bir anliyordu halk o zamanlar: @Elbette, beydir o, bizim gibi giyinemez ya. Günümüzün toprak sahiplerinden biri, halka yaklasmak için Rus giysisi giymis, köylülerin bir toplantısına gitmis. Onu uzaktan gören köylüler aralarında fiskosa baslamislar: @Kimdir su palyaço kilikli herif? Anlayacaginiz, yaklasa-mamis halka toprak sahibi.

Bir bey de söyle söylemisti bana:

- Hayir, hayir, hiç bir seyde geri kalmayacagim. Mahsus kesecegim sakalimi, gerekirse frak bile giyecegim. Kendi isime bakacak, onlara yaklasmak istedigimi belli etmeyecegim. Beylik yapacagim, kili kırk yaran, eli siki, hatta -baktim ki öyle olmak gerekiyor- sert, astigi astik kestigi kestik bir bey olacagim. Daha sayacaklardir beni o zaman. Her sey, baslangiçta kendini saydirmaya baglidir.

@Vay canina l -diye geçirmistim içimden-. Adamin karsisindakiler düşmani sanki. Bilmeyen de savasa hazirlaniyor sanir.

Son derece sevimli bir baskasi:

- Öyle ama -demisti-, aralarina girersem, toplanir yargilarlar beni hemen, geçmisteki bir suçum yüzünden kirbaçlanmama karar verirler. Halim nice olur o zaman?

İçimden, @Olsun varsin, ne çıkar! demek geldi ydi birden de tutmustum kendimi, dememistim. Korkmustum çünkü. @Niçin hâlâ çe-

35kiniriz bazi düşüncelerimizi açıklamaktan ?- diye düşündüm- Kirbaçlarsa kirbaçlasınlar, ne önemi var bunun? Sanat profesörleri durumdaki bu gibi değişiklikleri hayatın acı yani diye adlandırırlar yalnızca. Kisinin herkesten uzak yaşamasi için yeterli bir neden midir bu acaba? Hayır, ya insanlarla hasırnesir yasamalidir kisi, ya da yapayalnız. Bazıları katlanamaz buna tabî, özellikle zayıf çocuklarla anneleri.

İçimden geçirdiklerimi söylesem, karsımdaki bagırdı:

- İnsaf siz de yani! Çocuklarla annelerini ne karıştırıyorsunuz şimdi? Bir inek baskasının bahçesine girdi diye, durup dururken dünyayı ateşe vermeye benzerdi sizinki. Tüm insanlığı ilgilendiren bir olay yapıp çıktınız küçücük bir şeyi.

- Haklisiniz, kuskusuz, gülünç, evet hem gülünç, hem de pis bir şeydi bu. Bulasmak istemiyor insanın canı. Bunu söz konusu etmek bile utanç verici bir şey. Hepsinin cehennemine dibine kadar yolu var: Beni kirbaçlamasınlar da onlara ne yaparlarsa yapsınlar. Bana sorarsanız, toplumun yargısı ne olursa olsun, yerindedir, haklidir: Onu yargılama olanagını bulsalar bile, sevimli arkadasıma bir kirbaç bile vurmazlardı. ®Kardesler, bu adamin yaptığı alçaklığa karsılık para cezası verelim ona,™

36

diye karar verdi Şçedrin'in* anlattığı il mahkemelerinden biri: ®Alisik degildir adamcagiz kirbaç yemeye. Biz köylüler biliriz, onun tadını...™ Bu yazdiklarımı okuyan biri,

- Gericilik! -diye bagıracaktır- Kirbaç'ı savunmak ha! (Yemin ederim ki bundan, kurbaci savundugum anlamını çıkaracaklar olacaktır).

Bir baskası,

- İnsaf, nelerden söz ediyorsunuz böyle? -diyecektir-. Paris'i anlatacaktınız, kurbaca atladınız. Nerede kaldı Paris?

Öteden başka biri,

- Saçmaladığınızın farkında değilsiniz galiba ?-diye karısacaktır söze-, daha yeni duydunuz bu yazdiklarnızı, oysa geziye yazın çıkmistınız. Ta o zaman trende nasıl düşünmüş olabilirsiniz bütün bunları?

Cevabım hazırdır buna:

- Hakli olmasına haklisiniz ya, yazdiklarımın yaz izlenimleri üzerine kis notları olduğunu unutuyorsunuz. Kis notlarına kışla ilgili bazı şeylerin de eklenmesi olagan değil mi? Üstelik Eydkunen'e yaklaşıırken -hatırlıyorum-, ana-

*Mihail Yevgrof Saltikof (Takma soyadı Şçedrin). Ünlü Rus hiciv yazarı (1826-1889). Sonra sorumlu yöneticisi olduğu ®Anayurt Notları™ dergisinde 1847'de yayınladığı ®Çeliskiler™ uzun hikâyesi yüzünden Vatka'ya sürüldü.

37yurt üzerine derin derin düşüncelere dalmistim. Oysa Avrupa'ya gitmek için bırakmıstım anayurdumu. Gene hatırlıyorum, kurdugum bazı hayaller de bunlara benzer şeylerdi. Daha çok sunu düşünüyordum: Çesitli devrelerde Avrupa'nın ne gibi bir etkisi olmustu üzerimizde? Uygarlığıyla konuk gelmişti bize daima; ne derece uygarlastırmıstı bizi? daha doğrusu, ne derece uzaklastırmıstı bizi uygarlıktan? Simdi düşünüyorum da, pek boş şeylere yormusum kafamı. Ama bölümün başında

uyarmistim sizi, burada yazacaklarimin gereksiz olduklarini söylemistim. Sahi nerede kalmistim? Evet! Fransiz kaftaninda. O getirdi beni buralara. Iste, böyle Fransiz kaftanlinin biri de ®Kolagasi™ni yazmisti zamaninda. O devirde pek sevimli Kolagasi. Patyomkin, ®Canini versen, bundan iyisini yazamazsin Denis,™ demisti. Uyku sersemliyiyle söyle bir kipirda-misti yerinden sanki herkes. ®Bos durmak, baskalarinin gösterdigi yöne gitmek o zaman da mi tak demisti insanların canina?™ diye devam ediyordum düşünmeye elimde olmadan. O zamanki Fransiz yol göstericilerden söz etmiyorum yalnızca: sirasi gelmisksen hatirlatmak istedigim bir sey daha var: Asiri derecede saf bir ulusuz biz, bunun tek nedeni de temiz yürek-liligimizdir. Sözgelisi, bos oturuyor, oturuyor, sonra birden, birisi bir sey dedi, bir sey yapti, üstümüze bir canlilik geldi, kendimize yapacak

38

is bulduk sanip firliyoruz yerimizden. En küçük bir kuskü yoktur içimizde, artık inançla dopdolu-yuzdur. Bir sinek geçse yanımızdan, fil geçti saniyoruz. Toylugu, açligi da ekleyin buna... Kolagasi'ndan hemen önce basladi bize bu -ama o zamanlar gözle görölmeyecek kadar küçüktü tabiî-hâlâ da devam ediyor: Kendimize bir ugras bulduk mu cosup basiyoruz çigligi. Sevinçten çiglik atmayı, kendimizi paralamayı pek severiz. Ama iki yıl geçer aradan, suratimizi asip her birimiz bir köseye çekiliriz. Ne var ki, yüz kere bile yapsak aynı şeyi, gene de usanmaz, yorulmayız. Yabancıların yardımına gelince, Fonvizin zamanında bunun en kutsal, en uygar yardım olduğundan toplumumuzda hemen hiç kimsenin kuskusu yoktu. Simdi de pek azdır tabiî, kuskü edenler. Aydınlarımızın hepsi yabancı yardımdan yanadırlar. Heyecanlı savunucularıdırlar yabancı yardımın. Ama o zamanlar, evet o zamanlar her çeşit yabancı yardıma öylesine güveniliyordu ki, dağları yerlerinden nasıl oynatmadığımız sasilasi şeydir: Alaunsk yaylalarının, Pargo-lovsk tepelerinin, Valdaysk doruklarının hâlâ yerli yerinde olduklarını görünce gözlerine inanamıyor insan. Öyle ya, o devrin bir ozanı bir kahraman için söyle demiyor muydu:

Yaslandığı dağ titrerdi. devam ediyordu sonra:

39Tepeleri tuttuğu gibi bulutlara fırlatırdı.

Bir söz oyunu vardır burda kuskusuz. Yeri gelmisksen söyleyeyim: Yalnız edebiyattan, sanat değeri olan edebiyattan söz ediyorum burada. Avrupa'nın yurdumuzdaki sürekli, verimli etkisini onun üzerinde izleyeceğim. O zamanlar Kolagasi'ndan önce de, o devirde de basılan okunan kitapları söyle bir düşününce sevinçli bir gurur dolduruyor insanın içini! Simdi, Kuz-ma Prutkof diyorlar, günümüzün gözbebeği, ilginç bir yazar var bizde. Bütün kusuru görölmemiş derecede alçakgönüllü olması: Yapıtlarını topluca yayınlamadi hâlâ. Yalnız çok eskiden, Çağdas'ta Dedemin Anıları diye karmakarışık birtakim yazıları çıkmisti. Düşünün bir kere, Katerina devrinden kalma bu yağ tulumu yetmişlik dede, Oçakof'da bulunduktan sonra yurda dönüp de anılarını yazmaya kalkırsa neler döktürmez... Yazarken kim bilir ne haz duymuştur. Neler neler de görmüş! Bütün anlattığı birkaç fikraydı:

®Sövalye de-Monbagon'un zekice cevabı: Günün birinde sövalye de-Monbagon'un genç, güzel esi, kralın yanında yüksek sesle sormus: ®Efendim, köpek mi kuyruguna bağlıdır, kuyruk mu köpege?™ Hazircevaplığıyla tanınmış sövalye hiç bozulmadan, tersine, her zamanki so-gukkanlılığıyla cevap vermiş: ®Hanimefendi, köpeği basından olduğu gibi, kuyrugundan da tutarak götürmek yasak degildir hiç kimseye™ Bu cevap pek hosuna gitmiş kralın; sövalyeye armağanlar vermiş.™

40

Uydurma saniyorsunuz bunu, biliyorum, böyle bir olay olmamıştır, diyorsunuz. Ama yemin ederim size, daha on yasımdayken, Katerina devrinin kitaplarından birinde söyle bir fıkra okumustum. Ezberlemistim onu -öylesine sarmisti beni-hâlâ unutmadım:

Sövalye de-Rogan'in zekice cevabi: Sövalye de-Ro-gan'in agzinin çok pis koktugunu herkes bilir. Bir gün Prens de-Konde yataktan kalkarken o da oradaymış. Prens de-Konde söyle demis ona: @Çekilin sövalye de-Rogan. Uzaklasın benden, çok pis kokuyorsunuz. Sövalye hemen yapistirmiş cevabi: @Koku benden değil, sizden geliyor sayın Prensım, yataktan daha yeni kalkıyorsunuz çünkü.

Bu toprak sahibini getirin gözünüzün önüne şimdi. Eski bir askerdir, kolunun birini bile kaybetmiştir belki savasta. Yüz kölesi olan yaslı bir karisi, Mitrofanus ogulları vardır. Cumartesileri hamama gider, baygınlık gelene kadar kalır orada. Gözlüğü burnunun üzerine düsmüş, bu çeşit fıkraları -onları gerçeğin ta kendisi sayarak- büyük bir dikkatle satır satır okur. O zamanlar Avrupa'dan gelen bu haberlere gösterilen saf güven, verilen önem ne tuhaftır! Efendime söyleyeyim, @Sövalye de-Rogan'in agzinin çok pis koktugunu herkes bilir mis... Kim bilirmiş, niçin bilirmiş ?Tam-bovsk ili ayılarından hangisinin haberi varmı bundan? Hem kim bilmek istiyormuş bunu bakalım? Ama bu çeşit bozguncu düşünceler viz gelir ihtiyara. Bu- @zekice söylenmiş sözler in

41sarayda bilindigine çocuksu bir içtenlikle i-nanır; bu da yeter ona. Hiç kusu yok ki, kolayca benzedik Avrupalılara o zaman (dis görünüş bakımından tabî). Ruh yönünden onlara benzememiz için de hayli kirbaç sakladı... Ayagımıza ipek çorap geçirip, bir de peruk takip kılıç kusandık mı Avrupalı olacağız saniyorduk. isin kötüsü, hosumuza da gidiyordu bu. Oysa gerçekte değisen bir şeyimiz yoktu: Her şeyi, agzinin pek pis koktuğu bile herkesçe bilinen de-Rogan'i bir yana koyup, gözlüklerini çıkardıktan sonra usaklarını gene kirbaçlatıyordu yaslı adam; ailesine sert davranıyordu gene; ufacık bir saygısızlığı yüzünden, her yanı kabarcıya kadar kirbaçlıyorlardı gene ahırda komşu küçük toprak sahiplerini; büyüklere yaranmak için alçaklıkta yarisiliyordu gene. Köylü bile simdikinden daha bir anlıyordu beyleri: Daha az küçümsüyorlardı onu, gelenekleriyle daha az alay ediyorlar, daha çok ilgileniyorlardı onunla. Simdiki kadar yabancı degillerdi ona, beyler daha bir az Alman'dılar. Gerçi pek yukardan bakıyorlardı, ama nasıl bakmasınlardı... bey oldukları nerden belli olacaktı? Ölünceye kadar kirbaç-lasalar bile, simdikinden daha bir iyi davranıyorlardı halka, daha az yabancıydılar çünkü o zaman. Sözün kisasi, bütün bu beyler basit, kütük gibi insanlardı; her şeyi en ince ayrıntısına dek öğrenmeye çalışmazlar, eline geçeni

alır, çalar çırpar, kirbaçla adam döver, acıyarak omuz silker, @insaflı çocuksu bir ahlâksızlık içinde yasayıp giderlerdi. Bana sorarsanız, bu dedeler hiç de o kadar saf (de-Rogan' lar, Monbazon'lar konusunda bile) degildiler. Hatta pek büyükleri bazen kurnazmış bile, o zamanın Avrupa'dan gelen etkilerini daha bir iyi geçiriyorlarmış akıl süzgecinden. Bütün bu olmayacak hayaller, bu ikiyüzlülük, bu Fransız kaftanları, kol düğmeleri, perukları, kılıçları, ipek çoraba giren bu hantal, kalın bacaklar; o zamanın Alman perugu takmış, postalı giymiş ufak tefek erleri, hepsi hepsi, - saniyorum-korkunç dalaverelerdi; asagidan, usakça bir yaltaklanısla sisirilmeydi. Öyle ki, bazen halk bile farkına varıyordu bunun, olup biteni anlıyordu. İnsan kâtip, düzenbaz ya da kolagasi olsa bile safça, acikli bir biçimde inanabilir gene de sövalye de-Rogan'in en @üstün insan olduğuna. Hiç bir seye engel olduğu yoktu bunun: Gvozdiolof'lar eskisi gibi indiriyorlardı gene sopalarını: Patyomkin'imiz ve onun gibilerin, de-Rogan'larimizi evlerinin ahırlarında kirbaçlatmadıkları kalıyordu bir; Monbazan'lar kol düğmeli elleriyle canlı, ölü demeden herkesin derisini yüzüyor, ipek çoraplı bacaklarıyla rasgele yere yapistiriyorlardı tekme; markizler boyunlarını kirmayı kahramanca göze alarak takla atıyorlardı saraydaki kabul törenlerinde.

43Sözün kisasi, bu ismarlama, zoraki Avrupalilik Petersburg'dan -yeryüzünün, tarihinde en çok masal olan kentinden- baslamak üzere, inanılmayacak bir rahatlıkla yerlesmisti içimizde o zamanlar.

Ama durum degisti simdi. Petersburg da aldi payina düşeni. Artık büsbütün Avrupalı-lastik, büyüdük. Gvozdilof bile incelidi; sopa atmak gerekince kibar kibar vuruyor simdi, bir Fransız burjuvası gibi davranıyor. Hele biraz daha zaman geçsin, güney eyaletlerinde yasayan bîr kuzey Amerikalı gibi, zencilerle ticaretin gerekliligini bildiriyle savunmaya kalkisacaktır. Su bildiriyle savunma isi de Amerika'dan Avrupa'ya büyük bir hizla yayiliyor zaten. ®En sonunda gidiyorum oraya, gözümle görecegim, diye düşünüyordum. İnsan, gözüyle görüp öğrendigini kitaplardan öğrenemez hiç bir zaman. Sirasi gelmisken, Grozdilof üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum: Fonvizin, Kolagasi'ndaki en parlak tümceyi acaba niçin komedide soylu, yüce Avrupaliligin temsilcisi Sofiya'ya degil de; kolagasinin, öylesine aptal, aptal oldugu kadar da görgüsüz, geri kafalı olarak yarattigi karisina söyletmiş? Oysa kadının agzından çıkan ipe sapa gelmez her sözü o degil de, onun arkasina saklanmış baska biri söylüyordu sanki... Gerçeği söylemenin sirasi gelince de Sofiya degil, kolagasinin karisi söyledi bunu. Öte yandan,

44

yalnızca katiksiz bir aptal degil, degersiz bir kadın olarak da çıkarmistir karsimiza. Ama gene de korkmustur bu tümceyi Avrupa kültürü almış Sofiya'ya söyletmekten; onun karaca-hıl, aptal bir kadının agzından çıkmasını daha bir olagan, sanat yönünden daha bir akla yatkın bulmustur. Komedinin bu yeri hatırlanmaya deger iste. Hiç bir amaç güdülmeden açık açık içtenlikle, hatta derin düşünmeden yazildigi için son derece ilginçtir bu parça. Kolagasinin karisi, Sofiya'ya şöyle diyor:

...Bizim alayın birinci bölümüne Gvozdilof adında bir yüzbasi bakiyordu. Öyle hos bir karisi vardı ki o kadar olur. Adam bazen durup dururken kizardi bir seye -daha çok sarhosken olurdu bu-, Allah seni inandirsin canimin içi, ayagının altına alirdi kadıncagizi. Sopayı rasgele yerine indirirdi de indirirdi. En olmadık bir sey için canını çıkarirdi zavallının. Bakınca yüregim parçalanirdi, ağlardım.

Sofia: Böyle üzücü seyleri anlatmayın bana lütfen efendim.

Kolagasinin karisi: Sen bunu duymak bile istemiyorsun anacığım, düşün ki yüzbasının karisi katlanıyordu!

Böylece aydın Sofiya, sonradan edinilme duygululuğuyla, basit bir kadının karsısında saçmalamış oluyordu. Bu söz (daha dogrusu, cevap) Fonvizin'in en basarılı, en insanî, en... içten sözüdür. Toplumumuzun önde gelenleri arasında turfanda yetistirilmiş böyle çok aydın vardır. Turfanda yetistirilmiş olmalarını da pek çok severler bunlar, baskaca bir

45sey istemezler. Ama isin en ilginç yani, Gvoz-dilof'un hâlâ sopa atmasıdır karisina. Yalnız eskisinden biraz kibar dövüyor onu simdi. Gerçekten öyle. Eskiden bu isin daha bir gönülden yapıldığını söylüyorlar! Kimi seviyorsam onu döverim... Hatta, kadınların, sopa yemedikleri zaman huzursuz olduklarını söyleyenler bile var: Dövmedigine göre sevmiyor demektir. Ama ilkel, gelismemiş, basit bir duyguydu bu. Uygarlastik artık, degistik. Gvozdilof, gerekli olduğu için dövmüyor simdi karisini; budala, yani geri kafalı olduğu, yeni düzeni anlayamadığı için dövüyor. Yeni düzende, sopadan çok daha etkili ceza çeşitleri de var hem. Gvozdilof üzerinde bu denli durmanın asıl nedeni, bizde onun üzerine hâlâ derin anlamli, duygulu yazıların yazılmasıdır. Üstelik o kadar çok yazıyorlar ki, halka da gina geldi artık. Oysa bu yazılar olmasa da Gvozdilof, ölümsüz denebilecek derecede canlidir bizde. Evet efendim, canlı ve sağlıklı, tok ve sarhostur. Simdi bir kolu, bir bacağı yok; yüzbasi Kopeykin gibi ®bir anlamda kan döktü. Karisinin ®öyle hos, öyle hos bir kadın

oldugu günler çok geride kaldı. Yaslandı, yüzü süzüldü, sararip soldu; kirisiklar, istirap porsuttu onu. Ama o, kolu bacagi kopuk yüzbası kocası hasta yatarken basucundan ayrılmamış, gözlerini kirpmadan sabahlara kadar hizmet etmişti ona; avutmaya çalışmış, gözyası

46

dökmüştü. ®Yigidim, erkeğim benim,™ diye ağlamıştı. ®İyi yürekli sahinim benim, kahramanim!™ Varsin bir yönden acikli, içler acısı bir şey olsun bu, varsin olsun! Ama bir de öbür yönü vardır; Rus kadınının, her şeyi ba-gislayabilen engin sevgisini, Rus dünyasında bundan yüce bir şeyin olmadığını gösteren öbür yönü... öyle değil mi? Dahası var, Gvozdlıof sarhoslugu bıraktı artık, bazen dövüyor da karısını, yani eskisinden daha seyrek dövüyor, zamana uyuyor, arada bir tatlı sözler bile söylüyor karısına. Yıllığında anladı çünkü karısı olmadan yaşayamayacağını. Çıkarının nerede olduğunu bilen bir insandır, burjuvadır. Ama şimdi de bazen dövüyor karısını: İçtiği zamanlar, ya da karısı tasalanmaya başladığı zamanlar, eski alışkanlığıyla... Kim ne derse desin, gene de bir ilerlemedir bu, insanın gönlünü rahatlatacak bir durumdur, bilirsiniz, gönlümüzün rahatlığına pek düşkünüzdür biz... Evet efendim, gönlümüz rahat artık, hem çok rahat. Gerçi hâlâ pek güzel değil çevremizdeki hayat, ama ne önemi var bunun! Biz , öylesine güzeliz, öylesine uygarlastık, öylesine Avrupalılastık ki, yüzümüze baktıkça midesi bulaniyor halkın! Artık hepten yabancı, baska ulustan sayıyor bizi halk; tek bir sözcüğümüzü, tek bir kitabımızı, tek bir düşüncemizi anlamıyor... ama ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Şimdi halkı da halkın olan her

47şeyi de öylesine küçük görüyoruz ki, yepyeni, görülmemiş bir tiksinti bile duyuyoruz ona. Monbazon'lar, de-Rogan'lar zamanında bile yoktu bu tiksinti. Ama, gene ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Üstelik nasıl da inanırız uygar olduğumuza, sorunları ne de yukardan bakarak çözü çözüveririz. Hem ne sorunlardır bunlar: Toprak, halk diye bir şey yoktur; ulus, belirli bir vergi sistemidir yalnızca; ruh da, tabula rasa*; gerçek insanın, toplum insanının sipsak yapılabileceği balmumu... Avrupa uygarlığını benimsediniz, üç bes de kitap okudunuz mu tamamdır... Ne rahatız şimdi! gurur dolu bir huzur var içimizde. Hiç bir şeyden kuskumuz yok çünkü, bütün sorunları çözdük, imzamızı da bastık altına... Sözgelimi, kendini bizim gibi huzura rahata bırakmayıp bizlerin yüce kişiliğimizle yetinmediği, bunları kendine ülkü benimsemediği, bizden daha iyi, daha güzel bir şeyler aramak yürekliliğini gösterdiği için kendimize ne büyük bir güvenle hasladık Turgenyef'i... Bizden daha iyi ha, aman Allahım! Evrende bizden daha iyi, daha kusursuz ne olabilir? Ama gününü gördü Bazarof yüzünden... Tam bir nihilist olduğu halde huzuru bulamayan, hep bir şeyler arayan (soylu bir yüreğin nitelikleridir bunlar) Bazarof nedeniyle hayli çatıldı ona. Aslında

*Lat., tabuta rasa: sil bastan. 48

Kuksina yüzünden -Turgenyef'in Rus gerçeklerinden çıkarıp gözlerimizin önüne serdiği bu aydın kahramanı yüzünden bile-az papara yemedi. Kadın haklarına karşı durduğunu söyleyenler bile çıktı... Ama siz nasıl isterseniz öyle düşünün, gene de bir ilerlemedir bu. Halkın karsısında uygarlığın temsilcileri olarak öylesine bir onbasi kendini beğenmişliğiyle duruşumuz var ki, görmeğe değer: Ellerimiz kalçalarımızda, bakışımız çakmak çakmak, kuruldukça kuruluyor, yüzlerine tükürürcesine bağırıyoruz: ®Pis köylü, ulus denen şey aslında bir vergi dağıtımından, geri kafalılıktan baska bir şey değilken ne öğreneceğim senden?™ Öyle ya, geri kafalılığa mi tutsak edecektik kendimizi yani! Ah Tanrım; tam yeri gelmişken... Baylar, bir dakika için turalım ki gezimi bitirip yurda döndüm. İzninizle bir olay anlatacağım size: Bu sonbahar en ilerici gazetelerden birini almıştım elime. Baktım: Moskova'dan bir haber. Başlık şöyle: ®Barbarlık kalıntılarında biri daha™ (Ya da buna benzer bîr şeydi. Ne yazık ki gazete yok yanımda şimdi. Anlayacağınız, çok güçlü bir baslıktı.) Haberde, bu sonbahar Moskova'da bir sabah yaylı bir arabanın sokaklarda dolastığından söz ediliyordu, Arabada

zilzurna sarhos, tiril tiril giysili, çöpçatan bir kadın varmış; naralar atıyor, bagıra çağıra sarkı söylüyormuş. Arabacının giysisi de incecikmiş; o da sarhosmuş, o da bir sarkı

49heceliyormuş agzında! At bile kordonluymuş. Ama o da sarhos muydu, bilmiyorum. Sarhos olsaydı gerek. Çöpçatan kadının elinde, bes-belli, mutlu bir gece geçiren yeni evlilerden aldığı küçük bir bohça varmış. Gelen geçene gösteriyormuş onu. Bohçada, basit halk arasında devresi gün yeni evlilerin anne babalarına gösterilmesi gelenek olan giysileri varmış tabî. Çöpçatani görenler katıla katıla gülüyormuş: Gülünmeyecek gibi değilmiş doğrusu. Bu görülmemiş, @hâlâ, uygarlığın bunca başarısına karsın günümüze kadar süregelen!─ barbarlıktan büyük bir öfkeyle, nefretle söz ediyordu gazete. Ne yalan söyleyeyim baylar kahaahalarla güldüydüm bu haberi okuyunca. Ah, lütfen ilkel giyinişi, hafif giysileri, örtüleri falan savunuyorum sanmayın. İgrenç bir şeydir bu, delilik, yabaniлиktir, slav kokar; biliyorum, itirazım yok. Ama çöpçatanın kötü bir niyeti yoktu öyle bagirip çağırırken; tam tersine, açikyürekliğinden, iyiyi, yüceyi, Avrupalılığı bilmediğinden, yeni gelini yüceltmek amacıyla bagirip çağırıyordu. Buna gülmemistim ben. Birden hanimefendilerimizi, moda dükkânlarımızı hatırlamış, ona gülmüstüm. Hiç kusu yok ki, uygarlaşmış kibar bayanlarımız annelerine babalarına karsi ince giyimi savunmuyorlar artık; ama, söz gelisi, terziye söyle modaya uygun, zarif bir giysi ismarlamaları gerekince de, güzelim Avrupa giysilerinin bilinen

yerlerine büyük bir ustalikle pamuk koymasini söylüyorlar! Niçin mi yapıyorlar bunu? Tabî ki güzel olsun diye, güzel pour paraitre.,.* Dahasi var: Onların kızları, okulu yeni bitirmiş, on yedi yasındaki bu masum yaratıklar da biliyorlar pamugu, her şeyi biliyorlar; onun ne ise yaradığını, özellikle nerelere, bedenın hangi yerlerine konulacağını, hangi amaçla kullanıldığını biliyorlar hep... Gülerek, @Bu çabalar, bu özen, pamukla büyölmeye ilişkin bilinçli özen, diye geçiriyordum içimden, daha bir temiz mi sanki, daha bir akillica, daha bir dürüst mü? Saf bir inançla, böylesinin gerektiği, böylesinin daha iyi, daha dürüst bir davranış olduğu inancıyla anne babaya götürölen o sanssiz hafif giysinin kötü olduğu söylenemez aslında!...─

Allahaskınıza dostlarım, uygarlığın bir ilerleme olmadığı, tersine, son zamanlarda Avrupa'da her çeşit ilerlemenin tepesinde kirbacın, cezaevinin bulunduğu üzerine bir söyleve baslayacağım korkusuna kapılmayın. Bizde uygarlığın gerçek, olagan gelişmenin yasala-riyle barbarca karıştırıldığını ispata kalkısacağımı da sanmayın. Uygarlığın Batıda bile ipliğinin çoktan pazara çıkarıldığını, ancak varlıklılarn (gerçi herkes ya varlıklıdır orada, ya da varlıklı olmak ister) evet, ancak varlık-

*Görönmek için.

51lilerin, sırf paracıklarını kurtarmak için uygarlığı savunduklarını da söylemeyeceğim. İnsan ruhunun ne tabula rasa, ne de toplum insanının kalıpla dökölebileceğı balmumu oldu-gunu da anlatmaya çalışmayacağım size. İnsana önce kisiliğın, sonra bilimin, daha sonra da özgür, dürüst bir yasayisla, ulusal güçlerine inancın gerekli olduğunu falan da ispata kalkısmayacağım. Bizdeki ilericilerin (aslında çoğu ilericilikten çok uzaktır ya neyse...) evet ne diyordum, bizdeki ilericilerin pamugu hiç de savunmadıklarını, ince giysiyi olduğu gibi onu da yerden yere vurduklarını bilmediğimi söyleyeceğimi de düşünmeyin sakin. Hayır, hayır, yalnız bir şey söylemek istiyorum su anda: Haberde hafif giysiler söyle bir yerilmekle bırakılmıyor, bunun barbarlık olduğu söylenip geçilmiyordu. Basit halka özgü ulusal barbarlığımız, soylu çevrelerimizin Avrupa uygarlığına taban tabana zit bir şey olarak seriliyordu göz önüne. Edepsizlikti yazıda yapılan; yazar, iyi olduklarını söylediğı insanların aslında belki de bin kere daha igrenç, kötü olduklarının farkında değildi sanki; bizlerin eski kör inançlarımızı, bayagılıklarımızı daha da asirileriyle değistirmekten baska bir şey yapmadığımızı bilmiyor gibi yazmıstı yazıyı. Bize özgü köklü kör inançlarımız, bayagılıklarımız görmezlikten geliniyordu. Halkın önünde, ellerimizi belimize koyup böylesine kurulmanın, üstelik yüzlerine

tükürürcesine konuşmanın âlemi var mı?... İnsanın kendi kusursuzluğuna, baskalarını küçük görmeye hakkı olduğuna böylesine inanması gerçekten de gülünç, hem çok gülünç bir şeydir! Sonra, bunun inanç mı, halkı küçümseme mi, yoksa Avrupa uygarlığı karşısında duyulan akilsizce, kölece bir tapınış mı olduğunu da bilmiyoruz. Öyle olsa daha da gülünç olurdu zaten.

Ben de ne diye anlattım bunu sanki? Her gün binlercesiyle karşılaşıyorsunuzdur. Bağışlayın.

Ama benim yaptığım da doğru değil! İnanın ki doğru değil yaptığım! Dedelerden torunlara atladım çünkü hemen. Oysa aradakiler de var. Çatski'yi* hatırlayın. Saf kurnaz dede de degildir o, elleri belinde dikilip her şeye karar veren, kendini beğenmiş torun da... Çatski, bizim Rus Avrupa'sının çok değişik bir tipidir. Rusya'ya da, toprağını da seven ama,

İncinen duygularına bir köse...

arayıp bulması gerektiğinde gene Avrupa'ya giden sevimli, heyecanlı bir tiptir. Kisacası, bir zamanlar çok yararlı olmuş, ama artık hiç bir işe yaramayan bir tip. Bir laf ebesidir o,

*Griboyedov'un "Akıldan Belâ" adlı oyununun kahramanı.

53bir palavracı, ama içtendir de, bir işe yaramadığına yürekten üzülür. Şimdi yeni kusakta yeniden doğmuştur. Genç güçlerimize de, onun yeniden ortaya çıkacağına da inanıyoruz. Ama Famusov'un balosunda olduğu gibi asiri heyecanlı değil de magrur, güçlü, sevimli, seven bir insan olacaktır artık. Ayrıca, incinen duygularına aradığı kösenin Avrupa'da değil, belki de hemen burnunun dibinde olduğunu sezinleyerek, ne yapması gerektiği bilincine varıp onu yapacaktır. Bakın ne diyeceğim: Artık bizde herkesin uygarlık onbasi olmadiğına inandığım gibi, günümüzün yeni insanının halklastığını da iddia edebilirim. Ama sonra sözedeceğim bundan. Şimdi Çatski üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum. Bir şeye ermiyor aklım: Biliyorsunuz, zeki bir insandı Çatski. Nasıl olmuş da bir iş bulamamış kendine bu zeki insan? Bunlar iki üç kusak iş bulamamışlardır zaten. Bir gerçektir bu, gerçeğe karşı bir şey söylenemez elbette, ama merak edip sorabilir insan. Zeki bir insanın ne zaman, hangi koşullar altında olursa olsun, kendine bir iş bulamamasına aklım ermiyor işte benim. Bu noktanın tartışılması olduğunu söylüyorlar, ama ben inanmıyorum onun zeki bir insan olduğuna. Kisiogluna akıl, istediği bir şeye erismesi için verilmistir. Kilometrelerce yol yürürsün de hiç bir şeye yaramaz, ama amacına doğru yürürsen yüz adım atınca

hayli yaklaşıp olursun ona. Öte yandan bir adımda amacına erismek istiyorsan, akıl değildir seninki bence. Hatta "ehlikeyif" derler böylesine. Zora gelemeyiz, adım adım yaklaştırmaya alışıktır, bir adımda amaca ulaşmayı -ya da uçuruma gitmeyi- yeglerler. Bu da bir çeşit rahatlığına düşkünlüktür. Doğrusu, Çatski de o zaman yurt dışına sivismakla akıllılık etti; biraz geç kalsaydı, batı yerine doğuda bulurdu kendini... Bizde pek seviyorlar batıyı, -hiç değilse- sıkıştılar mı orada alıyorlar solugu. Bakın, ben de oraya gidiyorum işte. "Mais moi c'est autre chose."* Hepsini gördüm orada, yani çoğunu gördüm, o kadar çoklar ki, sürüsüne bereket... İncinen duygularına bir köse ariyorlar. Öyle olmasa bile, bir şey ariyorlar gene de. Famusov'un balosundan sonra Çatski'lerin kusagi kadınlı erkekli oraya dolustular; hem yalnız Çatski'ler degildi dolusanlar: Moskova toptan gitmişti oraya. Emekli olup, hastalıklardan kurtulmak için kaplıcalara giden kaç tane Repetilof, Skolozub var orada şimdi? Natalya Dmitri-yevna kocasıyla oradadır yüzde yüz. Kontes Hlestova'ya bile her yıl götürüyorlar oraya. Hatta Moskova'dan da biktılar. Yalnızca Mol-çalin yok aralarında: O başka bir yön tuttu kendine, baba ocagında kaldı. Anayurduna,

*®Ama bana gelince is degisir.™ 55baska bir deyimle, dogup büyüdüğü topraklara adadi kendini... O denli yükseldi ki... Famu-sof'u evine bile sokmuyor: ®Köyden tanisiyoruz canim, kentte selâm verilmez böylelerine.™ Isler arasindan bir is bulmus kendine. Petersburg'da oturuyor... basariya da ulasti. ®Rusya'yi taniyor, Rusya da onu.™ Evet, çok iyi taniyor onu Rusya, uzun süre de unutmayacak... Artık susmuyor bile eskisi gibi, tersine, durmadan konusuyor. Kitaplari da düşürmüyor elinden... Neyse, birakalim onu simdi.

Bizimkilerin Avrupa'da mutlu yasayabilecekleri bir köse bulmak umuduyle oraya gittiklerini söylüyordum; dogrusu, orada buradakinden daha mutlu olduklarini saniyordum. Oysa yüzlerinde öylesine bir hüznün var ki... Zavallilar! O ne huzursuzluk, o ne telâstir! Hepsi de ellerinde birer gezi rehberiyle dolasiyorlar. Gittikleri her kentte görölmeye deger diye bilinen yerlere kosuyorlar hemen. Dogrusu, zorunluymuslar, görevleri öyle gerektiriyormus gibi, ulusal niteliklerini birakmiyorlar gene de. Rehberde adi geçen her sarayi -üç pencerele olsa bile- görmeden geçmiyorlar. Moskova'nin, Petersburg'un en olagan evlerinin tipatip ayni olan ®vali konaklarinin™ birini kaçirmiyorlar; gözlerini alabildigine açıp hayranlikla bakiyorlar Rubens'in sigir etine, -rehberde öyle buyrulduğu için- bunun soylu bir güzellik olduguna inaniyorlar. Rapha

56

el'in Madonna'sina kosuyor, budalaca bir merakla dikiliyorlar karsisinda: Her an bir seyin olacagini, birisinin yerden bitip onların hüznünü, bitkinligini dagitacagini bekliyorlar. Hiç bir sey olmayınca da, buna sasarak ayriliyorlar oradan. Bu, görülecek seylerden çok elindeki rehberde bakan; yeni, onun sasirtacak hiç bir sey beklemeyen İngiliz turistlerinin o kendine güven dolu, dogal merakina benzemez. İngilizler rehberde dogru bilgi verilip verilmedigine bakarlar yalnızca; söz konusu tasın ağırliginin, yüksekliginin rehberde söylendigi kadar olup olmadigiyle ilgilenirler... Hayir, bizim merakimizda tuhaf, sinirli, tutkulu bir sey vardır. Hiç bir zaman hiç bir seyin olmayacagina kesinlikle inaniriz -ilk sinek yanimizdan uçup geçinceye kadar tabîl-; bir sinek uçtu mu ha basladi ha baslayacak diye sabirsizlaniriz... Akli basinda insanlardan söz ediyorum burada elbette. Ötekileri ne düşünelim: Tanrı korur öylelerini her zaman. Oraya bütün bütün yerlesmis, ana dillerini unutmaya, Katolik papazlarini dinlemeye baslayanlari da birakalim bir yana. Ne var ki, hepsi üzerine birden sunu söyleyebilirim: Eydkunen'e ayak basar basmaz, sahibini yitiren küçük köpeklere benziyoruz hemen. Bunlari sakadan yazdigimi saniyorsunuzdur Tanrı bilir. Birilerini suçladigim kanisindasinizdir belki de. ®Günümüzde toplumumuzun bunca sorunu varken siz çekip

57Avrupa'ya gidiyorsunuz! Köylü sorunu halledilmeye çalışiliyor, siz Avrupa'da yasiyorsunuz!™ falan filan... Ah, hayir, hayir, hiç de böyle bir sey demek istemiyorum. Baskalarini suçlamak bana mi kalmis? Bilirim haddimi ben. Hem kimi, niçin suçlayacagim? ®Bir görev verilse bize, seve seve yapariz, ama yok, vermiyorlar. Biz olmadan da pekâlâ yapıliyor her sey. Bos yer yok, isler tutulu. Durup dururken ne diye gidip burnumuzu sokalım?™ Gördünüz mü deyimi? Burunlarini sokmayacaklarmis... Ezbere biliriz bu sözleri. Ama nedir bu? Nerelere geldim ben böyle? Avrupa'daki Ruslari nasıl tanimisim bu kadar? Eydkunen'e yaklasiyoruz daha... Sahi, geçtik Eydkunen'i. Aslında Berlin'i de, Dresden'i de, Köln'ü de, hepsini geçtik. Dogrusunu söylemek gerekirse hâlâ trendeyim; ama Eydkunen degil artık önümüzdeki kent, Arkelin'e yaklasiyoruz, Fransa sinirindayiz. Ah, ya Paris, evet ya Paris, ondan da söz edecektim biraz, unuttum! Bizim Rus Avrupa'si çok derin düşüncelere daldirdi beni. Ama Avrupa Avrupa'sina konuk giden bir insan için bagislanabilecek bir suçtur bu. Özur dilemeye de gelmez ya aslında. Gereksiz bir bölümdü bu çünkü.

58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Simdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan ®Fransiz'da mantik yoktur⁻ sözünün, gerçek olup olmadigi üzerine son düşünceler

Bizim kompartimana henüz gelen dört yeni yolcuyu -dördü de Fransiz'di- tepeden tırnaga süzerken soruyordum kendi kendime: ®Yok canim, niçin mantiksiz olsun Fransiz'lar?⁻ Arkelin'den yeni kalkmistik. Oradaki gümrük görevlilerini saymazsak, anayurtlarında karsilastigim ilk Fransiz'lar bunlardi. Gümrük görevlileri son derece kibar davranmislardi yol-

61culara, çabucak bitirmislerdi islerini. Gülümseyerek girmistim trene. Sekiz kisilik kompartimanda Arkelin'e kadar iki kisi yolculuk etmis-tik. Ben, bir de alçakgönüllü, temiz yürekli, orta yasli bir Isviçreli. Çok iyi bir yol arkadasiydi Isviçreli, iki saat durmadan çene çalmistik. Ama alti kisi olmustuk simdi kompartimanda. Yeni yol arkadaslarimizin gelmesiyle, benim Isviçrelinin birden susmasi pek sasirtti beni. Yarida kesilen konusmamiza devam etmek istediysem de, isteksiz, kısa cevaplarla geçistirdi sorularimi; basini çevirip pencereden disari bakti bir süre, sonra Almanca gezi rehberini çıkardi, okumaya daldi. Ben de ilgilenmedim onunla daha; sessizce, yeni yol arkadaslarimizi incelemeye koyuldum. Tuhaf insanlardi bunlar. Esyalari filan yoktu, yolculuga çıkmisa da benzemiyorlardi hiç. Yolcu olduklarini belli edecek ne bir çanta vardi yanlarında, ne de giyisleri uzaktan yakından andiriyordu yolcu giyislerini. Üzerlerinde, bizim emirerlerinin, ya da orta halli köy toprak sahiplerinin usaklarinin giydiklerinden pek az iyi durumda, eski püskü ceketler vardi. Dördünün de gömlegi kirli mi kirliydi. Pek parlak renkli kravatları da pisti. Birinin boynunda ipek bir esarp artigi vardi. On bes yıl aralıksız takıla ta-kıla sahibinin boynundan neredeyse yarım kilo yağ emmis esarplardandı bu. Aynı adamin Kolunda da, findik büyüklüğünde sahte pirlan-

62

ta tasli kol düğmeleri vardi. Gelgelelim, pek bir kuruluylarlardı adamlar. Dördü de hemen hemen aynı yaslardaydı -otuz bes yaslarında gösteriyorlardı- yüzden benzemedikleri halde, son derece andiriyorlardı birbirlerini. Bitkin görünüyorlardı. Hepsinin de -birbirinin aynı- bilinen o Fransiz sakalı vardi. Bunların, feleğin çemberinden geçmiş insanlardan oldukları, uzun yıllar boyunca kendilerine - tatsız da olsa- çalışkan birer insan dış görünüşü edindikleri belliydi. Ayrıca, birbirleriyle tanisiyorlar gibi de gelmişti bana; ama aralarında bir sözcük olsun konustular mı, hatırlamıyorum. Bize, yani Isviçreliyle bana bakmak istemiyorlardı sanki. Umursamaz tavırlarla ılık çalarak yerlerine oturduktan sonra, ilgisiz, -ama inatla- pencereden disari bakmaya baslamislardı. Ben de bir sigara yakmış, -can sikintisinden- onları incelemeye koyulmustum. Dogrusu, bir soru kurcaliyordu kafami: ®Neyin nesidir bunlar acaba?⁻ diye soruyordum kendi kendime. İşçi desem, işçi degildiler, burjuvaya da benzemiyorlardı pek, ®Sakin emekli asker, a la demi solde* ya da bunun gibi bir şey olmasınlar?⁻ Aslında öyle uzun uzun ilgilenemedim onlarla. On dakika sonra bir istasyonda durdu tren,dör-

*Fransa'da I. imparatorluk subayi olup, Restorasyon döneminde açığa alınan subaylara verilen ad.

63dü de kalkıp, kompartimanın kapisini hizla çarparak çıktılar. Biz yolumuza devam ettik. Oralarda trenler pek beklemiyor istasyonlarda; iki, bilemediniz üç dakika durup kalkiyorlar. Yolculuk sikici olmuyor bu yüzden, yani gideceği yere çabuk variyor insan.

Yalnız kaldigimizda Isviçreli hemen kapadi rehberini, yanına koydu, gülümseyerek bakti yüzüme. Konusmamiza devam etmek istedigi belliydi.

Yüzüne merakla bakarak,

- Adamlarin yolculugu pek kısa sürdü -diye basladim.
- O kadardir yolculuklari zaten.
- Taniyor musunuz onlari?
- Onlar mi?... Polistiler... Sasirmistim.
- Nasil? -dedim-. Ne polisi?
- Basbayagi bildigimiz polis... Anlamadiginizi sezinlemistim zaten.
- Yani... çasit mi demek istiyorsunuz? Hâlâ inanamiyordum.
- Evet. Bizim için bindiler trene.
- Emin misiniz?
- Elbette! İlk gelisim degildir bu. Daha gümrükte, pasaportlarimiza bakarlarken gösterdiler bizi onlara, adimizi falan söylediler. Bizimle biraz yolculuk etmek için bindiler trene.
- Bizi orada gördükten sonra bir de kom-

64

partimanimizda yolculuk etmeleri ne diye gerekti? Daha istasyonda göstermisler bizi onlara, öyle söylüyorsunuz.

- Ancak adimizi, soyadlimizi bildirdiler. Oysa yetmez bu. Ama simdi en küçük ayrıntılarımıza varincaya kadar taniyorlar, biliyorlar bizi: Yüzlerimizi, giysilerimizi, esyalarimizi, kisacasi, her seyimizi... Sizin kol düğmelerinizi gördüler. Sigara paketinizi çıkardiniz, onu da gördüler. Anlayacaginiz, küçük ayrıntilarin hepsini biliyorlar simdi. Paris'te kaybolabilirsiniz ortadan, adinizi degistirebilirsiniz. -Kusku e-dilecek bir insansaniz tabî-. Iste bu ayrıntilar sizi bulmalarina yardım edebilir o durumda. Bu bilgilerin hepsini indikleri istasyondan telle bildirecekler Paris'e. Gerekli yerde ®ne olur ne olmaz" diye saklayacaklar bu bilgileri orada. Ayrica, otel yöneticileri de, otellerinde kalan yabancilarin en küçük ayrıntilarini bildirmek zorundadirlar polise.

Saskinligim geçmemisti hâlâ.

- Peki ama bir kisi yetmiyor muydu da dört kisi geldiler? -diye sordum.
- Çok boldurlar burada onlar. Bugün yabancı az galiba, çok olsaydi her kompartimana dagilirlardi.
- Insaf edin yani siz de, baslarini çevirip yüzünüze bile bakmadilar adamlar. Disari baktilar hep.
- Merak etmeyin, her sey görmüşler-

65dir... Bizim için gelip oturdular buraya çünkü.

®Ah iste -diye geçirdim içimden-, kimi mantik yoktur Fransiz'da der; kimi çasit oldugunu söyler. İsviçreliye yan gözle kuskulu kuskulu bakarak (utanarak itiraf ediyorum bunu) söyle geçirdim içimden: ®Asil çasit olan sensin galiba canim; iyi numara yapıyorsun. Ama inanin ki bir an kapildim kuskuya, hemen geçti. Tuhaftir ama elden ne gelir; düşünceler kendiliginden geliyor insanin aklina...

İsviçrelinin söylediği yalan değildi. İndigim otelde en küçük ayrıntılarına kadar her şeyimi hemen not edip gereken yere bildirdiler. Ayrıntılarla ufak tefek şeylerin not edilmesi sırasında insan, otelde kaldığı sürece attığı her adimin, her hareketinin titizlikle izleneceği duygusuna kapılabilir. Ne var ki, birinci keresinde pek sikistirmadılar beni, söyle üstünkörü yazdılar. Otel defterinde sorulan soruları saymıyorum tabî, kimin nesi olduğunuz, nereden geldiğiniz, niçin geldiğiniz, nasıl geldiğiniz, vb. sorulur bu defterlerde; her soruya cevap vermek zorundasınız. Ama, sekiz günlüğüne Londra'ya gidip döndüğümde, önce kaldığım Hotel Coquillier,'de yer bulamayınca kaldığım otelde çok daha içten davrandılar bana. Hotel des Empereus'du adı. Her bakımdan geleneklere daha bir bağlı görünüyordu. Otel sahibiyle karisi çok iyi insanlardı. İkisi de yasliydi. Son derece kibardılar. Müsterilerine

66

karsi olaganüstü iyi davranıyorlardı. Otele geldiğim günün aksami otel sahibinin karisi koridorda yakaladı beni, yazıhaneye buyur etti. Kocası da oradaydı; ama oteli yasli kadının yönettiği belliydi. Kibarca,

- Bagislayin -diye basladi-, bazı bilgiler gerek bize de...

- Vermistim ya istediginiz bilgileri... pasaportum sizde.

- Öyle ama... votre ,tat?*

Bu ®votre ,tat? dedikleri çok karisik bir seydır bence, hiç bir zaman gitmemistir hosuma. Ama ne söyleyebilirim? Gezmen desem, çok soyut bir sözcük bu. Homme de lettres** de basit kaçıyor.

Otel sahibinin karisi,

- İyisi mi propri,taire*** yazin -dedi-, bildiginiz gibi doldurun. En iyisi öyle.

Kocasi onayladi:

- Ah, evet, en iyisi bu.

- Oldu. Simdi de Paris'e niçin geldiğinizi söyleyin.

- Geziye çıktım, bir süre kalacağım.

*Durumunuz ? **Edebiyat adamı. ***Mülk sahibi.

67- Him... evet,pour voir Paris* Boyunuzu söyler misiniz mösyö?

- Nasıl yani?

- Boyunuzu bilmiyor musunuz?

- Görüyorsunuz, orta boyluyum.

- Evet mösyö, orta boylusunuz... Ama daha bir ayrıntili söyleseniz iyi olacak... Bence... Öyle sanıyorum ki...

Yasli kadın, ne söyleyeceğini bilmeden devam ediyor, bir yandan da bakisiyle kocasına onun bu konuda ne düşündüğünü soruyordu.

Kocasi, boyumu göz kararı ölçtükten sonra,

- Asagi yukari benimki kadar -dedi.

- Ne için gerekli size bu? -diye sordum. Yasli kadın deftere boyumu yazarken,

- Ah, dedi, çok ge-rek-li.

®Gerekli¹ sözcüğünü kibarca uzatmisti. Devam etti:

- Simdi, mösyö, saçlarinizi söyleyin, Sari... him... oldukça açık sari...

Saçlarimin rengini de yazdi deftere. Sonra kalemi masaya birakip ayaga kalkti; dudaklarında son derece sevimli bir gülümseme, yanima gelirken,

- Suraya gelin lütfen mösyö -dedi-. Iki adim yaklasin pencereye. Gözlerinizin rengine bakmam gerek. Him... açık kahverengi...

*Paris'i görmek için.

68

Gene kocasına bakarak, onun düşüncesini sordu. Birbirini çok sevdikleri belliydi. Kocası, asiri ilgili, hatta telâsli,

- Daha çok griye çalıyor -dedi. Kasimin üzerini göstererek karısına göz

kırptı.

- Voilâ.*

Neyi gösterdiğini anlamistim hemen. Alnimda küçük bir yara izi vardır; karisinin bu küçük belirtiyi de not etmesini istiyordu.

Sınav sona erince yasli kadına,

- Simdi de ben sorayım izninizle -dedim-, gerçekten istiyorlar mı sizden bu bilgileri?

- Ah, mösyö, çok ge-rek-li bu!... Kocası basını evet anlamına sallayarak,

pek inandırıcı bir sesle,

- Öyle, mösyö! -diye doğruladı.

- Ama Hötél Coquilli, re'de sormadılar bana bunları.

Yasli kadın kesin,

- Olamaz -dedi-. Başları belâya girer sonra. Haberinizi olmadan ölçüp biçmişlerdir sizi. Yüzde yüz not etmişlerdir her şeyinizi, yüzde yüz. Biz müşterilerimize karşı içten, açık yürek-liyizdir; akraba gibi yasarız onlarla. Siz de seveceksiniz bizi. Göreceksiniz...

Kocası atıldı heyecanla,

- Evet mösyö!...

*İste.

69Yasli adam duygulanmisti.

Sonra onlari tanidigim kadariyle,son derece dürüst, sevimli bir kari kocaydi bunlar. A-ma ®ge-rek-li sözcüğünü hiç de özür dileme, ya da durumu hafifletme anlamina kullanmiyorlardi. Bu sözcük zorunluluk anlami tasliyordu onlarca; kendilerinin düşünceleriyle de asagi yukari uyusan bir zorunluluk...

Paris'teydim iste.

70

BESINCI BÖLÜM

Vaal

Evet, Paris'teyim iste... Ama size özellikle Paris üzerine çok sey anlatacagimi sanmayin sakın. Hem sanirim, onun üzerine Rusça o denli çok sey okumussunuzdur ki, bikmissinizdir artık. Sonra, siz de bulundunuz orada, belki de benden çok daha iyi gördünüz her seyini. Sunu da söyleyeyim, yurt disindayken rehberle dolasmaktan da, geziye çikmis bir insanin uy-

73masi gereken yasalara, zorunluluklara uymaktan da son derece nefret ederim. Bu yüzden bazı yerlerde öylesine seyleri görmeden geçtim ki, söylemesi bile ayip. Paris'te de oldu kaçirdigim seyler. Söylemeyecegim bunlarin neler oldugunu, ama yalnızca sunu söyleyecegim: Bir sıfat buldum ben Paris'e, bunun yerinde bir sıfat oldugunu savunmaya da hazirim. Yeryüzünde en dürüst, en erdemli kent Paris'tir. O ne düzendir öyle! O ne usluluktur! Iliskiler kesin çizgilerle belirlenmis, saglam temeller üzerine oturtulmustur. Her seyin güvenligi saglanmis, benzerlerinden ayrılmistir. İnsanlar rahat, son derece mutlu yasiyorlar orada! Rahat, mutlu olduklarina kendilerini inandirmislar da... Bundan ötesi yok. Ama öyle olduguna inanmiyorsunuz siz; abarttigimi, kötü yurtseverligimin etkisinde kalarak iftira ettigimi, böyle bir seyin olamayacagini haykiri-yorsunuz. Ama hak verin dostlarim: Notlarimin daha birinci bölümünde uyarmistim sizi; belki de korkunç seyler uyduracagimi, saçmalayacagimi söylemistim. Neyse, birakin beni de devam edeyim. Ayrica, yalan söylesem bile, bunu, dogru söyledigime yürekten inanarak söyleyecegimi de biliyorsunuz. Bence yeter de artar bile bu kadari. Hadi serbest birakin beni artık.

Evet, pek ilginç bir kent Paris. O ne konfor, -rahat yasamaya hakki olanlar için- o ne

74

rahatlik öyle! O ne düzen, sonra o ne -nasil demeli- düzen huzuru öyle! Dönüp dolasip düzene geliyorum hep. Dogrusu, biraz daha ileri gitseler, bir buçuk milyonluk Paris, sessizlige, düzene bogulmus Alman kasabalarina, sözgelimi Heidelberg'e dönecek. Olacagina bakın... Heidelberg'in büyüğü olamaz mi sanki? O ne düzene giris! Yanlis anlamayin beni. Hiç önemi olmayan-sözün gelisi tabii-dis düzen degil bu yalnızca; içten, ruhtan gelen büyük bir düzen. Paris -isteyerek sanki- daralıyor, seve seve küçülüyor, gülümseyerek büzülüyor. Bu konuda -sözgelimi- Londra çok gerilerde kalir! Topu topu sekiz gün kaldim Londra'da; bu kent -hiç degilse distan- parlak birtakim görünümleri olan, apaçik, plani düzensiz bir kent izlenimi birakti bellegimde. Her seyi öylesine büyük, birbirinden öylesine kesin özelliklerle ayrılmis ki! Bu ayriligin içinde kolayca aldanabilir bile insan. Her degisiklik, her ayrı özellik, hemen yanindaki karsitiyle pek bir uzlasmis, anlasmis, el ele yürüyorlar. Birbirlerine karsit olduklari halde silip atmıyor biri ötekini. Her biri inatla savunuyor kendini -ilk bakista anlasiliyor bu- bildigi gibi yasiyor. Birinin ötekine karistigi, engel olmaya çalistigi yok. Ama

öte yandan aynı inatçı, bagnaz, hatta eskimis savaş orada da sürüp gidiyor. Batıda filizlenen hep beraber yasama, bir topluluk yaratıp karıncalar gibi örgütlenme

75düşüncesini yok etmeye yönelik savastır bu. Birbirini yememek için karıncalara benzemeyi bile göze alan düşünceyi ortadan kaldırmak için sürdürülmektedir bu savaş! Öte yandan, Paris'te olan şey orada da göze çarpmaktadır: Umutsuzluğun doğurduğu, statuquo'dan ayrılmamaya duyulan aynı çilgin öz' em orada da vardır; tüm isteklerini, umutlarını etle koparıp atmak içinden, geleceğini -belki en ilericileri-ninkinde bile inancın eksik olduğu geleceğini- lanetlemek, Vaal'e* tapmak... Sözcüklerin parlaklığı heyecanlandırmasın sizi: Ancak önde gelen, düşünebilen insanların ruhunda bilinçli olarak görülür bütün bunlar; toplumun büyük kalabalığının atılımlarındaysa bilinçsizdirler, içgüdüselidirler. Sözcüseli Paris'te burjuva, bunun böyle gerektiğine bilinçli olarak inanır, pek de hosuna gider inanmak; hatta bunun böyle gerektiğinden kuskus ederseniz döversizi. Kendine olan bütün güvenine karsın, hâlâ bir şeyden korktuğu için döver. Gerçi aynı durum Londra'da da var, ama görünüm çok daha engin, çok daha ezicidir orada! Dis görünüşte bile ayrılır Paris'ten Londra. Gece gündüz kaynasıp duran o deniz gibi uçsuz bucaksız kent, makinelerin uğultusu, evlerin

*Eski Filistinlilerin, Finikelilerin, Suriyelilerin dilinde ®Hükümdar⁻, ®Efendi⁻ anlamına gelen bu sözcük Incil'de bu ulusların Tanrısı anlamına kullanılır.

76

damlarına (neredeyse altlarına da) döşenen o demirler, o gözüpeklilik, beceriklilik, aslında burjuva düzeninin doruğu olan görünüşteki o karışıklık, suyu zehirli akan o Thames, taskömürü dumanı yüklü o hava, o görkemli parlak kentin, Whitechapel gibi o korkunç köseleri -halk yarı çıplak, aç, yabancıdır oralarda-, milyonlarca insaniyle, dünyanın her yerine uzanan ticaret kollarıyla City, piril piril saray, evrensel sergi... Gerçekten de görmeye değer bir sergi bu. Dünyanın dört bir kösesinden bunca insani buraya toplayıp tek bir sürü yapan ulu gücü hissediyorsunuz burada; yüce düşünceler geliyor aklınıza; burada amaca çoktan varıldığını, utkunun, görkemin burada olduğunu hissediyorsunuz. Hatta, bir şeyden korkmaya baslıyorsunuz sanki. İstediginiz kadar ileri düşünceli olun, gene de bir korku dolduruyor içinizi. ®Erisilen ülkü bu olmasın sakın? diye geçiriyorsunuz içinizden. Son bu değil mi acaba? Incil'de sözü edilen ®tek bir sürü⁻ bu olmasın? Bunu gerçeğin kendi sayıp artık susmak gerekmiyor mu acaba? Bütün bunlar öylesine görkemli, öylesine utku dolu, öylesine gururludur ki, solugunuz kesilmeye başlar. Dünyanın her yanından buraya sessizce akan milyonlarca insana -bu kocaman sarayda uslu uslu, gürültüsüz, inatla toplanan bu insanların hepsinin düşüncesi aynıdır- evet, bu milyonlarca insana bakarken,

77burada son ve kesin bir şeyin gerçekleştiğini hissediyorsunuz. Incil'den bir sahnedir bu sanki, Babil'i hatırlatır size, Apokalypsis'te anlatılan mucizelerden biri gözler önünde gerçekleşiyor sanırsınız. Teslim olmamak, gördüklerinizin yarattığı izlenime boyun egmemek, gerçeğe tutsak olmamak, Vaal'e tapmamak, sözün kisasi, önünüzdekileri içinizde yasattığınız ülkü diye bellememek için yüzyıllar boyunca dallanıp budaklanmış, güçlenmiş bir ruhsal direncin gerektiğini hissediyorsunuz...

Ama ®Saçma bunlar -diyeceksiniz-, sinir bozukluğunun doğurduğu bir sayıklama, abartma. Hiç kimsenin aldıracağı yoktur buna, ülkü diye benimsediği de... Hem sonra, açlıkla kölelik kötüdür daima; karsit düşünceyi, kuskuyu içten içe en iyi körükleyen onlardır. Oysa, zevk için gezip tozan karni tok, sirti pek beyler elbette Apokalypsis'te anlatılan mucizelerin gerçekleştiğini hayal edebilirler; olayları büyütür, heyecanlanmak için gördükleri her şeyden güçlü duygular çıkararak sinirlerini yatıştırabilirler elbette... O zaman söyle cevap veririm size: - Pekâlâ, tualim ki dekoru beni etkileyen. Ama bu büyük dekoru yaratan ruhun ne denli magrur, ne denli güçlü olduğunu görseydiniz;

onun, zaferine, üstünlüğüne ne denli gururla inandigina tanik olsaydiniz ürpertirdi sizi bu gurur, inat, körlük. Bu magrur ruhun

78

tutsagi insanlar için yüreginiz sizlardi. Böylesine bir büyüklüğün, egemen ruhun böylesine sonsuz gururunun, bu ruhun yarattiklarinin böylesine görkemli sonunun karsisinda çogu zaman aç bir ruh da donakalir, durulur, boyun eger; kurtulusu içkide, uçarilikta arar, sonra bunun böyle olması gerektiğine inanmaya baslar. Gerçek, ağırlığını koyar ortaya, toplum duygusuzlasir, uyusur insanlar; kuskuculuk dogsa bile, karamsar bir kuskuculuktur bu, kurtulusu nefretle anarak arayan bir kuskuculuk. Oysa Londra'da insanlar, ayikken, dünyanın hiç bir yerinde göremeyeceğiniz kadar kalabalık, degisik bir durumda çıkarlar karsinize. Çok sey anlattılar bana bu konuda. Sözelimi, cumartesi geceleri yarım milyon işçi, çocuklariyle beraber sokaklara dökülür, kentin bazı bölümlerinde toplanip sabahın besine kadar eglenirmiş, yani hayvanlar gibi yer içer, geçen haftanın acisini çıkarırmış. Bütün bir hafta ağır koşullar altında çalışarak, küfrederek biriktirdikleri paranın hepsini alıp götürürmüş bu eglenceler. Kasap, bakkal dükkânlarında uçlarına gazlı bez sarılı kocaman mesaleler yaniyor böyle geceler; sokak isil isil oluyor. Bu beyaz zenciler için balo veriliyor sanki. Halk açık gazinolarda, sokak ortalarında toplanıyor. Yiyip içiyorlar. Meyhaneler saraylar gibi donatılmıştır. Herkes zilzurna sarhostur, ama nese yoktur bu sarhoslukta; hüznü, ağır,

79tuhaf kaçacak derecede sessiz bir sarhosluk... Size elem veren bu kuskulu sessizliği arada bir küfürler, kanlı dövüşler bozuyor ancak. Herkes kör kütük sarhos olmak, her şeyi unutmak için birbiriyle yaris ediyor.. Kadınlar da kocalarından geri kalmıyorlar, onlarla beraber içtikçe içiyorlar; çocuklarsa annelerinin, babalarının arasında yerlerde yuvarlanıp duruyorlar. Böyle bir gece saat ikide yolumu yitirdim de, binlerce kederli sarhosun arasında, isaretle yolu sorarak -İngilizce bir tek sözcük bilmiyorum çünkü- uzun süre dolastım durdum. En sonunda buldum yolumu, ama gördüklerimin etkisinden üç gün kurtulamadım. Halk her yerde halktır; ama burada her şey öylesine büyük, öylesine açık seçik ki, o ana kadar ancak hayal ettiğiniz şeyi dokunarak hissediyorsunuz sanki. Halk degildir asıl gördüğünüz burada, bilincin kiskirtılarak, düzenli, uysalca yitirilmesini görüyorsunuz. Bütün bunlara bakarak, bu toplumun daha uzun süre yaşayamayacağını; onlara palmye dali, beyaz giysi vermeyi kesmelerinin yakın olduğunu sezinliyor, hissediyorsunuz. Kendileri de biliyor bunu zaten, birtakım yeraltı örgütleriyle öçlerini alıyorlar toplumdan... Bir insanın bu çeşit örgütlere girecek kadar aptal olmasına sasiyoruz biz; bunda bizim toplum düzenimizden bir kaçış, inatçı, bilinçsiz bir uzaklaşma olduğunu anlayamıyoruz da onun için sasiyo-

80

ruz. Kurtulus adına, ne pahasına olursa olsun, bizden nefretle, korkuyla bir kopustur bu. İnsanoglunun söylenenden kovulan, yapayalnız bırakılan bu milyonlarca insan, ağabeylerinin onları attıkları toprağın altındaki karanlıkta birbirlerini ezerek, el yordamıyla buldukları birtakım kapıları çalıyor, kapkaranlık yerin altında havasızlıktan bogulmamak için bir çıkış deliği arıyorlar. Kendini bulmak, her şeyden -insanlıktan bile- kurtulmak için son bir çabadır bu. Kendini bulmak, bizlerin yanında olmamak için...

Londra'da bu kalabalığa benzeyen -gene böylesine çok, Londra'dan başka hiç bir yerde göremeyeceğiniz- bir şey daha gördüm. Eşyalar falan da pek bir degisik burada. Londra'ya gidip de, gece hiç değilse bir kere Hay-market'e çıkmayan olmaz. Kentin, geceleri bazı sokaklarında binlerce genel kadının kaynastığı bir bölümdür burası. Sokaklar, bizde artık hiç bir anlami olmayan gazlı mesalelerle aydınlatılır. Aynalarla, altınla donatılmış gözkamastirici gazinolar vardır her adım bası. İgne atsanız yere düşmez bu gazinolarda. Bu kalabalığa girmek bile korkunç bir şeydir. Tuhaftır da bu kalabalık. İçleri geçmiş kocakarılar da, karsılarında insanın çarpılmış gibi du-ralayacağı dilberler de

omuz omuzadır bu kalabalıkta. Güzellikte İngiliz kadınlarıyla boy ölçülebilecek kadın var midir bilmem... Hepsini

81 sokaklara dolusmustur. Yaya kaldırıma sığmaz da sokaga tasarlar. Av pesindedirler; karsılarına çıkan her erkeğe rezilce saldırırlar. En pahalısından pırıl pırıl giysilerle eski püskü, yamalı giysiler de, gençliğin diriliğiyle yasliliğin pör-sümülüğü de yanyanadır burada. Bu korkunç kalabalıkta sarhos bir serseriyle, soylu aileden gelen bir zengin kucak kucagadır. Küfürler, kavgalar, bağırıp çağırımlar duyulur bir yandan; öte yandan ürkek bir dilber, insanın içini gıcıklayan fisiltili bir sesle akıllı uslu konuşur. Hem bazen ne güzeller oluyor aralarında! Yüzü sanki çini mürekkebiyle çizilmiş dilberler... Hatırlıyorum, bir @Casino'ya girmistim bir gece. Gürültülü bir müzik tırmalıyordu kulakları; dans ediyorlardı. Çok kalabalıktı içers. Salonun, odaların döşenisi son derece güzeldi. Ne var ki hüznün, neseliyken de bırakmıyor İngiliz'leri; pek bir ciddî hatta asık yüzlü dans ediyorlar. Figür yapmaları yasak sanki. Yukarda, balkonda bir kız ilisti gözüme, olduğum yerde dondum kaldım bir an: ömrümde böylesine soylu bir güzellik görmemistim. Küçük bir masada genç bir adamla oturuyordu. Delikanlinin, gazinolara pek ugramayan zengin bir centilmen olduğu belliydi. Kızın pesinde uzun süre kosmıstı belki de; en sonunda burada görüşmeye karar vermişlerdi... Çok az konuşuyordu genç adam; konuşması da kesik kesikti. Asil söylemek istediğini söyleyemiyor-

82

du sanki. Sık sık susuyorlar, uzun süre hiç konuşmuyorlardı. Kız da pek bir durgundu. Yüz çizgileri kibar, zarıftı; güzel, biraz magrur bakışında gizli, mahzun, hatta düşünceli, kederli bir şey vardı. Yanılmıyorsam veremliydi. Bu mutsuz kadınlar kalabalığından yücelerdeydi o, yüzde yüz yücelerdeydi: İnsanın yüzü bir şey ifade ederse, kesinlikle söylüyorum bunu... Genç adamın ismarladığı cin'i içiyordu. En sonunda kalktı genç adam, kızın elini sikti, ayrıldılar. Adam çıkıp gitti gazinodan; kız da -soluk yanaklarında içkinin oluşturdugu pembelik- yürüdü, müsteri avına çıkmış kadınların arasına karıştı. Haymarket'de, küçücük kızlarını ise getiren anneler gördüm. Daha on, on iki yaşında kız çocukları kolunuza yapışıyor, onunla beraber gitmeniz için yalvarıyor size. Hatırlıyorum, bir gün sokakta, kalabalığın arasında en çok altı yaşında bir kız çocuğu gördüm. Üstünde yırtık pırtık bir entari vardı. Yalınayaktı. Bitkin, perisandı. Entarisinin yırtık yerlerinden gözüken bedeni yer yer morluklarla kaplıydı. Akli basında degildi sanki; gidecek bir yeri yokmuş gibi yürüyor, yürürken - Tanrı bilir neden- bir saga bir sola yalpa vuruyordu. Belki de açtı karni. Hiç kimsenin basını çevirip baktığı yoktu ona. Ama beni asil sasırtan, kızın yüzündeki sonsuz hüznün, umutsuzluktu. Böylesine küçük bir yanığın bu denli nefretle, bu denli umutsuzluk-

83 la dolu olduğunu görmek pek tuhaf, korkunç bir şeydi. Sarı saçları darımadagınikti, basını, derin düşüncelere dalmış gibi bir o yana bir bu yana sallıyordu. Ciliz kollarını yürürken iki yana açıyor, birtakim hareketler yapıyordu onlarla; sonra birden çıplak göğsüne bastırıyordu... Durup yarım siling verdim ona. Gümüş parayı aldı, gözlerimin içine yabanî, ürkek bir merakla baktı, sonra ansızın dönüp -parayı geri alacağımın korktuğu için olacak- var gücüyle kaçmaya başladı. Kim ne derse desin, ilginç şeyler bunlar...

Gene bir gece, bu. düsmüs kadınlar, eglenceye dalmış insanlar kalabalığı arasında, kalabalığı aceleyle yarıp geçmeye çalışan bir kadın durdurdu beni. Siyahlara bürünmüştü; basında, yüzünün yarısından çoğunu örten bir sapka vardı; yüzünü iyice görmedim bile. Yalnız gözlerimin içine dıktığı bakışını hatırlıyorum. Kırık dökük bir Fransızcayla bir seyler söyledi, anlayamadım ne dediğini. Küçük bir kâğıt sikistirdi elime, hızla uzaklastı yanımdan. Bir gazinonun penceresinden sokaga düşen ısıktı baktım kâğıda: Dört köşe, burus burus bir kâğıt parçasıydı bu. Basimevinde basılmış; bir yüzünde,

®Crois-tu cela?™ yaziyordu; öteki yüzünde ®Ben, kisioglu için dirildim, onun için yasıyorum...™ gibi bilinen

*®Buna inanıyor musunuz?™

84

birkaç dize. Kabul edin, bu da oldukça ilginç bir şey. Sonra öğrendim: Burnunu her yere sokan, yorulmak bilmez inatçı bir Katolik propagandasıymış bu. Kâh böyle kâğıtlar dağıtılıyormuş sokaklarda; kâh, Incil'den, kutsal kitaplardan bölümler alınarak hazırlanmış kitaplar... Bedava dağıtıyorlarmış onları, zorla veri-yorlarmış insana, sokakta gelip eline sikistirip kaçıyorlarmış. Bu işi yapan erkekli kadınlı binlerce kişi varmış. Ustaca yürütülen kurnaz bir propaganda bu. Katolik papazları, yoksul işçilerin acınacak durumdaki ailelerini kendileri arayıp bulur, bu ailelerin içine girerler. Sözgelimi, rutubetten vicik vicik dösemeye serili pili pirtinin içinde yatan bir hasta bulur. Hastanın ağızdan, soguktan yabanileşmiş çocukları da, aç - çoğunlukla sarhos- karısı da çevresinde toplanmışlardır. Papaz hepsinin karnini doyurur, giydirir onları, odalarının sobasına odun alır, sonra hastayla ilgilenmeye başlar, ilâç getirir ona; ailenin yakın dostu olur, en sonunda da hepsini Katolik yapar. Ne var ki, hasta iyileştikten sonra tekme tokat kovulduğu da olur. Ama yılmaz o, baskalarını aramaya koyulur. Oradan da kovulsa, gene katlanır, ama sonunda düşürür ağına bir aileyi. İngiliz papazları yoksullarla ilgilenmiyorlar. Onları kiliseye bile almıyorlar, oturacakları kanepenin kirasını verecek paraları yoktur çünkü. Nikâh kıymak hayli pahalıya patladığı için işçilerin

85-genel olarak yoksulların hepsinin- evliliği yasa dışıdır. Sirasi gelmişken söyleyeyim: Bu kocaların çoğunluğu karılarını pek kötü dövüyorlar; sakatlıyorlar onları, ateste iyice kızdırdıkları ocak demirleriyle oralarını buralarını dağlıyorlar. Ocak demirini kullanmayanı pek azdır. Gazetelere geçen aile kavgalarında, yaralama ya da öldürme olaylarında ocak demirinin adı daima geçer. Çocuklar daha büyümeden çıkarlar evden, kalabalığa karışır, ana babalarının yanına bir daha dönmezler. İngiliz papazları, piskoposları magrur, magrur oldukları kadarda zengindirler. Ekmek elden su gölden, bey gibi yasar; gönülleri rahat, semir-dikçe semirirler. Pek çalimlidirler. Bilgileridir de. Dürüstlüklerine gurur dolu, ciddi bir inançları vardır. Kürsüye çıkıp durgun, kesin bir dille dinsel öğütler vermeye, göbek bağlamaya, yalnız zenginler için yaşamaya hakkı olduğundan kuskusu yoktur hiç birinin. Zenginlerin, varlıklarının dinidir bu; saklamıyorlar da öyle olduğunu. Hiç değilse akıllıca, gizli kapaklı yani olmayan bir davranış... Kendilerine körü körüne inanan bu din profesörlerinin pek değişik bir eglenceleri var: Misyonerlik diyorlar adına. Yeryüzünü karış karış doluyor, bir vahşîyi hak yoluna getirmek için Afrika'nın balta girmemiş ormanlarına dalıyorlar. Gelgelelim Londra'da, onlara verecek paraları olmadığını bildikleri milyonlarca vahşîyi gör-

86

mezlikten geliyorlar. Ne var ki zengin İngiliz'ler, para babaları pek bağlıdırlar dinlerine. Karamsar, küskün, değişik bir dindarlıktır bu, İngiliz ozanlar, tasradaki Protestan papazlarının yüzyıllık çınarlarla, saksılarla çevrili evlerinin güzelliğini, papazların tertemiz karılarını, mavi gözlü sarısin kızlarının soylu güzelliğini övmeyi yüzyıllardan beri pek benimsemislerdir nedense.

Ama gece sona erip de gündüz olunca aynı magrur, çatik kaslı ruh gene geriyor kanatlarını büyük kentin üzerine. Gece olup bitenler de endiselendirmiyor onu, gündüz çevresinde gördükleri de. Vaal hükmünü sürdürüyor, kendisine boyun eğilmesini bile istemiyor, gücünden kuskusu yok çünkü. Kendine güveni sonsuzdur. Sırf basından savmak için, bir düzen sadakası veriyor sakin, küçümser bir tavırla. Bu yüzden, kendine güvenini sarsmak imkânsızdır. Sözgelimi Paris'te yaptıkları gibi, hayatın vahşî, kuskulu, endise verici bazı yanlarını saklamıyor kendinden

Vaal. Yoksulluk, istirap, toplumun homurdanmasi, kafasizlasmasi hiç mi hiç telâslandirmiyor onu. Bütün bu kusu verici, kötü görünümünün onun yanibasinda, açıktan açığa yasamasina -onlari küçümseyerek- izin veriyor. Parisli gibi ödlekçe istirap çekmiyor. Her şeyin yolunda olduğuna kendi kendini zorla inandırmaya çalışıyor. Uykusunu bos yere kaçırmama-

87'lan için -Paris'te yaptıkları gibi- yoksulları uzak yerlere saklamıyor. Parisli -üzerine gelen avcılardan saklanmak isteyen devesi gibi- basını kuma sokmayı pek sever. Paris'te... Ama ne yapıyorum ben? Paris'e gelmedim ki daha!... Tanrım, ne zaman alacağım bir şeyi söyle sırasıyla anlatmaya?...

88

ALTINCI BÖLÜM

Burjuva üzerine

Niçin burada hep siner bu; niçin uflanmak birbirine girercesine sıkışmak, sessizce ortadan yok olmak ister. ®Yokum ben, yeryüzünde yokum; bir köseye sindim, saklandım, lütfen geçip gidin beni görmeden, farketmeyin beni, farketmeniz bile, görmezlikten gelin lütfen, basınızı çevirip geçin!...

91- Peki ya, kimden söz ediyorsunuz böyle? Kimdir sinen?

- Kim olacak, burjuva.

- İnsaf siz de yani! Kraldır o, her şeydir, le tiers-etat c'est tout,* siz de gelmiş, siner diyorsunuz!

- Evet, efendim, peki niçin imparator Napolyon'un arkasına saklandı öyleyse? Eskiden pek sevdiği o parlak sözcükleri niçin unuttu millet meclisinde? Geçmişte olan bir şey kendisine hatırlatıldığında niçin hiç bir şeyi hatırlamaya yanaşmıyor, kolunu sallıyor? Baskaları onun yanında bir şeyi isteme yürekliliğini gösterdiğinde niçin telâsa kapılıyor, etekleri tutusuyor? Akılsızlığından, budalalık edip bir şey istediğinde niçin hemen ürperiyor, tövbe etmeye başlıyor? ®Tanrım! Ne yaptım ben böyle? Sonra da, suçunu bağışlatmak için uzun süre çalışıp çabılıyor... Niçin, insanın yüzüne bakarken söyle söylemek istiyor sanki, ®Bugün küçük bir dükkânda bir şeyler yapıyorum iste, Tanrı izin verirse yarın da ufak tefek bir şeyler yaparım; ama öbürsü gün, yüce Tanrım kismet ederse... Dünyalığımı bir ayak önce söyle güzelce koysam bir yana, sonrada apr,s moi le d,Luge.** Niçin yoksulların hepsini bir yere yığdı da, ülkede yoksul-

Tiers-etat her şeydir. **®Benden sonra tufan.

92

luk diye bir şeyin olmadığına inandırmaya çalışıyor herkesi? Beylik edebiyatla niçin yetiniyor? Dergilerinin parayla satın alınmış olmadıklarına kendini inandırmayı niçin öylesine çok istiyor? İspiyonlara bu kadar çok para harcamaya niçin razı oluyor? Meksika bilim gezisine karşı bir sözcük söyleme yürekliliğini niçin gösteremiyor? Niçin tiyatro oyunlarında kocaları hep soylu, varlıklı gösteriyorlar da, karıların sevgililerini öylesine baldırıçıplak, yersiz yurtsuz, himyesiz? Ya bir yerde tezgâhtardılar, ya da açlıktan solugu kokan sanatkar.... Evli kadınların, kocalarına sadık, yürekten bağlı olduklarını, tiyatro salonlarındaki mutlu, parlak hayatın devam ettiğini, pot-au-feu'nun* hâlâ en soylu ateste kaynadığını, saç taranışının da, insanoglunun düşünebileceği en iyi biçim olduğunu niçin sanıyor? Bu saç biçimi konusunda karar kendiliğinden, hiç görüşmesiz, öylesine kesin verilmistir ki,

bulvarlardan perdeleri inik paytonlar pespese geçtikleri, ilginç ihtiyaçların giderilebileceği yerlere adım bası rastlandığı, kocalarının ceplerine göre kadınların giysileri çok çok pahalı olduğu halde, verilmistir karar bir kere, kime ne? Peki ama niçin böyledir bu? Çok kolay: Öyle olmasa, karar kesin olmasa en iyiye, en üstüne henüz varılmadığı, Paris'in henüz dünyanın cenneti

*Sebzeli, etli bir Fransız yemeği. 93 olmadığı düşünülebilirdi sonra: baskaca bir şeyin daha istenebileceği, burjuvanın da, savundugu, herkesi sokmaya çalıştığı düzeni beğenmediği gelebilirdi aklı; toplumda, düzeltilmesi gereken aksaklıkların olduğunu söyleyecek çıkabilirdi. Kimse farkına varmasın diye -Tanrı korusun böyle bir felâketten- çizirne-sindeki delikleri iste bunun için mürekkeple boyuyor burjuva! Bayanlarsa konfet yiyor, kiritiyorlar yalnızca. Öyle ki, Petersburg'un bazı bölümlerinde Rus hanimefendileri de -onları ölesiye kiskandıklarından- güzel, ince ayaklarını gösteriyor, bulvarlarda son derece zarif hareketlerle eteklerini kaldırıyorlar. Mutluluk için daha ne ister kisioglu? Bugünkü koşullar altında @Kadin, Kocası ve Sevgilisi gibi roman adlarının olamayacağının nedeni de budur iste; çünkü sevgili yoktur, olamazda; Paris'te bunlar-sevgililer-denizde kum gibi olsa (aslında belki daha da çokturlar) gene de yoktur böyle bir şey, olamaz da; karar öyle verilmistir çünkü bir kere, çünkü her şey soyluluktan pırl pırl parlamaktadır. Öyle olması, parlaması da gerekir zaten. Gece on bir kadar Pale-Royal'deki saraya bakınca heyecandan gözleri yasarır insanın. Binlerce koca, karilariyle kolkola dolasirlar orada; fiskiyenin sesi duyulur; terbiyeli, sevimli çocukları kosup oynarlar çevrelerinde; fiskiyenin sesi duyulur; tekdüze hisirtisi Heidelberg'i, huzur dolu.

94

ölümsüz bir şeyi hatırlatır. Hem bir fiskiye yoktur Paris'te hisirdayan. Çoktur bu fiskiyeler, hepsi de aynı hisirtiyi çıkarır; huzur verir insana bu hisirti, yüregini hafifletir.

Paris'te bir gereksinmedir erdem, bitmek bilmeyen bir gereksinme. Günümüzde ciddî, ağırbaşlıdır Fransız; sık sık uygulanır bile. Öyle ki, hâlâ bir şeyden korkmasını anlayamıyorum. Jacques Bonhomme'nin* öylesine para döktüğü, Fransa'da gelistikçe gelişen gloire militaire'ye** karsın, hâlâ korkmaları sasilası şeydir. Parisli, pazarlık etmeyi pek çok seviyor; ne var ki, pazarlık ederken de, dükkânında sizi soyup sogana çevirirken de kâr amacıyle değil -oysa eskiden böyleymiş- erdeminden, en kutsal bir gereksinmesinden yapıyor bunu. Dünyalık biriktirmek, elden geldigince çok mal sahibi olmak... Simdi Parislinin kitabında ahlâk kurallarının oturduğu temel bunlardır. Aslında eskiden de böyleydi, ama şimdi, günümüzde -nasıl söylemeli- ulu bir kutsallık havası vardır bunda. Eskiden, sayıları az da olsa, paradan baska birkaç şeyin daha önemi vardı; öyle ki, parasız, ama bazı özellikleri o-lan bir insan da biraz saygı görebilirdi; oysa şimdi adam yerine koymuyorlar parası olma-

*Bu ad, Fransa'da, toprak sahibi anlamına kullanılır.

**Askerî zafer.

95yani. Günümüzde ceplerini doldurmalı insan, olabildigince çok mal sahibi olmalı ki saygı görmeyi umabilsin çevresinden. Yoksa yalnız çevresinden değil, kendinden bile saygı bekleyemez kendine. Parisli, ceplerinin boş olduğunu ' biliyorsa, kendi kendine değer vermez; hem kalbinin sesini dinleyerek, bile bile, inanarak değer vermez, kendi kendini adam yerine koymaz. Paranız varsa -yalnız paranızın olması yeter buna- akıl almaz şeyler yapmanıza izin verirler. Zavallı Sokrat aptal, aptal olduğu kadar da zararlı bir palavracıdır; bu nedenle yalnızca tiyatrodaki saygı duyulur ona; çünkü burjuva erdeme tiyatrodaki saygı göstermeyi nedense pek seviyor hâlâ. Çok tuhaftır bu burjuva denilen insan. Paranın en yüce erdem, kisioglunun görevi olduğunu açık açık söyler, öte yandan da soylulugun dorugunda görür kendini. Bütün Fransız'ların dış görünüşü sasilacak derecede soyludur. Öz babasını size üç metelige satacak kadar sütü bozuk bir Fransız bile o anda -babasını satarken- öylesine

gösterislidir ki, ne söyleyeceğinizi, nasıl davranacağınızı sasırırsınız. Bir şey almak için bir dükkâna girin, tezgâhtarların en acemisinin, en degersizinin bile soyluluğu karsısında ezilirsiniz. Bizim Mihaylovski tiyatrosunda subdit superflu* modelligi yapan

*Gereksiz incelik.

96

tezgâhtarların ta kendileridir bunlar. Bir tuhaf olmuştunuzdur, tezgâhtara karsi suçlu hissedersiniz kendinizi nedense. Sözgelimi on frank harcamak niyetiyle girmissinizdir dükkâna, oysa lord Devonsir gibi karsılamışlardır sizi. içiniz sizler; lord Devonsir falan olmadığınızı, kendi halinde, basit bir insan, geziye çıkmış bir insan olduğunuzu, topu topu on franklık bir şey almak için dükkâna girdiğinizi söylemek, anlatmak istersiniz. Gelgelelim, gözlerinin içi gülen, ruhu tertemiz delikanlı -öylesine soylu bir görünüşü vardır ki, kendinizi bir alçak sanırsınız karsısında!- evet, bu temiz yüzlü, piril piril delikanlı on bin franklık esyaları sermeye koyulur önünüze. Bir anda tezgâhin üzerini doldurmuştur sizin için. Zavallıya ne çok iş çıkardığınızı düşünürsünüz yüzüne bakarak. ®Benden sonra bütün bunları toplamak için kim bilir ne kadar ugrasa-cak?™ diye geçirirsiniz içinizden Bet suratınızla, bunca kusurunuzla, cebinizde o iğrenç on frankınız, böylesine bir markiyi rahatsız ettiğiniz için kızarsınız kendi kendinize... Hem orada, tezgâhin önünde geçer bütün bu düşünceler aklınızdan, kendinizi küçük görmeye baslarsınız. O anda cebinizde niçin daha çok değil de ancak yüz frank olduğuna üzüldürsünüz, kaderinize küsersiniz. Bakışınızla özür dileyerek çıkarıp tezgâhin üstüne atarsınız yüz frankınızı. Gelgelelim önemsiz yüz frankınızın

97karsılığı olan mali yüce gönüllülükle sararlar size; verdığınız huzursuzluğu, neden olduğunuz telâsi bağışlarlar. Siz de bir an önce oradan toz olmaya çalışırsınız. Otel odanıza gelince, on frank yerine yüz frank harcadığınıza pek sasarsınız. Bulvarları arsinlarken, ya da büyük tuhafiye mağazalarının öylesine çok olduğu Rue Vivienne'de dolarken kendi kendime düşünmüştüm kaç kere: ®Bizim Rus hanimefendilerini salacaksın buraya...™ Neler yapacaklarını Ovlof, Tambovsk -daha birkaç tasra- ilinin tezgâhtarları, dükkân sahipleri çok daha iyi bilirler... Ruslar, dükkâna girdiklerinde denizde kum onlarda para izlenimi bırakmayı pek severler nedense. Ne var ki, İngiliz kadınları gibi utanmaz, sikilmaz yaratıklar da vardır yeryüzünde. Bir Adonis'inya da Wilhem Tell'in onlar için dükkândaki bütün malları getirip tezgâhin üzerine yığmalarından mahcup olmak söyle dursun, bir de -ah, korkunç bir şeydir bu!- evet bir de, on franklık için pazarlığa girmeleri yok mudur... Ama Wilhem Tell de bos değildir hani: Öcünü almasını bilir; bin bes yüz franklık degersiz bir sal için on iki bin frank alarak kibarca soyar onu; ama öylesine kibardır ki bunu yaparken, beriki seve seve verir parayı, gülümseyerek çıkar dükkândan. Buna karsın, burjuva erisilmez soyluluğa tutkundur. Tiyatroda yalnız dürüst, örnek insan-lar göstermelisiniz ona. Gustav piril piril par-

98

lamalidir soyluluktan; burjuva da duygulanır, ağlar karsısında. Erisilmez soyluluk olmazsa rahat uyuyamaz bile. Bin bes yüz yerine on iki bin frank almasına gelince, bu görevidir onun: Erdeminden almıştır. Hırsızlık iğrenç bir şeydir, alçaklıktır; kürekdir cezası. Çok şeyi bağışlamaya hazırdır burjuva, ama hırsızlığı dünyada bağışlamaz; siz ya da çocuklarınız açlıktan ölseyiz bile çalmaya hakkınız yoktur. Ama erdeminizden çalıyorsanız akan sular durur tabî; yürekten bağışlarlar sizi o zaman. Faire fortune* istiyorsunuz demektir, mal sahibi olmaya çalışıyorsunuz; yani doganın yasasına uyuyor, insanlık görevinizi yapıyorsunuz. Bu nedenle ceza yasalarında çirkin amaçla -yani bir parça ekmek bulmak için- yapılan hırsızlıkla yüce erdem için yapılan hırsızlık kesin çizgilerle ayrılmıştır birbirinden. Sonuncusunun hiç bir cezası yoktur, tesvik bile edilir, inanılmayacak derecede de örgütlenmiştir.

Peki ama niçin -dönüp dolasıp aynı soruya geliyorum gene-, evet niçin hâlâ bir şeyden korkuyor gibidir burjuva, içinde büyük bir kuskı vardır sanki? Nedir onu huzursuz eden? Yazarlar, palavracılar mı? Sanmam, istese bir tekmede hepsinin tozunu atar çünkü. Sağduyunun delilleri mi? Ama biliyorsunuz, sağduyu gerçeğe yenilmiştir; dahası var, sağduyulu,

*Zengin olmak.

99bilgili insanların kendileri de şimdi sağduyunun delili diye bir şeyin olamayacağı, aslında sağduyu diye bir şeyin olmadığı görüşünü savunuyorlar. Soyut mantığın insan yaradılışına uymadığını; Ivan'ların, Petrof'ların, Gustav'la-rın mantığının yasadığını; katıksız sağduyunun hiç bir zaman var olmadığını, bunun on sekizinci yüzyılın tutarsız, asılsız bir uydurması olduğunu söylüyorlar. Kimden korkuyor öyleyse? İşçilerden mi? Ama işçiler de ruh yönünden birer özel mülkçüdürler. Bütün emelleri mal mülk sahibi olmak, elden geldigince çok para biriktirmektir. Doğal özellikleri budur. Kolay kolay kazanılmaz doğa! özellik dediğimiz şey. Yüz yıllar boyunca eğitilmenin, yugrulmanın sonunda elde edilir. Kisinin ulusal özellikleri değişmez öyle kolayca; kisi ruhuna, kanma işlemis, yüz yıllardan beri edindiği alışkanlıkları kolay kolay bırakamaz. Toprak sahiplerinden mi korkuyor öyleyse? Olamaz. Fransız toprak sahipleri büyük özel mülk sahibidirler, hem varlıklı hem de kafasız; yani özel mülkten yana olanların hayal ettikleri en iyi, en güzel mülk sahibi. Komünistlerden mi yoksa? Sosyalistlerden mi? Doğrusu, zamanında hayli palazlanmıştı bunlar. Burjuva, ruhunun derinliklerinde küçümsüyor onları, küçümsüyor, a-ma gene de korkuyor. Evet, bunlardan korkuyor iste hâlâ. Oysa ne var korkacak? Öyle ya, Abb, Sieyes ünlü eleştiri kitabında burjuva-

100

nin her şey olduğunu söyledi nasıl olsa... ®Tiers-, tat dedikleri nedir? Hiç bir şey. Ne olabilir? Her şey. Onun dediği gibi de oldu. O zaman söylenenlerden bir tek bu sözler gerçekleşti, yalnız onlar kaldılar. Sieyes'in sözlerinden sonra söylenenlerin hepsi sabun köpüğü gibi yok olup gittiği halde burjuva hâlâ inanmıyor sanki. Gerçekten de: Hemen ondan sonra Liberte, ,galit,, franternit, * ilân ettiler. Çok hoş. Nedir liberte,? Özgürlük. Ne özgürlüğü? Herkese, yasalar çerçevesi içinde her istediğini yapabilmesi için esitlik. Her istediğini ne zaman yapabilir insan? Milyonları olunca. Özgürlük herkese birer milyon veriyor mu? Hayır. Milyonu olmayan insan nedir? Milyonu olmayan insan, her istediğini yapan değil, her istenenin yapıldığı insandır. Ne anlam çıkıyor bundan? Su anlam çıkıyor. Özgürlükten başka bir esitlik daha vardır. Yasalar önünde esitlik. Yasalar önündeki bu esitlik üzerine söylenebilecek tek şey sudur: Bu esitliğin simdiki durumu her Fransız için yüzkarasıdır. Ne kalıyor geriye? Kardeşlik. Bu çok önemlidir iste, doğrusunu söylemek gerekirse Batıda karşılaşılan en büyük engel de budur. Batılı, kardeşlikten insanlığı ileri götüren en yüce, en büyük güç diye söz eder; ama, gerçekte kardeşlik diye bir şey yoksa,

*Özgürlük, esitlik, kardeşlik. 101onu hiç bir yerde bulamayacağını anlayamıyor. Ne yapmalı? Ne pahasına olursa olsun, kardeşliği kurmalı önce. Ama bakıyorsunuz, kardeşlik kurulacak bir şey değil; çünkü kendiliğinden doğar o, doğanın kendinde bulunur. Oysa Fransız'ların, daha doğrusu, genel olarak batılıların yaradılışında kardeşlik duygusu görülmemiştir; kişisel bir başlangıç, bir kendini koruyuş vardır onda; bir yükselme isteği, herkesten başka olma tutkusu, kendine her şeyden, herkesten çok değer verme vardır bu yaradılışta. Kendine böylesine değer veren insanda kardeşlik duygusunun bulunmaması doğaldır elbette. Neden mi? Çünkü kardeşlikte, gerçek kardeşlikte ayrı kişilik yoktur. Ben yoktur, kisi kendisiyle eşdeğerde olan öteki insanlarla kişisel hakkı için cenkleşme-lidir; bu öteki insanlarda da kendiliklerinden, bu hak isteyen kişilige, bu Ben'e gelmeli, o daha istemeden, onu kendileriyle eşdeğerli, esitlikli saymalıdırlar. Dünyadaki her şey kadar değer vermelidirler ona. Ayrıca, bu bas-kaldıran, hakkını isteyen kişilik her şeyden önce kendinin Ben'i olmalıdır; bütün

varlığını topluma adamalı, karşılık olarak hakkını istemediği gibi, bu hakkını hiç bir koşul öne sürmeden vermelidir. Oysa batılı, böyle bir şeye alışıktır değildir: Savaşla almaktan yanadır istediğini, hakkını savunur, pay/asmak ister... bu nedenle de kardeşlik dogmuyor işte. Değise-

102

bilirler elbette! Ama binlerce yılda olur ancak böyle bir değişiklik; çünkü gerçekleştirebilmeleri için, bu çeşit düşüncelerin önce kişinin kanına, iligine işlemesi gerekir. @Ne demek istiyorsun yani - diyorsunuz bana-, mutlu olması için insanın kişiliği mi olmamalıdır? insanın kurtuluşu kişiliğinin olmamasında mıdır? Hayır, hayır, tam tersine; değil kişilik olmamak, kişilik sahibi olmalıdır insan mutlu olması için, hem de şimdi Batıda belirlenenden çok daha yüksek bir kişilik olmalıdır. Anlatayım: Kişinin, tüm varlığıyla kendini topluma seve seve, bilinçli olarak, gönülden adanması - bence- kişiliğin son derece geliştiğine, çok güçlü olduğuna, hiç bir etkeni umursamadığına delildir. Baskaları uğruna canını gönüllü vermek için çarşıya, ateşe yürümek ancak kişiliğin alabildiğine güçlü, gelişmiş olması durumunda gerçekleşecek bir davranıştır. Kişilik olmak hakkında en küçük bir şüphesi kalmamış gelişmiş bir kişilik -baskaları da onun gibi olsun mutluluğa erişsin diye-, kişiliğini topluma adamaktan başka bir şey yapamaz zaten. Dogmanın yasasıdır bu. Olagan her insanın yaratılışında vardır aynı şey. Ama ince bir iplik vardır burada; kopmasıyla her şeyin bir anda çatırdamasına, param parça olmasına neden olabilecek incecik bir iplik. Evet: Bunu yaparken küçük de olsa, kişisel bir çıkar beklemek felâket getirir. Sözgelimi: Her se-

103yımle insanlığa adıyorum kendimi; öyleyse tamamen, çıkar gözetmeden, @kendimi adıyorum topluma, toplum da kendini bana adamalı düşüncesini aklın ucundan geçirmeden adamalıyım kendimi, İnsan kendini öyle adamalı ki, her şeyini vermeli, hatta buna karşılık ona hiç bir şey verilmemesini, hiç kimsenin onun için zarara uğramamasını istemeli. Nasıl olur bu? İyi ama, beyaz ayıyı aklına getirmemeye benzer bu. Kendi kendinize söz verin beyaz ayıyı düşünmeyeceğinize, yere batasica, inadına her an gelir aklınıza.. Ne yapmalı öyleyse? Hiç bir şey yapılamaz.. Bunun kendiliğinden olması, kişinin yaratılışında bulunması gerekir. Bütün ulusun ruhunda filizlenmeli; kısacası, kardeşlik duygusu, sevgi olmalı ulusun yaratılışında... sevmeli. Kisi kendiliğinden yönelmeli kardeşliğe; içindeki bir güçbirliğe, uzlaşmaya itmeli onu. Hem ulusunun yüzyıllar boyu çektiği acılara, benliğine sinmiş karacahillige, barbarlığa karşın itmeli onu bu güç; yüzyıllar boyu çekilen köleliğe, başka budunların saldırılarına karşın... Sözün kısası, kardeşlik gereksinmesi kişinin yaratılışında olmalı, onunla beraber gelmeli dünyaya; ya da çağlar boyu benimsemeli onu, içine sindirmeli. Kardeşlik dediğimiz bu kavramı nasıl açıklayabiliriz? Söyle: Ayı her kişilik hiç bir zorlama olmadan, hiç bir çıkar gözetmeden şöyle demeli topluma: @Birlik oldu-

104

gumuz zaman güçlüyüzdür ancak; gerekliyse size, bütün varlığım, her şeyimle alin beni; yasalarınızı yayarken beni düşünmeyin, hiç tasa etmeyin beni, her hakkımı size veriyorum, istediğiniz gibi kullanın beni lütfen. Her şeyimi size vermek, sizi iyi görmek benim için mutlulukların en büyüğüdür. Yeter ki siz yasatın kardeşliği, ben seve seve yok olurum. Öte yandan, toplum da şöyle söylemelidir: @Sen gereğinden çok veriyorsun bize. Verdiğini almamak hakkımız da yok, bunun seni mutlu ettiğini söylüyorsun çünkü, ama senin mutluluğun için yüreğimiz devamlı sizliyoruz ne yapabiliriz başka... Sen de bizim her şeyimizi al. Elden geldigince özgür olman için çalışacağız var gücümüzle. İstedigin gibi yaşamak olanacağını vereceğiz sana. Artık hiç bir şeyden, insanlardan da, dogadan da korkma. Hepimiz ar-kandayız. Güven dolu bir gelecek veriyoruz sana. Her an senin için çalışıp direneceğiz; kardeşiz çünkü, hepimiz kardeşiniz. Hem çokuz, hem güçlü. İçin rahat olsun, yürekli ol, hiç bir şeyden korkma, bize güven.

Bundan sonra paylasilacak bir sey kalmaz ortada tabiî, her sey kendiliginden paylasilir. Birbirinizi severseniz kolaylikla ulasirsiniz amaca.

Aslinda, olmayacak bir sey, bir topidir bu elbette, baylar! Her sey mantiga degil duyguya, yaradilisa dayaniyor . Mantik

705iin bir kmedir bile. Siz ne dersiniz? topi degil midir bu?

Peki ama, batililarda kardeslik duygusu yoksa; bu duygunun yerini bencillik, ikarcilik almissa; insanlar orada kisisel haklari için elde kiliç, kiyasiya dvsyorlarsa, sosyalistler ne yapsin? Kardesligin olmadigini görünce, insanlari kardeslige agirmakla basliyorlar ise tabiî. nce kardesligi kurmak istiyorlar. Kuzu kizartmasi yapmak için önce kuzu olmalı ortada. Ama yok kuzu, yani kardeslige yatkın yaradilis yok, kardeslige kendiliginden yönelen, kardeslige inanan yaradilis yok! Umutsuzluga kapılan sosyalistler bu kez gelecekteki kardesligi övmeye basliyorlar. Elde edilecek yararları uzunluk, agirlik llerini kullanarak anlatiyorlar; dil döküyor, öğretiyor, bu kardeslikten kimin ne kadar yarar saglayacagini, kimin ne kadar kazanacagini, kime ne görev dstgn anlatiyorlar. Elde edilecek dünya nimetlerini sayiyorlar bir bir. Bunlardan kimin ne kadar alacagini, bu nimetlerden topluma kimin ne kadar vereceğini belirliyorlar. Peki ama, önceden her sey paylasilmissa, kimin ne kadar yarar hakedeceği önceden belir-lenmisse kardeslikten söz edilebilir mi burada? Dahası var, bir parolaları vardı: Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için. Gerçi herkesin bildigi bir kitaptan olduğu gibi alınmistir bu parola ya, gene de bundan daha iyisi buluna-

106

mazdi. Gelgelelim, bu parolayı yaymaya baslamalarının üzerinden altı ay geçmemisti ki, kardesligin kurucusu Cabet'i* yargi önüne ikardılar kardesler. Dolasan söylentilere bakılırsa, Fourier'ciler sermayelerinden dokuz bin frangi ekmisler; öte yandan, kardesligi kurmaya alısıyorlarmis hâlâ. Olmuyor tabiî. Hiç kusu yok ki, kardeslik içinde olmasa bile, mantigin kabul ettiği temeller üzerine kurulmus bir toplumda yasamak hos bir seydir, çekicidir; yani, senden yalnızca alısan, bir de dnce birliği istendiği, buna karsilik geleceğinin garanti edildiği zaman hosuna gider bu. Ama gene bir sorun ikiyor karsimiza burada: Öyle anlasiliyor ki, kisinin her seyini garanti ediyorlar, onu yedirip iireceklerini, ona is bulacaklarını vaat ediyorlar; bütün bunlara karsilik da toplumun mutlulugu için kisisel özgürlüğünden küçük bir damla istiyorlar ondan, çok çok k... Hayır, kisioglu bu hesapların içinde yasamak istemez kisisel özgürlüğünden bir damlacik bile vermek agir gelir ona. Aptalligından, bunu cezaevi hayatına benzetir; kendi basına yasamanın daha iyi olduğunu,  o zaman özgürlüğünün tümüne sahip olduğunu söyler. Oysa zgrken döverler onu, is vermezler ona, açlıktan ölür; özgürlük diye bir

*Cabet Etlerine (1788-1856). Fransız topik sosyalisti. Icaria'ya Gezi adlı kitabın yazarı.

107seyi yoktur; gelgelelim gene de özgürlüğünün her seyden tatlı olduğunu sanır garip adam. Burada sosyalistlerin yapabileceği tek sey kalıyor tabiî: Ona bir aptal olduğunu, henüz olgunlaşmadığını, ikarının nerede olduğunu anlayamadığını söylemek; dilsiz, değersiz bir karincanın bile ondan akıllı olduğunu,  karınca yuvasında bütün karincaların mutlu, tok olduğunu, her karincanın görevini bildiğini, kisioglundan bundan bile çok uzak olduğunu haykirmek yüzüne...

Baska bir deyişle: Sosyalizm bir gün gerçekleşebilecek olsa bile, Fransa'da olamaz bu, baska bir ülkede gerçekleşir.

Iste, umutsuzlugun son kertesinde söyle bagiriyorlar bu kez sosyalistler: Libert., ,galite, fraternit, OU MORT* Buna sylenecik bir sey yok artık. Alabildigine sürdürüyor burjuva yenilmezliğini.

Burjuva yenilmezliğini sürdürüyorsa, Sieyes'in söylediği çıkmış demektir, noktası noktasına, kesinlikle çıkmış demektir. Peki neden huzursuz öyleyse burjuva? Neden siniyor, korkuyor? Ona karşı duran her şey yenilmiş, dağılıp yok olmuştur. Eskiden, sözgelimi Louis Philippe zamanında hiç de bu kadar huzursuz değildi burjuva, korkmuyordu da. Oysa o zaman da oydu iktidarda olan. Evet,

*Ya özgürlük, esitlik, kardeşlik, ya ölüm. 108

henüz savasiyordu o zamanlar; düşmanları olduğunu sezinlemiş, haziran barikatlarında tüfekle, kılıçla son dersi veriyordu onlara. Savaşın sonunda burjuva bir de baktı ki, yeryüzünde yalnız o var; ondan iyi hiç bir şey yok. Kendisinin ülkeye olduğunu gördü bîrden. Eskiden olduğu gibi, kendisinin ülkeye olduğuna insanları inandırmaya çalışması gerekmiyordu artık; dünyanın karsısına en güzel, en kusursuz olarak görkemle, gururla dikilmeliydi. Ne dersiniz deyin, rahat bir durum değildir bu. III. Napoléon, onu kurtardı. Gökten iner gibi çıktı ortaya, çıkmazdan tek kurtuluş gibi, zamanın tek olanı gibi... O günden bu güne bir eli yagda bir eli baldadır burjuvanın, bu bolluğun ücretini de çok pahalı ödüyor; her şeyden korkuyor; ulaşmadığı bir şeyi kalmadığı için korkuyor özellikle. Elde etmediği bir şey kalmayınca, her şeyi kaybetmek ağır gelmeye başlar kisiogluna. Bundan su anlam çıkıyor dostlarım, kim en çok korkuyorsa her şeyden, o en varlıklısıdır, en rahattır. Gülmeyin lütfen. Günümüzde burjuva öyle değil midir?

109

YEDİNCİ BÖLÜM

Bir önceki bölümün devamı

Peki niçin bu kadar çok usak var burjuva içinde, hem öylesine soylu görünüşü varken hepsinin? Lütfen suçlamayın beni; abarttığımı, iftira ettiğimi, nefretimden böyle söylediğimi haykirmayın. Neden, kimden, niçin nefret edeyim? Basbayagi, çok usak var aralarında, gerçektir bu. Usaklık giderek daha bir işlemektedir burjuvanın içine; giderek de daha

113çok erdem sayılmaktadır. Bu günün koşulları altında böyle olması zorunludur zaten. Olagan bir şey. Bunun asıl nedeni de, evet asıl nedeni de yaradılışın yardım etmesidir. Artık bazı şeylerden, sözgelimi burjuva arasında doğuştan bir casusluğun çok yaygın olduğundan da söz etmiyorum. Benim kişisel görüşüm şudur: Casusluğun - basit bir casusluğun değil, usta bir casusluğun, bilimsel yanları olan, sanat derecesine varmış, yetenek isteyen bir casusluğun-Fransa'da olaganüstü bir gelişme göstermesi, Fransızların doğuştan usak olmalarından ileri gelmektedir. Zengin olmayan yalnız o ise, yalnız o on bin franga sevgilisinin mektubunu satmaya, durumdan sevgilisinin kocasını haberdar etmeye hazır değilse, yüce soyluluğu nerededir Gustav'ın? Belki büyütüyorum bunu, belki de birtakim gerçeklere dayanarak konuşuyorum. Fransızlar, devlet büyüklerinin gözüne girmekte kiyasiya yarışıyorlar birbirleriyle; usaklık ediyorlar onlara. Hem o anda bir çıkar gözetmeden, bir ödül beklemeden-ödünc-yapıyorlar bunu; deftere yazdırıyorlar. Fransa'da sık sık olan hükümet değişikliklerinden bir şey, bir yer kapmaya çalışan binlerce insanı düşünün... Ne tuhaf, aki! almaz şeyler yaptıklarını, bunu kendilerinin de itiraf ettiklerini hatırlarsınız. Barbie'nin* buna

*Henry Barbie (1805 -1882) Fransız ozanı. 114

deggin dizelerinden birini hatırlayın yeter...Bir gün sokak kahvelerinden birinde üç temmuz tarihli bir gazete geçti elime. Baktım: Vichy' den mektuplar. İmparator Vichy'deydi o zaman; saraylılar da tabî; atlı, paytonlu gezilere çıkiliyordu. Gazetenin muhabiri tek tek anlatıyordu bunları. Söyle baslıyordu:

®Üstün yetenekli binici çoktur bizde. Bunların en ustasının, en yeteneklisinin kim olduğunu biliyorsunuz tabî. Yüce imparatorumuz, saraylılarla birlikte at gezintisine çıkıyor her gün...™

Gazeteci, imparatorun üstün niteliklerini övebilirdi elbette. Onun zekâsını, yönetimdeki büyüklüğünü, meziyetlerini vb. göklere çıkarabilirdi. O zaman numara yaptığını kimse söyleyemezdi ona. Bizde, günümüzün bazı dergi yazarlarının yaptığı gibi, ®Ben böyle düşünüyorum... o kadar™ diye yapıştırıverirdi çünkü cevabı. Sizin de söyleyecek bir sözünüz kalmazdı. Unutmayın: Korkusu yoktur adamın; agzınızı bir anda tikayacak cevabı hazırdadır. Düşünce ve vicdan özgürlüğü, en basta gelen, en önemli özgürlüktür bu. Ama sözünü ettiğim olayda ne cevap verebilir size bu gazeteci ? Çünkü gerçekleri umursamamıştır adam, doganın yasalarını ayak altına almıştır; hem bilerek yapmıştır bunu. Peki ama niyeti nedir? Öyle ya, inanan çıkmayacaktır ona nasıl olsa. Binici de okumayacaktır bunu yüzde yüz.

115Okuyacak olsa bile ne çıkar? Bu ®correspon-dance™'yi yazan küçük adam da, yazıyı yayınlayan gazetenin sahibi de, yöneticileri de, imparatora Fransa'nın en iyi binicisi ünvanının hiç de gerekli olmadığını düşünmeyecek kadar aptal mıydılar? Onun bu yasta, bir ayağı çukurdayken, bu ünvanının sahibi olmayı hiç mi hiç beklemediğini; onu, Fransa'nın en usta binicisi kendisi olduğuna inandırmaya kalkışalar bile buna inanmayacağını -son derece zeki bir insan olduğunu söylüyorlar çünkü- nasıl anlayamadılar? Hayır efendim başka bir hesap var burada: Varsın gerçekten taban tabana zit olsun, gülünç olsun, varsın imparator kendi de nefretle, tiksintiyle karsılasın bunu, küçümsemeyerek gülümsesin, hiç önemi yoktur bütün bunların; yüce imparator körü körüne bir bağlılık görecekti ya burada; kölece, düşüncesizce, delice bir ayaklara kapanış görecekti ya, önemli olan budur. Şimdi siz karar verin: Ulusun ruhunda olmasaydı bu, böylesine asagilik bir yaltaklanış olagan, hatta ahlâka uygun, her gün görülebilecek olaylardan sayılmasaydı, Paris'te çıkan bu gazetede böyle bir habere yer verilebilir miydi? Fransa'dan başka dünyanın neresinde karşılaşılabilirsiniz böylesine bir yaltaklanışla? Ulusun ruhundan söz ediyorum, çünkü bütün bütün bağımsız olmayan üç bes gazetenin dışında hemen hepsi aynı şeylerden dem vuruyor.

116

Bir gün bir tabldottaydım. Fransa'da değil, İtalya'da oldu bu olay; ama çok Fransız vardı masada. Garibaldi'den* konusuluyordu. O günler her yerde Garibaldi'den konusuluyordu zaten. Aspromonte olayından iki hafta önceydi. Konuşma pek bir esrarlı oluyordu tabî: Bazıları susuyor, düşüncelerini açığa vurmak istemiyor; bazılarıysa basını sallıyordu. Hemen herkesin Garibaldi'nin tehlikeli, hatta çilgin bir işe kalkıştığı görüşünde birleştiği belliydi. Ama hiç kimse açık açık söylemiyordu bunu, çünkü Garibaldi herkesten öylesine üstün bir insandı ki, asiri derecede tehlikeli gözükene bir şey bile olagan gözükebilirdi onda. Yavaş yavaş Garibaldi'nin kişiliğine geçildi. Onun özelliklerini saymaya başladılar. İtalyan kahraman için çok güzel şeyler söylüyorlardı.

Bir Fransız yüksek sesle,

- Yalnız bir şeyi almıyor aklım -dedi. Otuz yaşlarında, temiz pak bir gençti bu.

Her Fransız'ın yüzündeki, insanın canını sikan o olaganüstü soyluluk onun yüzünde de vardı.

- Yalnız bir şeyi çok sasirtiyor beni! -diye devam etti.

Herkes merakla ona dönmüştü tabî.

*Giuseppe Garibaldi (1807-1882). Ünlü İtalyan halk kahramanı. 1849'da yenilip Kuzey Amerika'ya kaçtı. 1862'de Roma'yı almak için Aspromonte'de savaşıırken tutsak edildi.

117Garibaldi'nin bu yeni özelliği herkes için ilgi çekici olmak zorundaydı.

- 1860 yılında bir ara sinirsiz, kontrolsüz bir yetkiyle yönetti Napoli'yi- Hazinenin yirmi milyonu onun elindeydi! Hiç kimseye de hesap vermiyordu! İsteseydi, istediği kadarını ayırıp saklayabilirdi bu paranın, hiç kimse de sormazdı ona parayı ne yaptığını! Ama saklamadı, paranın son kurusuna kadar verdi hesabını. İnanılmayacak bir şey bu!

Yirmi milyon franktan söz ederken gözlerinin içi bile parlıyordu.

Garibaldi için her şey söylenebilir elbette. Ama onun adını devlet kasasından para yürüten sahtekârlarınla beraber anmak... evet ancak bir Fransız'ın yapabileceği bir şeydir bu.

Hem ne içtendi, saftı bunu söylerken! İçtenlik her şeyin, gerçek vicdan sezisinden yoksun olmanın bile bağışlanmasına yeter elbette; ne var ki, yirmi milyondan söz eden Fransız'ın, kasaları kipir kipir yüzüne bakınca elimde olmadan söyle geçirdim içimden:

®Ah canım, Garibaldi'nin yerinde sen olaydın...-

Bunun da doğru olmadığını söyleyecek-sinizdir bana. ®Bizde de oluyor buna benzer şeyler-diyeceksinizdir-. Özel durumlardır bun-lar. Üç bes Fransız böyle diye bütün Fransız'lar böyledir, diyemezsiniz.- Elbette haklısınız. Bütün Fransız'ların öyle olduğunu söylemiyorum

118

ben de zaten. Güç erişilebilen ruh soyluluğu her yerde vardır. Belki daha da kötülerini bulunur bizde. Öyle ama, erdem düzeyine niçin çıkarmalı bunu? Bakın ne diyeceğim? Kisi, vicdan duygusunu yitirmeden, bir alçak bile olabilir. Burada da dürüst çok insan var kuskusuz, ama vicdan duygusunu hepten yitirmiştir bunlar, erdemlerinden olduğunu bilmeden bir sürü alçaklık yapıyorlar. Birincisi çirkindir tabî, ama kim ne derse desin, ikincisi de iğrençtir. Erdemin böyle yorumlanması bir ulus için hiç de iyiye işaret değildir. Ama özel durumlar üzerine tartışmak niyetinde değilim sizinle. Ulus özel durumlardan olussa bile (doğru değil mi bu?) yine de tartışmayacağım sizinle bu konuda.

Söyle bile düşünüyorum: Burjuvanın sindigini, hâlâ bir şeyden korktuğunu söylerken de yanıliyorum belki. Evet sinmesine siniyor gerçekten de, korkuyor da; ne var ki, durumuna genel bir göz atacak olursak, keyfine diyecek olmadığını görürüz burjuvanın. Gerçi devamlı olarak aldatıyor kendi kendini, her şeyin yolunda olduğunu söylüyor kendi kendine gerçi, ama bu durum onun dış görünüşündeki kendine sonsuz güveni silemiyor. Dahası var: Costugu zamanlar ruhsal yönden de çok güvenir kendine. Bütün bunlar nasıl bir arada bulunuyorlar onda, sasilasi şeydir; ama gerçektir de bu. Genel olarak hiç de aptal değildir

119burjuva; ama pek bir kısa, kesik kesiktir akli. Kis için odun gibi, yedekte oldukça çok kavramı vardır, bu kavramların ona en azından bin yıl yeteceğine de içtenlikle inanır. Bin yıl da ne oluyor; burjuva pek seyrek, heyecanlı konuşmak hevesine kapıldığında söz eder ancak bin yıldan. ®Apr,s moi le d,luge-*d\ daha çok kullanılan deyim. Günlük hayatta da buna uyuluyor çoğunlukla. Her şeye karşı gösterilen o umursamazlık, o bos, kısa süreli ilgi ne tuhaftır... Bir evde düzenlenen kalabalık bir toplantıya katılmistim Paris'te. Hepsisi de günlük olmayan, toplumun ilgi gösterdiği önemsiz şeylere benzemeyen bir şeyden söz etmeye bile korkuyorlardı sanki. Toplumun ilgilendiği her çeşit şeyi söz konusu etmekten kaçınıyorlardı. Sanırım, aralarındaki casuslardan korkmaları olamazdı bunun nedeni. Tek neden, Fransız'ların bir konuda ciddî olarak konuşmayı, düşünmeyi unutmus olmalarıdır düpedüz. Bununla beraber, Paris üzerine izlenimlerimi öğrenmeyi pek isteyenler de çıktı. Paris'in büyüklüğü karsısında ne denli saygı duyduğumu, sasirdigimi, ne denli ezildiğimi, küçüldüğümü merak

ediyorlardi. Fransiz'lar, baskalarini ruhsal yonden ezebileceklerini, küçül-tebileceklerini saniyorlar hâlâ. Bu da oldukça eglenceli bir özelligi bu ulusun. Kanimin pek

*®Benden sonra tufan.™

120

kaynadigi sevimli, iyi yürekli, babacan bir ihtiyari hatirliyorum. Paris üzerine düşüncemi sorarken bir bakisi vardi gözlerimin içine... Bu konuda hiç de heyecanlı olmadigimi görünce pek tuhaf oldu zavalli, üzüldü. Sevimli yüzünü bir istirap ifadesi bile kapladi -evet istirap ifadesi kapladi- abartmiyorum. Ah sevgili m-r Le M-re! Bir Fransiz'i, yani Parisliyi (çünkü bütün Fransiz'lar Parislidir aslında) evet, bir Parisliyi yeryüzünün en üstün kisisi olmadigina dünyada inandiramazsiniz. Öte yandan, dünyanın Paris'ten baska bir yerini de bilmez. Bilmeyi de pek o kadar istemez zaten. Onlarin ulusal özelliklerinden biridir bu, hatta en önemli özelligidir diyebilirim. Ama Fransizlari en önemli özelligi güzel söz söyleme egilimidir. Güzel konusma sevgisi sönmez bir atestir onlarin içinde; yillar geçtikçe de giderek daha bir güçlenir bu ates. Bu güze! konusma sevgisinin Fransa'da ne zaman dogdugunu öğrenmeyi çok isterdim. Hiç kusu yok ki, bu sevginin tohumu XIV. Ludwig zamaninda atilmiştir. Fransa'da her seyin XIV. Ludwig'le başlamasi da pek ilginçtir dogrusu. Evet, öyledir. Ama asil ilginç olan, bütün Avrupa'da her seyin XIV Ludwig'le başlamasidir. Nasıl basardi bunu bu kral, aklım ermiyor! Kendisinden önceki krallardan pek öyle üstün bir kral da degildir. İlk kez L',tat - c'est

121moi* o dedigi için mi acaba? Herkesin pek hosuna gitmisti bu; bütün Avrupa'yi bir bastan bir basa katetmisti. Bence bir bu sözle kavustu üne o. Bizde bile insani sasirtacak derecede çabuk duyuldu. Bu XIV. Ludwig tam Fransiz ruhuna göre bir kraldi ya, Fransa'da o küçük yaramazliklari (geçen yüzyilin sonundakilerden söz ediyorum) nasıl oldugunu anlayamiyorum dogrusu. Biraz yaramazlik ettikten sonra eski ruha döndüler gene; öyle de devam ediyor hâlâ. Ama güzel konusmak, ah, Parisli için büyük bir ayak bagidir bu güzel konusmak! Geçmişle ilgili her seyi unutmaya hazirdir, her seyi, her seyi; akilli uslu konusmaya, söz dinler, çaliskan bir çocuk olmaya hazirdir, gelgelelim güzel konusmayi birakmamistir günümüze kadar. Özlemine çekiyor güzel söz söylemenin: Thiers'i** Guizot' u,*** Odilon Barrot'u**** aniyor. Arada bir içini çekerek, ®O zamanlar ne güzel konusurlardi!™ der Fransiz kendi kendine, derin düşüncelere dalar. 111. Napol, on anladi durumu, hemen verdi kararini. Jacques Bonhomme derin dü-

*Devlet benim.

**Adolphe Thiers (1797 - 1877). Fransiz tarihçisi ve politikacisi. Paris Komününü bastiran odur.

François Pierre Guilleume Guizot (1787-1874). Fransiz tarihçisi ve devlet adamı. *Odilon Barrot (1791 - 1873). Fransiz politikaci. Liberal monarsisi muhalefetin lideri. (1848'e kadar) 1848-1849 hükümet baskani.

122

sünmeyecekti. Güzel konusmayi yavas yavas gene getirdi. Bu amaçla liberal alti üye var yasa yapicilari örgütünde; alti devamlı, degismez, gerçek liberal üye; yani satın alınmaya kalkisilrsa satın alinamayacak üyeler bunlar... ne var ki, topu topu alti tanedir hepsi. Bundan önce altiydi, şimdi alti, o kadar da kalacak. İçiniz rahat olsun, çoğaltmayacaklar onlari, azaltmayacaklar da. İlk bakista son derece kurnazca düşünülmüş bir seydir bu. Oysa gerçekte çok basittir; suffrage universal* yar-dimiyle ayakta duruyor. Fazla lak laka dalmamalari için gerekli tedbirler de alınmiştir tabiî. Ama gevezelige izin vardir. Her yıl belirli zamanlarda devletin en önemli sorunlari görüşülür burada; Parisliler tatli tatli heyecanlanirlar. Parlak nutuklari çekilecegini bilirler çünkü. Kuskusuz, yalnız parlak, heyecanlı

konusmalarin olacagini, bundan baska hiç bir seyin olmayacagini, her seyin sözde kalacagini çok iyi biliyor Parisliler. Ama gene de seviyorlar bunu. En akillileri bile son derece olagan buluyorlar. Bu alti delegenin bazilarinin söylevleri daha bir ilgi uyandırıyor. Sonra, her delege halkin hoslanacağı, onu eglendirecek biçimde konusmaya hazirdir daima. Isin asil tuhaf olan yani, söylevinin hiç bir sonuç vermeyeceğini, bütün bunların bir saka,

* Halkin dogrudan seçmesi. 123masum bir oyun, eglence oldugunu delegenin kendisinin de bilmesidir. Ama birkaç yıl durmadan konusur gene de, hem büyük haz duyar bundan. Onu dinleyen üyelerin hazdan salyaları bile akar. ®Ne hos konusuyor! Devlet baskaninin da, tüm Fransız ulusunun da akar salyaları. Ama delege konusmasını bitirdi mi bu sevimli, uslu çocukların öğretmeni kalkar ayaga. Magrur bir tavırla, ®Günesin dogusu üzerine verilen ödevin saygideger üyece çok güzel incelendigini, islendigini açıklar. ®Sayın konusmacinin bu alanda gösterdiği basari, yetenek sasirtmistir bizleri. Düşüncelerindeki açıklık, soyluluk dinleyenlere büyük haz verdi... Ne var ki, sayın konusmaci ®dürüstlüğü, bilim alanında gösterdiği basarisi için yazılı bir kitabın kendisine armagan verilmesini hakettiği halde, sayın baskanin bu sözleri hiç bir seye yaramaz bazi bakimlardan. Sanirim siz de benimle ayni düşüncedesiniz baylar. Delegelere gerekli seyleri söylerken gözleri büyük bir agirbaslilikla parlamaya baslamistir. Salyaları akan delegeler birden çilginca alkislamaya baslarlar öğretmenlerini. Bu arada, liberal delegeye onlara verdiği büyük zevk için tesekkür etmeyi, elini içtenlikle sikmayi, öğretmenin izniyle, bir dahaki sefere de onlara ayni zevki tattirmasını ondan dilemeyi de unutmazlar. Öğretmen büyük bir alçakgönüllülükle verir bu izni. ®Günesin dogusu ko-

124

nüsünü isleyen konusmaci, basarisindan duyduğu gururla çekilir. Delegeler sapur supur öpüstükten sonra sıcak aile yuvalarına dönerler; aksam da epouse'leri kollarında, sevinç içinde Palais-Royal'e dolasmaya; fiskiyelerin insana huzur veren hisirtisini dinlemeye çıkarlar. Öğretmen de, raporunu gerekli yere verdikten sonra, islerin yolunda oldugunu bildirir bütün Fransa'ya.

Kimi zaman, durum biraz daha önemli oldugunda, daha bir ciddî oyun düzenlerler. Toplantılardan birine prens Napolyon'un kendini getirirler. Prens Napol,on bu genç öğrencilerin korkusuna karsi çıkar hemen. Derslikte yüce, soylu bir sessizlik vardır. Prens Napol,on liberal davranır, hükümetin aksayan yanlarını sayıp döker, kendi düşüncesine göre yapılması gerekli seyleri anlatır, eleştirir hükümeti; sözün kisasi, bekleneni yapar, öğretmen bir dakikaligina derslikten çıksa, bu sevimli öğrencilerin söyleyebilecekleri seyleri söyler... Örnek olarak söylüyorum bunu da tabî; dogrusu yersiz bir örnek oldu bu. Çünkü bütün bu sevimli çocuklar öylesine iyi yetistirilmislerdir ki, öğretmen bir haftaligina bile uzaklassa, yerlerinden kipirdamazlar. Prens Napol,on söylevini bitirince öğretmen kalkar ayaga; son derece ciddî, verilen ®Günesin dogusu konusunu sayın konusmacinin çok güzel isledigini bildirir. ®Çok sayın, çok degerli Prensın

125yetenekleri, parlak düşünceleri sasirtti bizleri... Bilim alanında gösterdiği basariya karsilik bir kitap vermeye hazırız ona, ne var ki... Böyle devam eder. Söyledikleri, daha önce söylediklerinin aynidir. Öğrencilerin hepsi birden çilginca alkislamaya baslarlar gene, Prensi evine götürürler, soylu öğrenciler bosaltırlar dersligi; aksam olunca da epouse'lerini kollarına takıp Palais-Royal'e giderler, ugurlu fiskiyelerinin sesini dinleyerek dolasırlar, vb., vb.... Anlayacağınız, çok hos bir düzen kuruludur burada.

Gene bir gün la salle des pas perdus'de* yolumuzu sasirdik, agir cezalara bakılan durusma salonuna gidecek yerde sulh hukuk durusma salonuna girdik. Sirtında cüppesi, basında sapkasi, kivircik saçlı bir avukat inciden sözcüklerle heyecanlı heyecanlı konusuyordu. Baskan da, yargıçlar da, avukatlar da, dinleyiciler de kendilerinden geçmiş, dinliyorlardı onu. Yüce bir sessizlik vardı, salonda:

Parmaklarımızın ucuna basarak girdik içeri. Bir veraset davasına bakiliyordu. Davalı yanda birkaç da rahip vardı. Zaten şimdi birçok davaya -özellikle veraset davalarına- karisiyor rahiplerin adı. Görülmemis derecede iğrenç, yüz kızartıcı olaylar su yüzüne çıkıyor. Ne var ki, rahiplerin yeri günümüzde çok önemli, bur-

* Mahkemelerde dinleyici salonuna açılan hol. 126

juva da olaganüstü dürüst olduğu için susuyor toplum, çok az olay çıkartıyor. Rahipler eski hayallerinden çok paraya önem veriyorlar şimdi. ®Para biriktirirsen güçlü olursun, güzel söz falan bostur!™ görüşünde birleşmiştir hepsi. ®Artık yalnız güzel konuşmak yetmiyor.™ Ama bence bu son konuda biraz yanılıyorlar. Elbette önemlidir para, ama güzel sözle de çok şey yapılabilir Fransa'da. Epouse'ler rahiplere tutsaktılar; hatta eskiden görüldüğünden daha ileri gitmiştir bu tutsaklık günümüzde. Burjuvanın da bu yöne döneceğinden umut kesil-memistir henüz. Durusmada rahiplerin, uzun yıllar süren kurnazca, hatta bilimsel (bu iş için özel bir bilimleri vardır) bir çalışmayla güzel, oldukça varlıklı bîr kadını ruhsal yönden baskı altına aldıkları ortaya çıkmıştı. Kadını gelip manastırda yaşamaya zorlamışlar, orada hastalık derecesine varıncaya dek korkutmuşlardı onu. Bütün bunları hesaplı, bilimsel bir plana uyarak yavaş yavaş yapmışlar. Öyle ki sonunda hasta etmişler kadını. Melankoliye kapılmış. Daha sonra, akrabalarıyla görüşmesinin büyük günah olduğunu telkine başlamışlar, yavaş yavaş uzaklaştırmalar onu akrabalarından. ®Kız yegeni, on bes yaşında, bir melek kadar masum, temiz, soylu olan kız yegeni bile sevgili teyzesinin, dünyada onu her şeyden çok seven teyzesinin hücrelerine girmek cesaretini gösteremiyordu artık. Alçakça düzen-

127lenen oyunların sonucu, melek yegeninin, günahsızlık meleginin oturduğu front virginal* dan doyuya öpemeyen bir teyzenin acısına gelince...™ Kisacası, hep böyle şeyler söyledi avukat. Gerçekten çok heyecanlı, parlak sözlerdi bunlar. Böylesine güzel konustugu için sevincinden eriyordu; başkan da, dinleyiciler de eriyorlardı. Rahipler kaybettiler savaşı, avukatin bu güzel konuşmasıydı onların yenilmesine neden. Ama yakınmadılar bu durumdan tabîl. Birini kaybetseler on besini kazanıyorlar, ne diye yakinsınlar?

Durusmayı büyük haz duyarak izleyen dinleyiciler arasındaki genç bir üniversite öğrencisine yaklaştım. Aslında üniversite öğrencisi çoktu dinleyiciler arasında; hepsi de pek bir terbiyeliydi. Yanına yaklaştığım öğrenciye:

- Kimdir bu avukat? -diye sordum. Delikanlı tuhaf tuhaf bakti yüzüme. Neden

sonra, küçümser bir acımayla-utandırdı beni bu tabîl- cevap verdi:

- Jules Favre!

Böylece, Fransız güzel konuşma sanatının ustalarıyla -deyim yerindeyse- en önemli kaynağında tanışmak fırsatını bulmuş oldum.

Aslında pek çoktur bu kaynaklar. Burjuvanın iliklerine işlemistir güzel konuşma hastalığı. Büyük adamları görmek için bir gün

*Bakire alın.

128

Panth,on'a gittik. Ziyaret saati değildi; iki frank istediler bizden. Sonra, saygıdeğer, sakat bir ihtiyar anahtarları aldı, kilisenin altındaki lahitlerin bulunduğu mahzene indirdi bizi. Yolda habire

konusuyordu. Disleri olmadigi için de pek anlasilmiyordu ne dedigi. Merdivenleri indigimizde, ilk lahdin önünde, sarki söylüyormus gibi,

- Ci-git Voltaire* -dedi.

Voltaire, güzel Fransa'nin bu büyük dâhisi ! Kör inancin kökünü kazıyan, karacahilligi yok eden oymus. Karanlığın melegiyle o cenk-lesmis, bilgi isigini gene o tasimis... Gerçi Corneille'i vardi Fransa'nin ya, trajedilerinde yüceye varmis Voltaire...

Ihtiyarin, söylediklerini ezbere bildigi belliydi. Bir zamanlar biri bir kâğıt parçasına yazıp vermisti ona -yüzde yüz- söyleyeceklerini, o da ömrünce ezberlemisti bunlari. Parlak söylevine basladiginda burus burus, sevimli yüzünü bir sevinç aydinligi bile kaplamisti.

Öteki lahde yürürken,

- Ci-git J,an-Jacques Rousseau... -diye devam etti-. Jean-Jacques, l'homme de /a nature et de la v,rit, !*

Birden gülmek geldi içimden. Parlak söz her şeyi bayagilastirabilir. Hem, zavalli ihti-

*Burada Voltaire yatıyor. **Jean-Jacques, doganin ve dogrunun insani!

129yarin nature, ver/te derken neden söz ettiginin farkinda olmadigi da belliydi.

- Çok tuhaf! -dedim-. Bu iki büyükadam-dan biri yalanci, kötü insan diye adlandirmistir öbürünü, öbürü de onu aptal... Simdi de yan yana yatiyorlar.

Sakat ihtiyar itiraz etmek istegiyle,

- Mösyö, mösyö! -dedi.

Ama getirmedi sözünün sonunu, öteki lahitlere götürdü bizi.

Gene sarki söylüyormus gibi,

- Ci-git Lannes -dedi-, maresal Lannes. Kahramanlar yönünden çok zengin olan Fransa'nin en büyük kahramanlarından biridir. Yalniz büyük bir maresal -imparatorumuzdan sonra- en büyük, en usta komutan degildi o, zenginligiyle de ün salmisti. Ayni zamanda yüce imparatorun...

Sözü kısa kesmek için,

- Evet -dedim-, Napolyon'un da yakin dostuydu.

Ihtiyar biraz gücenmis,

- Mösyö! -diye kesti sözümü-. Birakin da anlatayim.

- Anlatin, anlatin, sizi dinliyorum.

-Zenginligiyle de ün salmisti. Ayni zamanda da yüce imparatorun dostuydu. O'nun baska hiç bir maresali bu büyük insanin dostu olmak mutluluguna erisememistir. Yalniz maresal Lannes sahip olmustur bu yüce onura.

Anayurdu için canini savaş alanında verirken...

- Bir sarapnel parçası bacasını koparmıştı, değil mi?

İhtiyar ağlamaklı bir sesle,

- Mösyö, mösyö ! -diye bağırды-. İzin verin de ben konuşayım. Belki biliyorsunuz hepsini... Ama bırakın da ben anlatayım!

Anlattıklarının hepsini bildiğimiz halde, konuşmayı gene de çok istiyordu tuhaf adam. Devam etti:

- Anayurdu için savaş alanında canını verirken, yüreginden yaralanan, büyük kaybı için ağlayan imparator...

- Vedalasmaya yanma geldi.

Seytan dürtmüştü beni gene. İyi yapmadığımı hemen anlamıştım ama. Utancımın yüzüm bile kızarmıştı.

İhtiyar, başını salladı, gözlerinin içine bakarak ağlamaklı bir sesle,

- Mösyö, mösyö! -dedi-. Mösyö! bütün bunları bildiğinize, belki benden de iyi bildiğinize inanıyorum, kuskum yok bundan. Ama sunu da unutmayın ki, size gördüklerinizi anlatmam için kendiniz aldınız beni yanınıza: Bırakın da konuşayım. Az kaldı zaten... Yüreginden yaralanan, büyük kaybı için ağlayan imparator, ölüm döşeginin basucuna geldi; ordumuzun, Fransa'nın, imparatorumuzun büyük kaybı, ölmek üzere olan ordu komutanının ölüm istirabını ona ®Allahaismarladık

131diyerek hafıfletti. C'est fini, monsieur...*

İhtiyar, sözünü yüzüme sitemli sitemli bakarak bitirmiş, yürümüştü.

Biraz ötedeki birkaç lahdı başıyla önemsemez, soğuk bir tavırla göstererek,

- İste burada da bir lahit var: Bu... quel-ques s,natures...** -diye ekledi.

Güzel sözlerin hepsini Voltaire'ye, Jean-Jacques'e, Lannes'e harcanmıştı. Güzel konuşma tutkusunun en belirgin, halktan bir örneği idi bu. Acaba, halkın doğrudan doğruya katıldığı, eğitildiği millet meclisi toplantılarında, Convent'lerde, kulüplerde konuşan konuşmacıların söylevlerinin halk üzerinde yalnız bir etkisi mi oldu? Güzel konuşmak için güzel konuşma tutkusunu mu asıladı halka?

*Bitti, bayım. **Bazı senatörler.

132

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Bribri ile mabis

Peki ,pouselerin durumu nedir? Söylemiştim, yaşıyorlar ,pouseler. Yeri gelmişken söyleyeyim: Niçin kadın, es değil de ,pouse dediğimi soruyorsunuz. Epouse görkemli bir sözcük de onun için baylar. Burjuva güzel, heyecanlı konuşmaya başladığında mon ,pouse der daima. Gerçi toplumun bazı çevrelerinde, her yerde olduğu gibi basitçe ma lfemme (=ka-

135rim) diyorlar ya, ulusal ruhu, çoğunluğu izlemeli, görkemli sözcükler kullanmalı... Böylesi gerçeği daha bir iyi yansıtır. Bununla beraber, baska adlarda var. Burjuva çok duygulandığı, ya da karisini aldatmak istegine kapıldığı zamanlar ona ma biche diyor. Bunun tersi durumlarda, seven kadının gönlü asna-fisne isteyinceyse sevgili burjuvasına bribri diyor. Burjuvanın da pek hosuna gitmektedir bu ad. Bribri de mabis de her zaman çoktur Fransa'da, ama, simdiki kadar hiç bir zaman bol olmamıştır... Dünyamızın bu huzursuz çağında mabisle bribrinin, serseri komünistlerce öne sürülen anlamsız deli saçmalarına karsi toplumun rahat, huzur dolu, mutlu yasayisini temsil etmeleri -hemen hiç konusulmadan- kararlaştırıldığı halde, bribri aile içinde her yıl giderek daha bir yumusak basli olmaktadır. Çünkü ne söylerse, ne yaparsa yapsin mabisini tutamayacağını, Parisli kadınların sevgili için yaratılmış olduklarını, kocaların saç tuvaleti zorunlulugunu bilir. Yeterince para, mal mülk sahibi oluncaya dek susar tabî. Ama bu ikisini de çok çok biriktirince genellikle daha bir titiz-lesir; kendini asiri derece begenmeye baslar çünkü. Gustav'i bir baska görür artık; hele bal-diriciplagin, yoksulun biriyse Gustav, daha da küçük görür onu... Birazcik parali olan bir Parisli, evlenmeye karar verdiginde parali bir kiz arar kendine. Dahasi var: Önceden hesap edilir

136

her sey; iki yanin franklarının esit olduğu görülürse birlesilir. Her yerde böyle olur bu. Ceplerin ayni ölçüde dolu olması bir gelenek olmustur artık. Sözelimi, kizin bir metelik fazla parasi olduğu anlasilirsar, parasi bir metelik az olan damat adayına vermezler onu, daha bir parali bribri aramaya koyulurlar. Sonra, ask evlilikleri giderek daha bir imkânsizlaşmakta, handiyse yüz kızartıcı bir sey sayılmaktadır. Ceplerin, varlıkların kesin esitliğine ilişkin bu geleneğe uyulmadığı pek seyrek görülür; öyle sanıyorum ki bunun dünyada en seyrek görüldüğü yer Fransa'dır. Karisinin parasından yararlanma konusunda oldukça basarilidir burjuva. Birçok durumlarda mabisinin yaramazlıklarını hoş-görmesinin, bazı can sıkıcı olayları görmezlikten gelmesinin asil nedeni de budur zaten. Çünkü o zaman, yani araya tatsızlıklar girdiginde drahoma konusu hiç de hoş olmayan bir biçimde ortaya atılabilir. Bazen mabisinin, durumlarının izin vermeyeceği ölçüde pahali giysiler giyindığını görünce bile -her şeyi farketmediği halde-sesini çıkarmaz bribri; karisi giyimi için eskisi kadar para istememektedir ondan çünkü. Böyle durumlarda çok daha uysaldır mabis. Evlilik çoğunlukla paraların birleşmesi olduğu, karşılıklı ilgi, düşkünlük pek öyle aranmadığı için bribri de mabisinden baskalarıyla ilgilenmeye baslar sonunda. Birbirine ayak bağı olmamaktır en iyisi. Hem öyle olunca evin

757içinde daha bir huzur oluyor; sevgiyle söylenen bribri, mabis adları kari koca arasında daha çok duyuluyor. Nihayet, doğrusunu söylemek gerekirse, bribri bu konuda ustalikle sağlama almıştır kendini. Polis komiseri her an hizmetindedir. Kendi yapmıştır çünkü yasaları. Sözelimi, is çigrından çıkarsa, sevgilileri en flagorant de/it* bastırıp, ikisini de öldürebilir; hiç kimseye de hesap vermez bu yaptığı için. Mabis bilir bunu, kendi de onaylar, böyle olması gerektiğini söyler. Yüz yıllar boyu boyunduruk altında yaşamak mabisi bu duruma homurdana-mayacak -barbar, gülünç birtakim ülkelerin kadınları gibi-sözelimi üniversitede okumayı, kulüplerin, millet meclisinin toplantılarına katılmayı hayal edemeyecek duruma getirmiştir. Simdiki gibi, bir süs esyasi olarak kalmayı yegler. Süsleyip püslüyorlar onu, paytonla ya da atla gezmeye götürüyorlar, dans ediyor balolarda, çukolata yiyor, erkekler davranış-lariyle ona bayıldıklarını anlatıyorlar. ilişkilere bu dis biçim oldukça basarili, soylu verilmistir. Kisacasi, soyludur, sövallyecidir ilişkileri; bundan daha iyisi de can sağlığı... Öyle ya, Gus-tav'i çekip almıyorlar kadının elinden. Hayatın erdemli, yüce amaçları falan da gerekli degildir onun için: Kocasi gibi zengindir o da çünkü. Süs esyasi olduğu yıllar geçince, yani bir süs

*Suçüstü.

138

esyasi olduguna kendini artik inandiramayacaig zaman gelince -yeni bir Gustav bulmak en heyecanlisi, en gururlusu için bile olmayacak bir seydir artik- birden degisir mabis; igrenç bir degisiklik tir bu. O cilveler, o süslenmeler, o canlilik nereye gider birden? Genellikle huysuz, kili kirk yaran bir kadin olup çıkar. Kilise kilise dolasir, kocasiyle beraber para biriktirir; her seyde bir kusur bulmaya baslar. Bir bitkinlik, hü zün çöker üstüne, kabalasir. hayati bos bulur artik, konusmalarinda yakisik almaz sözcükler kullanir. Bazilari isi pasakliliga kadar bile götürür. Kuskusuz, hepsi böyle degildir, çok daha anlasilir durumlar da görülür elbette. Hem bu çesit degisiklikler her yerde görülür, ne var ki... burada daha bir çok, daha bir tuhaf, daha bir kesin oluyorlar; onların ulusal özellikleri bu. Günümüzde bütün dünyada görülen, büyük ulusunkinin benzen burjuva toplumsal düzeninin kökü de meyvesi de buradadır..

Evet, görünüşte kraliçedir mabis. Onu topluluk içinde de sokakta da ne denli ince bir kibarligin, ne denli yakin bir ilginin kusattigini hayal etmek bile güçtür. Kisiyi sasirtan bir subdit'lik;* kimi zaman saflıkta öylesine asiri gidiliyor ki, dürüst bir insan dayanamıyor artik... Açıkta açığa girilen bir oyun, bir sah-

*Subdit: kibarlık, incelik. 139tekârlik yüregini derinden yaralıyor. Ama mabis kendi büyük bir düzenbaz olduğu için, onun istedigide budur zaten... Her zaman elde eder kendisinin olani; dogru yoldan, dürüstçe gitmektense dalavereyi yegler daima: Onun düşüncesine göre böylesi hem gerçeğe daha bir uygun, hem de eglenceli oluyor. Eglenceye, oyuna, entrikaya gelince, mabis için her seydir bunlar. Ya giyinip kusanislari, sokakta yürüyüşleri... Mabis cilvelidir, fikir fikirdir her yani, her seyiyle yapmaciktir; ama bütün bunlar gözü dönmüş, bir bakima soysuzlaşmış, taze, gerçek güzellikten, zevk alma duygusunu yitirmiş erkekleri tutsak eder ancak. Mabis gelismemistir hiç; kusunki kadar bir akilcigiyle, gene o kadar bir yürekçigi vardır; ama albenisine diyecek yoktur; davranislari öylesine kibar, konusmasi öylesine çekicidir ki, ister istemez tutsak olursunuz ona, görülmemis bir yenilik gibi pesine takilirsiniz. Aslında güzel olani da pek seyrek görülür. Yüzünde kötü bir sey bile vardır. Ama önemli degildir bu; hareketlidir, oynaktır bu yüz, yapmacik duygunun, davranisin esrariyle dopdoludur. Mabisin bu yapma-cikligindan hoslanmasaniz bile, yapmacik içtenligi, bunu yapısındaki ustaligi sasirtir sizi, seversiniz onu. Parisli için gerçek askmış, ya da gerçek aska benzetilmiş düzmece bir askmış, hepsi birdir zaten. Düzmece ask daha bile hosuna gider belki. Kadin konusunda dogulu

140

bir görüs giderek daha bir yerlesmektedir Paris'te. Kamelya giderek daha çok giriyor modaya: ®Al su parayi, güzelce aldat beni, yani yapmacik sevgi göster bana... Kamelyadan istenen budur iste. Epouse'lerden de asagi yukari ayni sey istenir; hiç degilse, durumdan yakinmiyorlar; bu nedenle de, Gustav'in varligi hosgörüyü karsilaniyor. Ayrica, yaslaninca mabisin onun için çalisacagini, metelik metelik üzerine koymakta ona en iyi bir yardimci olacagini da bilmektedir burjuva. Aslında gençken bile çok iyi yardim eder ona. Bazen güzel alisveris yapar, alicilari büyüler, kandirir, kisacasi, sag koludur mabis burjuvanin, gelecekte de yardimcisi... Bir Gustav'a bagislanamak olur mu hiç... Sokakta dokunulmazligi vardır kadinin. Hiç kimse rahatsiz etmez onu, yana çekilip yo! verirler. Bizde her zaman görülen çesidinden olaylara rastlanmaz orada: Biliyorsunuz, bizde iyice yaslanmamis bir kadin bile yalnız basma sokaga çıkarsa, her adim basi bir çapkin, sapkasinin altından yüzüne bakar, onunla tanismak istedigini söyler.

Ne var ki, Gustav'a karsin, bribriyle mabis arasinda günlük iliskiler oldukça iyi, hatta çoğunlukla saftir. Genel olarak bütün yabancilar-dikkatimi çekti bu-biz Rus'lardan daha saf oluyor. Anlasilir bir

biçimde anlatmak çok güç bunu, kisi kendi görmeli ki anlasın. Fransız'lar bizim için le Russe est sceptique et

141moquer* diyorlar, doğrudur da bu. Kötümse-rizdir. Bizim olan seyleri daha değersiz görürüz, hatta sevmeyiz; en azından, durumu bilmeden, yeterince saygı duymayız bizim olan seylere. Ulus gözetmeden Avrupa'nın, insanlığın çıkarları için çalışmaya kalksınız; bu yüzden de her seye karşı -bir görev yerine getiri-yormusuz gibi-daha bir soğuk, daha bir anlaşılmaz davranırız. Ama konudan uzaklaştım. Bribri kimi zaman çok saftır. Sözgelimi fiskiyelerin çevresinde dolarken mabisine, fiskiyelerin suyu nasıl yükselttiğini anlatmaya koyulur birden; doğa yasalarını açıklar. Bou-longn ormanının güzelliğiyle övünür ona karşı; bayramlarda sokakların, sarayların aydınlatılmasını-dan, Versailles'in es grandes eaux'undan,** imparator Napolyon'un başarılarından, gloire mi-litaire'den*** söz eder; mabisinin ilgisi, anlattıklarını can kulağıyla dinlemesi haz verir ona. Mutludur. En düzenbaz mabis bile kocasına karşı oldukça kibardır. Yani bir yapmacık yoktur davranışlarında; kocasının saçını bile önemsemeden, çıkar gözetmeyen bir duyarlılık vardır davranışlarında. Lesage'in****

*Ruslar kuskucu ve alaycidir. **Büyük fiskiyeler. ***Askerî zafer.

****Alain-Rene Lesage (1668 - 1747). @Topal Seytan⁻ adlı romanın yazarı, Fransız mizahçisi.

142

seytani gibi evlerin çatılarını uçurmaya kalktığım yok tabii. Dikkatimi çeken, gözüme ilisen seyleri anlatıyorum, hepsi o kadar. @Mon mari n'a pas encore vu la mer⁻* der size bazı mabisler; bunu söylerken içten, saf bir acıma vardır sesinde. Bu, kocasının denizi seyretmeye Brest'e ya da Bulon'a henüz gitmediği anlamına gelir. Burjuvanın birtakım asin saf, asiri ciddî gereksinimleri bir gelenek olarak benimsediğini unutmamalı. Örneğin, para biriktirme, güzel konuşma gereksinimleri yanında iki gereksinmesi daha vardır burjuvanın. Toplumun hep birden bağlandığı, asiri derecede önemseydiği, yasalara alabildiğine uygun iki gereksinmedir bunlar. Birincisi vois la mer, denizi görmek'tir. Bazı Parisliler ömür boyu hiç çıkmazlar Paris'ten, orada ticaret yaparlar. Denizi görmezler hiç. Ne diye görecekler denizi? Bunu kendileri de bilmezler. Ama isterler, yürekten isterler hem. Ne var ki, işleri yüzünden, üzülmeye her yıl bir sonraki yıla ertelerler denizi görmeyi. Üzülürler bu duruma, karıları da içtenlikle katilir üzüntülerine. Yürekten olan çok şey vardır burada zaten, saygı duyarım buna. En sonunda bulurlar bir fırsatını, para da bulurlar; birkaç günlüğüne giderler @denizi görmeye⁻. Dönüşte izlenimlerini karılarına, akrabalarına, dostlarına ballandıra bal-

*Kocam denizi görmedi henüz. 143landıra anlatırlar. Denizi gördüklerini ömürlerinin sonuna dek anarlar sonra, tatlı tatlı hatırlarlar... Burjuvanın, özellikle Paris burjuvasının yasalara uygun, gene güçlü öteki gereksinmesi se rouler dans l'herbe*dır. Durum şu: Parisli, kent disina çikinca çimenlerin üzerine uzanmayı çok seviyor, hatta bir görev biliyor bunu. Böylece avec la nature** birleştigini hissederek titizlikle yerine getirir bu görevi; bu anda ona birinin bakmasını da pek sever. Genellikle Parisliler kent disinda hemen daha bir senli-benli, hareketli, hatta daha bir genç olmayı -kisacasi daha bir doğal gözükmeyi, nature'ye daha bir yakınlaşmayı- önemli bir görev, bir zorunluluk sayarlar kendileri için. L homme de la nature et de la v,ril,!*** Burjuvada /a nature'ya bu zoraki saygı Jean-Jacques Rousseau'dan mi başladı acaba? Gelgelelim bu iki gereksinmeyi -voir la mer ile se rouler dans l'herbe- Parisliler ancak yükünü tuttuktan sonra, yani kendine saygı duymaya, kendiyi övmeye, kendini bir insan olarak görmeye başladığı zaman yerine getirirler ancak. Se rouler dans l'herbe, alın teri dökülerek kazanılmış parayla alınmış kendi yerinde olursa iki, hatta bes kat daha tatlı olu-

*Otlarda yuvarlanmak. **Dogayla. ***Doganın ve doğrunun insanı.

yor. Burjuva, isinden uzaklasınca çoğunlukla bir yerde bir parça toprak almayı, orada bir ev yapmayı, bahçesinin çevresini duvarla çevirmeyi; kendi tavuklarıyla, inekleriyle uğrasmayı sever. Bunlar çok küçük ölçüde olsa bile bir şey değişmez. Burjuva çocuksu, duygulu bir heyecan içindedir gene de: ®Mon arbre, mon mur.* diye tekrarlar kendi kendine. Her gelen konuguna da söyler aynı şeyi.

Ömrünün

sonuna dek düşmez ağzından bu. Burada her yerdekenden daha bir tatlı olur iste se rouler dans l'herbe. Bu görevini yerine getirmek için bir çimenlik yaptırır evinin önünde. Birisi anlatmisti: Bir burjuvanın çimenlik için ayırdığı yerde çimen yetismemiş bir türlü. Ekmiş, sula-mış, baska yerden topragiyle beraber keserek çıkardığı çimenleri koymuş, olmamış da olmamış... Tam da evin önüymüş burası. Sözde, sonra yapma çimen almış. Ta Paris'e gitmiş bu iş için; iki buçuk metre çapında bir çimenlik ismarlamış kendine; uzun uzun otlu bir çimenliği andıran bu haliyi -hiç degilse kendi ken-

' dini aldatmak, dogal gereksinmesini karsılamak, çimenlerin üzerine uzanmak için- her öğleden sonra evinin önüne seriyormuş. Alın teriyle kazanılmış bir yere sahip olmanın heyecanına, sevincine kapılmış bir burjuvadan beklenir bu; inanılmayacak bir şey degildir bu anlatılan...

®Benim ağacım, benim duvarım. 145Ama biraz da Gustav'dan söz edelim. Aslında Gustav da burjuvadır tabî; yani satıcıdır, memurdur, homme de lettres*dir, subaydır. Bekârdır Gustav, ama o da bir bribridir. He var ki önemli olan bu degildir. Gustav'ın şimdi ne kilikte olduğu, nasıl giyinip kusandığı, rengidir önemli olan. Çağlara göre değişir Gustav; tiyatrodaki, toplum içinde olduğu biçimde görünür daima. Burjuva vodvili çok sever, ama melodrama daha bir tutkundur. Sadece, neseli vodvil (baska hiç bir yere götürülmeyen, ancak doğduğu yerde, yani Paris'te yasayabilen tek sanat koludur bu) evet, vodvil çekiyor gerçi burjuvayı ama bütün bütün doyurmuyor onu. Önemsiz seylerden sayıyor vodvili burjuva. Ona yüce seyler, ulaşmaz erdem, duygululuk gereklidir; melodramda da vardır bunların hepsi. Melodramsız yasayamaz Parisli. Burjuva yaşadığı sürece ölüm yoktur melodrama. Vodvilin bile günümüzde değişmesi çok ilginçtir. Gerçi neselidir, eskisi gibi ölesiye gülünçtür ya, baska bir şey (ahlâk dersi) de karismaktadır ona şimdi. Burjuva her fırsatta kendine de mabisine de ahlâk dersi vermeyi pek sever; bunu kutsal bir görev sayar. Üstelik sinirsiz bir egemenliği vardır şimdi burjuvanın; güç deyince o gelir akla; vodvillerin, melodramların yaratıcıları da daima usaklar olduğu için.

*Edebiyat adamı.

her zaman yaranmaya çalışırlar güçlüye. Günümüzde burjuvanın -gülünç olarak gösterilirken bile- üstünlüğünün nedeni budur iste. Sonunda her şeyin yolunda olduğu sunulur ona daima. Bu çeşit sunusların burjuvayı ciddi olarak avuttuğu düşünülebilir. Yaptığı işin başarıya ulaşacağına kesinlikle inanmayan, kişiliği zayıf her insanda kendi kendini inandırmak, avutmak, huzura kavuşturmak isteği, ona acı veren bir gereksinmedir. Uygun her şeye inanmaya bile baslar. Burada da böyledir bu. Melodramda yüce seyler sunulur, büyük dersler verilir. Güldürü yoktur burada; bribrinin öylesine sevdiği, öylesine hoşlandığı seylerin ezici, coskun tutkusu vardır. En çok politik huzurdan hoşlanır o; daha bir huzur dolu yuva edinmek amacıyla para biriktirmek hakkından hoşlanır. Günümüzde bu gibi seylere deggin melodramlar yazılıyor iste. Gustav da buna uymuştur. Zamanımızda bribrinin erdem saydığı her şeyi doğrulayan yanlar bulabilirsiniz Gustav'da. Eskiden -çok eskiden- Gustav bir ozandı, bir ressam, değeri bilinmeyen, ezilen, çok haksizliklara uğrayan bir üstün insandı. Kahramanca cenklesirdi bütün bunlarla; sonunda, onu için için seven (ama Gustav küçümser bir umursamazlıkla

karsilardi bu sevgiyi) vikontes, beslemesi C,cile'le evlen-dirirdi onu daima. Baslangiçta bes parasiz olan genç kizin çok çok parasi olduğu anlasilirdi

147birden. Gustav karsi koyardi buna çoğunlukla, parayi almak istemezdi. Ama bir de bakarsiniz, sergideki bir tablosu büyük ilgi toplardi. Arkasindan odasına gülünç üç milord daldirdi rüzgâr gibi, büyük sanat degeri tasiyan tablosuna karsilik yüz biner frank önerirlerdi ona. Gustav küçümseyerek gülümser; sesinde aci bir umutsuzluk, insanların topunun alçak olduğunu, hiç birinin onun fırçasına degmedigini söylerdi. Sanati, kutsal sanati, onun ne denli büyük olduğunu hâlâ anlayamamis zavalli insanların, cüce yaratiklari asagilamasina birakmayacagini haykirirdi milordlari yüzüne. Ama bu sirada vikontes gelirdi kosarak, C,cile' in, ona olan askindan ölüm dösegine düştüğünü, bu yüzden resim yapmak zorunda olduğunu bildirirdi. Burada Gustav vikontesin -simdiye dek yaptiklarinin sergiye alınmasina engel olan eski düşmani vikontesin- gizliden gizliye onu sevdigini, kiskançligindan ondan öç aldigini anlardi. Gustav bunun üzerine üç milorddan, onlara bir kere daha hakaret ettikten sonra (hakarete ugrayanlar çok sevinirlerdi buna) alirdi parayi tabî, C,cile'e kosar, onun milyonunu almaya razı olur, yurtluguna çekilen vikontesi affeder, evlenir, çocuk yapmaya, kadife gömlekler, bonet de cotton* giymeye, aksamlari mabisini koluna

*Pamuk bone.

148

takip -huzur dolu hisirtisiyle ona yeryüzündeki mutlulugunun sürekliligini, saglamligini hatirlatan-fiskiyelerin çevresinde dolasmaya baslardi.

Gustav bazen bir satıcı degil de, zavalli, felegin sillesini yemis, ama ruhu soylulukla, erdemle dolu bir yetim de olurdu. Sonra onun bir yetim degil, Rothschild'in oğlu olduğu anlasilirdi birden. Milyonlari tek sahibi olurdu. Ama küçümseyerek, gururla tepirdi milyonlari. Neden mi? Güzellik için böylesi gereklidir de ondan. Ama ona âsik madam Bopre çıkagelirdi. Gustav'in patronu olan bankerin karisidir madam Bopre. C,cile'in, askindan ölümle pençelestigini, Gustav'in onu kurtarmaya gitmesini söylerdi. Gustav, madam Bopre'nin ona tutkun olduğunu anlar, milyonlari cebe indirip, herkese -insanlarda, onda olan yüce erdemden hiç bulunmadigini söyleyerek-yakasi açılmadık küfürler savurduktan sonra C,cile'e gider, evlenirdi onunla. Madam Bopre yurtluguna çekilir. Banker sevinirdi. Nasıl sevinmesini, uçurumun kenarina kadar gelen karisi kurtulmustur; tertemizdi eskisi gibi. Öte yandan Gustav çocuk çocuga karisirdi, aksamlari fiskiyelerin çevresinde dolasmaya giderdi karisiyle kol kola; fiskiyelerin hisirtisi vb., vb...

Simdi erisilmez erdem, daha çok ya bir subayda, ya da askerî bir mühendiste falan

149-ama ille de bir askerde-gösteriliyor. Hem bu askerin, @kaniyle kazandigi l'gion d'honneur kordelasi da vardir daima. Yeri gelmiskende söyleyeyim, korkunç bir seydir bu kordela. Sahibi öylesine kurumlanir, öylesine kendini begenir ki, onunla konusmaya ayni kompartimanda yolculuk etmeye, tiyatroda ya da lokantada yan yana oturmaya dayanmak son derece güçtür. Yüzünüze tükürmedigi kalir bir; hiç utanmadan, küstahça davranir size karsi, çalimindan oflayip poflar, tikanacak gibi olur; öyle ki, sonunda mideniz bulanir, safraniz kabarir, doktor çağirmaniz gerekir. Fransiz'lar çok sever bunu ama. İnsani sasirtan bir sey daha var: Simdi tiyatroda mösyö Bopre'ye asiri bir ilgi duyuluyor. Kuskusuz, çok para biriktirmis, mal sahibi olmustur Bopre. Inatçidir, saftir, burjuva aliskanliklariyle, bir koca ol-masiyle gülünçtür; ama mabisinin ona ihanet ettiginden kuskulanarak istirap çekmek zorunda olduğu perdede temiz yürekli, dürüst, soylu, erdemlidir de. Ne var ki, yüce gönüllülükle bagislamaya karar verir karisini gene de.Mabis-in bir melek kadar temiz olduğu, Gustav'a söyle bir tutulup hafiften oynastigi, onu soylu-luguyle ezen bribrisinin dünyada onun için en degerli insan

oldugu anlasilir tabiî sonunda. C,cile'se eskisi gibi meteliksizdir gene elbette, ama yalnız birinci perdede böyledir bu; sonra milyonlari olur. Gustav, her zamanki gibi

150

magrurdur gene. Karsisindakileri küçümser bir soylulugu vardır: yalnız, asker olduğu için daha bir kibirlidir, hepsi o kadar. Dünyada en çok değer verdiği şey, kaniyle kazandığı haçıyla ®l',p,e de mon p, re⁻*dir. Babasının bu kilicini düşürmez agzından hiç. Olur olmaz yerde hep ondan söz eder. Konunun ne olduğunu bile kavrayamazsınız. Küfreder, tükürür, bağırıp çağırır, ama herkes eğilir önünde, seyircilerse ağlar (evet bayagi ağlar), alkislarlar. Meteligi yoktur tabiî, sine qua non** dur bu. Madam Bopre âsiktir ona tabiî, C,cile de; ama C,cile'in onu sevdiğinin farkında değil-dir Gustav. Bes perde boyunca askından inler durur C,cile. Sonunda kar ya da buna benzer bir şey yagar. C,cile pencereden atmak ister kendini. Ama bu anda iki e! silâh atılır pencerenin dibinde, herkes kosar: Gustav, yüzü bembeyaz, kolu bağlı, ağır adımlarla girer sahneye. Kaniyle kazandığı kordelasi parlamaktadır ceketinde. C,cile'i bastan çıkarmaya çalışan, ona iftira eden alçak cezalandırılmıştır. Gustav, C,cile'in onu sevdiğini, bütün bu dolapları madam Bopre'nin çevirdiğini unutur sonunda. Ne var ki, süt dökmüş kediye dönen madam Bopre'nin yüzünde renk kalmamıştır. Gustav, madam Bopre'nin onu sevdiğini anlar. Ama o

*Babamın kilici. ** Olmazsa olmaz.

151anda bir silâh sesi daha duyulur. Üzüntüsünden kendi canına kıyan mösyö Bopre'dir bu. Madam Bopre bir çiglik atarak kapiya kosar, ama Mösyö Bopre girer içeri. Elinde bir tilki -ya da buna benzer bir hayvan- lesi vardır. Ders verilmistir; mabis ömrünün sonuna dek unutamaz bir daha bu dersi. Kadın, her şeyi bağışlayan bribrisine sokulur. Gelgelelim birden milyonlari olduğu anlasilir C,cile'in, Gustav gene baskaldirir. Evlenmek istemez. Bağırıp çağırır, agzına geleni söyler. Gustav'in küfretmesi, milyonlara tükürmesi zorunludur, yoksa bağışlamaz onu burjuva. Erisilmez erdem yeterince bulunmaz oyunda öyle olmazsa... Burada burjuvanın çeliskiye düştüğünü sanmayın sakın. Korkmayın: Milyonlari kaçırmayacaktır mutlu çift; zorunludur milyonlar, sonunda erdemin ödülü olurlar daima. Burjuva çeliskiye düşmez hiç bir zaman. En sonunda milyonlari da, C,cile'i de alır Gustav;gene fiski-yeler, pamuk boneler, su sesi, vb., vb. baslar. Böylece hem daha çok duygululuk, hem de erisilmez erdem elde edilmiş oluyor. Aile soyluluguyla herkesi ezen Bopre'nin ne denli güçlü olduğu anlasiliyor; en önemlisi de, öylesine sevilen, değer verilen milyonlar seyirciye bir fatum,* doganın bir yasasi olarak sunuluyor... Bribriyle mabis huzur içinde, avunmus,

*Kader.

152

gönülleri rahat çıkıyorlar tiyatrodan. Gustav yanlarımdadır; baskasının mabisini paytona, bindirirken gizlice öpüyor küçücük elini... Her şey gerektiği gibi oluyor.

1863

SONBILGI YAYINLARI DENEME, ANI DIZISI

TL.

1. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan 3.-

2. Gustav Janouch KAFKA İLE KONUSMALAR A. Turan Oflazoglu 4.-

3. Albert Schweitzer ÇOCUKLUGUM VE GENÇLİGİM		
Yurdakul Fincana	4.-	
4. D. H. Lawrence ANKA KUSU Aksit Göktürk	5.-	
5. Bertrand Russel DÜNYA GÖRÜŞÜM Cenap Yılmaz	5.-	
6. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ	5.-	
7. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÜM Bilge Karasu	4.-	
8. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DIPLOMAT	10.-	
9. Serif Hulusi AHMET HASIM (Hayati, Sanati ve Seçilmiş Siirleri)	7.50	
10. Bertrand Russell VIETNAM'DA SAVAS SUÇLARI		
Niyazi Atakoglu	7.50	
11. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk	4.-	
12. Sevkett Süreyya Aydemir İNKILAP ve KADRO	10.-	
13. Nâzım Hikmet KEMAL TAHİR'E MAHPUSANEDEN MEKTUPLAR	15.-	
14. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLİTİKADA 45 YIL	10.-	
15. Doğan Avcıoglu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI	7.50	
16. Yakup Kadri Karaosmanoglu GENÇLİK VE EDEBİYAT HATİRALARI	12.50	
17. Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Ofıazoglu	15.-	
18. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCESİ Çetin Altan	15.-	
19. Çetin Altan KOPUK KOPUK	15.-	
20. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI	10.-	
21. Doğan Avcıoglu DEVRİM ÜZERİNE	10.-	
22. Aziz Nesin MERHABA	10.-	
23. Aziz Nesin NUTUK MAKİNASI/AZ GİTTİK UZ GİTTİK	10.-	
24. Çetin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN	20.-	
25. Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ...		
(Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notları)	Ergin Altay	10.-BİLGİ YAYINLARI
2. Jean Tardieu SEKİZ OYUN	Yıldırım Keskin	

4. Cahit Atay SULTAN GELİN
5. Albert Camus SANATÇI VE ÇAĞI Yildirim Keskin
6. Oppenheimer BİLİM VE SAGDUYU Onur Öymen
8. A. de Saint-Exupery KÜÇÜK PRENS Cemal Süreya - R. Tomris
9. Güner Sümer BOZUK DÜZEN
10. Orson Welles YURTTAS KANE Nijat Özön
11. Giovanni Guareschi DON CAMILLO VE SEYTAN Yurdakul Fincan
12. Güngör Dilmen Kalyoncu MIDASIN KULAKLARI
13. Friedrich Dürrenmatt DURUSMA GECESi Cenap Yılmaz
14. Anton Çehov TÜTÜNÜN ZARARLARI
- BİR EVLENME TEKLİFİ
- AYI
- SAYFIYEDE YAZ Yılmaz Grud
15. Yakup Kadri Karaosmanoglu SODOM VE GOMORE
16. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan,
18. Aisopos EZOP MASALLARI Tarik Dursun K.
- Desenler: Asli - Turhan Selçuk
19. Gustave Janouch KAFKA İLE KONUSMALAR A. Turan Oflazoghi
20. Akutagava RASOMON Tarik Dursun K.
21. Pudovkin SINEMANIN TEMEL İLKELERİ Nijat ozon.
22. Yakup Kadri Karaosmanoglu HÜKÜM GECESi
23. Ingmar Bergman YEDİNCİ MÜHÜR A. Turan Oflazoglu
24. Marguerite Duras MODERATO CANTABILE Bertan Onaran
25. Albert Schweitzer ÇOCUKLUGUM VE GENÇLİGİM
- Yurdakul Fincancı'
26. Antonioni GECE Ülkü Tamer
27. D. H. Lawrence ANKA KUSU Aksit Göktürk
28. Truman Capote TIFFANY'DE KAHVALTI Meral Alaku*
29. Bertrand Russell DÜNYA GÖRÜŞÜM Cenap Yılmaz

30. Aziz Nesin MEMLEKETİN BİRİNDE HOPTİRİNAM
31. Friedrich Dürrenmatt YUNANLI BİR KIZ ARANIYOR Aksit Göktürk
32. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ
33. Andre Bazin ÇAGDAS SINEMANIN SORUNLARI Nijat Özöa
34. ON KISA OYUN Türkçesi: Ülkü Tamer
35. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÜM Bilge Karasu
36. Anton Çehov IVANOV . Atal Behramogln,
37. Nathalie Sarraute YÖNELİSLER Mükerrrem Akdeniz
38. SAHNEYE KOYMA SANATI Türkçesi: Suat Taser
39. Eisenstein POTEMKİN ZIRHLISI Renoir HARP ESİRLERİ
- Ford CEHENNEMDEN DÖNÜS Nijat Özön-
40. Fakir Baykurt AMERİKAN SARGISI
41. Marguerite Duras BÜTÜN GÜN AGAÇLARDA Salâh Birsell-
42. Heinrich Böll TRENİN TAM SAATİYDİ Zeyyat Selimoglu
43. Behçet Necatigil GECE ASEVİ (Bes Kisa Oyun)
44. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DİPLOMAT
45. Ingmar Bergman AYNADAKİ GİBİ-SESSİZLİK Tezer Özlü-Fadil Tayla
46. Maksim Gorki KÜÇÜK BURJUVALAR Güner Sümer
47. Roger Martin du Gard POSTACI Erdogan Basar
48. Serif Hulusi AHMET HASIM
49. Gungör Dilmen Kalyoncu KURBAN
50. Bertrand Russell VIETNAM DA SAVAS SUÇLARI Niyazi Atakoglu
51. Tibor Dery EGLENTİLİ BİR GÖMME TÖRENİ Adalet Cimcoz
52. Cervantes DON OUIJOTE -I-
- DON OUIJOTE -II- Bertan Onaran
53. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk
54. Kemal Tahir DEVLET ANA
55. Cevdet Kudret KARAGÖZ -I-
- KARAGÖZ -II-KARAGÖZ -III-

56. Knut Hamsun PAN Behçet Necatigil
57. Maksim Gorki AYAKTAKIMI ARASINDA Vâ - Nû
58. Franz Kafka AMERİKA Arif Gelen
59. Aiskhylos ZİNCİRE VURULMUS PROMETHEUS
Azra Erhat - Sabahattin Eyuboglu
60. Sevkett Süreyya Aydemir İNKİLAP VE KADRO
61. Nijat Özön TÜRK SINEMASI KRONOLOJISI
- ®2. A. de Saint-Exupery GECE UÇUSU Bertan Onaran
- ®3. Cahit Sitki Taranci ÖMRÜMDE SÜKUT
64. B. Traven PAMUK İŞÇİLERİ Adalet Cimco
- ®. Attilâ ilhan YASAK SEViSMEK
- ®6. Nâzim Hikmet KEMAL TAHİR'E MAHPUSANEDEN MEKTUPLAR
67. Shakespeare ROMEO İLE JULİET A. Turan Oflazoglu
68. Kemal Tahir YORGUN SAVASÇI
70. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLİTİKADA 45 YIL
71. Bedri Rahmi Eyuboglu KARADUT 69
72. Fakir Baykurt EFENDİLİK SAVASI
73. Kemal Tahir KURT KANUNU
74. Dogan Avcioglu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI
75. Pertev Naili Boratav AZ GİTTİK UZ GİTTİK
76. Azra Erhat MAVİ ANADOLU
77. Yakup K. Karaosmanoglu GENÇLİK VE EDEBİYAT HATİRALARI
78. Aziz Nesin NAMUS GAZİ
79. Haldun Taner SANCİHO'NUN SABAH YÜRÜYÜSÜ
80. Kemal Tahir GÖL İNSANLARI
81. Oktay Rifat SiİRLER
82. Adalet Agaoglu ÇATIDAKİ ÇATLAK - SINIRLARDA
83. Miguel de Unamuno SIS Behçet Necatigil
84. Miodrag Bulatovic GODOT GELDİ Sevgi Sabuncu

85. Ceyhun Atuf Kansu SAKARYA MEYDAN SAVASI
86. Eisenstein KORKUNÇ IVAN Alpaut Erenulug
87. Kemal Tahir RAHMET YOLLARI KESTİ
88. Esref HICVIYELER
89. La Fontaine MASALLAR Nâzim Hikmet
90. Fakir Baykurt ANADOLU GARAJI
91. Sabahattin Kudret Aksal ESİK
92. Haldun Taner HİKAYELER -I-Haldun Taner HİKAYELER-II-93. Turgut Uyar DİVAN
94. Melih Cevdet Anday GİZLİ EMİR
95. Ömer Seyfettin BÜTÜN ESERLERİ I.EFRUZ BEY
2. KAHRAMANLAR
3. BOMBA
4. HAREM
5. YÜKSEK ÖKÇELER
6. KURUMUS AGAÇLAR
7. YALNIZ EFE
8. FALAKA
96. Necati Cumali BASAKLAR GEBE
97. Valemin Berejkov TAHRAN 1943 Hasan Ali Ediz
98. Kemal Tahir YEDIÇINAR YAYLASI
99. Aziz Nesin GOL KRALI
100. Gogol ÖLÜ CANLAR Melih Cevdet Anday
101. Sait Faik BÜTÜN ESERLERİ
1. SEMAVER / SARNIÇ
2. SAHMERDAN / LÜZUMSUZ ADAM
3. MEDARI MAİSET MOTORU
4. MAHALLE KAHVESİ / HAVADA BULUT
5. KUMPANYA / KAYIP ARANIYOR
6. HAVUZBASİ / SON KUSLAR

7. ALEMDAGDA VAR BİR YILAN / AZ SEKERLİ / SİMDİ SEVISME VAKTI

8. TÜNELDEKİ ÇOCUK / MAHKEME KAPISI

102. Kemal Tahir KÖYÜN KAMBURU

103. Kemal Tahir BÜYÜK MAL

104. Ferit Devellioglu TÜRK ARGO SÖZLÜĞÜ

105. Friedrich Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Oflazoglu

106. Elsa Triolet BEYAZ AT Attilâ Tokatli

107. Bilge Karasu UZUN SÜRMÜS BİR GÜNÜN AKSAMI

108. Aziz Nesin ÖLMÜS ESEK

109. Anton Çehov ÜÇ KIZKARDES Hasan Ali Ediz

ORMANCINI Ataol Behramoglu

110. Cevdet Kudret TÜRK EDEBİYATINDA HİKAYE VE ROMAN-I-Cevdet Kudret TÜRK EDEBİYATINDA HİKAYE VE ROMAN-II-

111. Maksim Gorki FOMA Attilâ Tokatli

112. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCEİ Çetin Altan

113. Çetin Altan KOPUK KOPUK

114. Kemal Tahir SAGIRDERE

115. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI

116. F--ruzan PARASIZ YATILI

117. Dogan Avcioğlu DEVRİM ÜZERİNE

118. Kemal Tahir KÖRDUMAN

119. Haldun Taner SERSEM KOCANIN KURNAZ KARISI/

KESANLI ALI DESTANI 120; Tomris Uyar İPEK VE BAKIR

121. Jack London ADEMĐEN ÖNCE H. Pinar Kor

122. Selim İleri PASTIRMA YAZI

123. Roger Vailland YALNIZ ADAM Attilâ Tokatli

124. Cahit Atay PUSUDA/KARALARIN MEMETLERİ/ANA HANIM

KIZ HANIM

125. Roger Vailland KANUN Attilâ Tokatli

126. Giovanni Guareschi DON CAMILLO

VE HAYIRSIZ OGUL Özcan Yalim

127. Mustafa Nihat Özön OSMANLICA - TÜRKÇE SÖZLÜK

128. Aziz Nesin MERHABA

129. Zaharia Stancu ÇINGENEM Attilâ Tokatli

130. Ali Püsküllüoğlu ÖZ TÜRKÇE SÖZLÜK

131. Aritoine de Saint-Exupery SAVAS PILOTU Bertan Onaran

132. Aziz Nesin NUTUK MAKINASI/AZ GITTİK UZ GITTİK

133. Michel de Saint Pierre MİLYARDER ' Attilâ Tokatli

134. Vittorio de Sica BİSİKLET HİRSİZİ Alpagut Erenulug

135. Çetin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN

136. Marcel Martin CHARLIE CHAPLIN (SARLO) Timuçin Yekta

137. Albenine Sarrazin KEMİK Tarik Alemdar

138. Füzûzan KUSATMA

139. Visconti LEOPAR Alpagut Erenulug

140. Trudy Baker -Rachel Jones KAHVE Mİ, ÇAY Mİ,

YOKSA BENİ Mİ? Oksan Okandan Karamanbey

141. Hidayet Sayin TOPUZLU/UZAK DÜNYALAR

142. Attilâ İlhan BEN SANA MECBURUM

143. Kemal Bilbasar DENİZİN ÇAĞIRISI

144. Nikolay Haytov DÜNYA POTURUNU ÇIKARIYOR Naime Yılmaer v 145. Çetin Altan BÜYÜK GÖZALTİ

146 Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ (. (Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notlan)
Ergin Altay

BİLGİ YAYINLARI ÖZEL DİZİ

1. Prof. Macit Gökberk FELSEFE TARİHİ

2. Mete Tuncay TÜRKİYE'DE SOL AKIMLAR

3. Prof. Sadun Aren İSTİHDAM, PARA VE İKTİSADİ POLİTİKA

4. Nâzım Hikmet KUVAYI MİLLİYİ (Resimler: Abidin Dino. Notlar: Cevdet Kudret)

5. Dogan Avcioğlu TÜRKİYE'NİN DÜZENİ (iki cilt)
6. Metin And GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU
7. Prof. Suut Kemal Yetkin TÜRK MİMARISI
8. Dr. Çetin Yetkin SİYASAL ÜCTİDAR SANATA KARŞI
9. Memduh Aytür KALKINMA YARISI VE TÜRKİYE
10. Prof. Gotthard Jäschke YENİ TÜRKİYE'DE İSLAMLİK

Hayrullah Örs

11. Prof. P. A. Sorokin BİR BUNALIM ÇAĞINDA TOPLUM
FELSEFELER! Mete Tuncay BİLGİ YAYINLARI YASA DİZİSİ

1. SON DEĞİŞİKLİKLERİYLE GEREKÇELİ ANAYASA (Kâzım öztürk) BİLGİ YAYINLARI
: 146

DENEME, ANI DİZİSİ : 25

Birinci Basım Mart 1972

BİLGİ YAYINEVİ

Sakarya Caddesi 8 Yenisehir, Ankara

Telf. :17 74 03-12 50 67

DOSTOYEVSKI

BATI, BATI DEDİKLERİ.

(YAZ İZLENİMLERİ ÜZERİNE KIS NOTLARI)

Türkçesi: Ergin Altay

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZOĞLU

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1972

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

Önsöz yerine 7

ikinci Bölüm

Trende..... 19

Üçüncü Bölüm

Bütün bütün gereksiz 31

Dördüncü Bölüm

Simdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan ®Fransiz'da mantik yoktur̄ sözünün, gerçek olup olmadigi üzerine son düşünceler..... 59

Besinci Bölüm

Vaal..... 71

Altinci Bölüm

Burjuva üzerine..... 89

Yedinci Bölüm

Bir önceki bölümün devamı..... 111

Sekizinci Bölüm

Bribri ile mabis 133BİRİNCİ BÖLÜM Önsöz yerineDostlarım, sizlere yurt disi izlenimlerimi anlatayim diye kaç aydir sikistirip duruyorsunuz beni. Oysa bu diretisinizin beni çıkmaza soktugundan habersizsiniz. Ne anlatacagim size? Simdiye dek bilinmeyen, söylenmemis, yeni ne anlatabilirim? Biz Ruslardan hangimiz (yani hiç degilse dergiydi, gazeteydi okuyanimizi demek istiyorum) Avrupa'yi

9Rusya'dan iki kat daha iyi bilmeyiz? Ayıp kaçmasin diye iki kat diyorum, aslında on kat daha iyi biliriz Avrupa'yi. Üstelik, sizlere anlatacak bir seyim bulunmadigini; hiç bir seyi sirayla görmedigim için (bazi seyleri görmüs olsam bile, incelemeye fırsat bulamadim) söyle sirasiyle, düzgün bir biçimde anlatamayacagimi da çok iyi biliyorsunuz. Berlin'de, Dresden'de, Bisbaden'de, Baden-Baden'de, Köln'de, Paris'de, Londra'da, Lüksemburg'da, Cenevre'de, Cenova'da, Floransa'da, Milano'da, Venedik'te, Viyana'da bulundum. Hatta iki kere gördüm bu kentlerden bazilarini. inanir misiniz, iki buçuk ayda, evet iki buçuk ayda gezdim bunca yeri! Siz hak verin, iki buçuk ayda bu kadar yolu tepen bir insan ne görebilir, anlayabilir? Gezi programimi önceden, daha Petersburg'da hazirladigimi hatirlarsiniz. Yurt disina ilk çıkisim degildir bu: İlk çıkisim çocukluk yillarima rastlar. Uykuya yattigimda annem, ya da babam Ratklif'in romanlarından parçalar okurlardi bana o zamanlar. Hatirlarım, bütün gece kâbus görmeme neden olurdu bu romanlar. Korkudan zangir zangir titrerdim. Sonra bir de kirk yasinda çıktim yurt disina. Zamanin darligina bakmadan, elden geldigince çok sey degil, her seyi, ne olursa olsun her seyi görmek istiyordum tabiî. Isin kötüsü, görecegim gezecegim yerleri sogukkanlilikla seçecek durumum da hiç

10

mi hiç yoktu. Tanrim, ne çok sey bekliyordum bu gezimden! ®Varsin hiç bir seyi ayrıntilarina dek görmeyeyim, inceleyemeyeyim, diye düşünüyordum (ama gördüm her seyi, her yere gittim); gördüklerimden bir bütün, genel bir izlenim kalacaktır bellegimde nasil olsa. ®Kutsal mucizeler ülkesī kusbakisi, bir uçtan bir uca serilecektir gözlerimin önüne bir anda. Sözün kisasi, yepyeni, hos, güçlü bir izlenim dolduracak içimi.̄ Yazın çıktigim geziyi düşündükçe simdi en çok neye üzüldüğümü bilseniz bir... Hiç bir seyi geregince yakindan, göremedigime degil, hemen her yere gittigim halde, sözgelimi Roma'ya gitmedigime üzülüyorum. Hos Roma'ya gitseydim, bu kez de papayi görmeden gelirdim ya... Anlayacaginiz, yeni yeni seyler, yerler görmek, uzaktan söyle genel bir

izlenim edinmek tutkusuna delice kaptırmistim kendimi. Böylesine bir itiraftan sonra daha ne bekliyorsunuz benden? Ne anlatabilirim size? Ne açıklayabilirim? Kentlerin görünümünü, dağları, tepeleri mi? Ya da -kusbakisi- ülkeleri mi? Böyle bir seye kalkissam sanırım, çok yüksekten uçtugumu önce siz söylersiniz bana. Hem dürüst bir insan sayarım kendimi ben; bir gezmen olarak bile olsa, yalan söylemek istemem. Oysa bir görünümü de olsa anlatmaya baslasam size, yüzde yüz yalan karıştırırım sözlerime. Gezmen olduğum için yapmam

11bunu, benim durumumda bir insan yalan söylemeden yapamayacağı için söylerim yalan. Siz hak verin: Sözgelimi, Berlin son derece eksi bir izlenim bıraktı bende, sonra topu topu bir gün kaldım orada. Berlin'e haksızlık ettiğimi, onun eksi izlenim bırakan bir kent olduğunu kesinlikle söyleyemeyeceğimi biliyorum şimdi. Düpedüz eksi olmasa bile, hiç değilse kekredir bile diyemem. Böylesine haksız bir yanlışlığa niçin düştüm peki? Hiç kusku yok ki, karacigerimden hasta hasta, yağmurlu, sisli dumanlı iki gün kara trenle Berlin'e kadar gözlerimi kırpmadan tangir tungur yol alıp, yüzüm sapsarı, bitkin mi bitkin, her yanımda dökülür bir durumda kente indigimde, daha bakar bakmaz, Berlin'in Petersburg'a i-nanılmayacak derecede benzediğini görmem-dir bunun nedeni. Petersburg'un sokaklarından ayrı bir yanı yoktu buradakilerin, kokular da aynıydı, sonra (birakalım, saymakla bitmezler çünkü!)... Vay canına, diye geçirdim o anda içimden, kurtulmaya çalıştığım, kaçtığım şeylerin benzerlerini görmek için mi sallandım trende iki gün, bunca sıkıntıya katlandım? İhlamur ağaçları bile gitmedi hosuma Berlin'in; oysa en değerli varlığını bir an duraksamadan verir bu ağaçların ugruna Berlinli; belki anayasasını bile çıkarır gözden. Berlin-linin anayasasından daha değerli bir şeyi ol-, madiginiysa bilmeyen var midir? Üstelik, Ber-

12

imlilerin hepsi de Alman'a öylesine benziyor-lardı ki, Kaulbach'ın* fresklerini bile görmeden -ah, korkunç bir şeydi bu!- (içimde, insanın Alman'a pek alışması gerektiği, yabancısı olursa onların toplu halde bulundukları yerde yasayamayacağı inancı) Dresden'e attım kapagi. Dresden'de de Alman kadınlarına karşı suç isledim. Sokaga çıkar çıkmaz, Dresdenli kadından daha iğrenç bir yaratığın olamayacağı; Rus ozanlarının en sakragi, kendine en çok güveneni olan ask sarkicisi Vsevolod Krestovski'nin bile burada kendine güvenini yitirebileceği düşüncesine kapıldım. Saçmaladığımı, onun hiç bir durumda kendine güvenini yitiremeyeceğini sezinlemekte gecikmedim tabii. İki saat sonra anlaşıldı her şey: Otel odama dönüp de aynanın karsısında dilimi çıkarınca, Dresdenli bayanlar üzerine düşüncemin kapkara bir iftira olduğundan kuskum kalmadı. Sapsarıydı dilim, kötüydü... @İnsan -diye geçirdim içimden-, doganın bu kralı, ufak karacigerine böylesine mi bağımlı? Aman ne bayagılık! Kendimi bu çeşit düşüncelerle avutmaya çalışarak Köln'e yollandım. Ne yalan söyleyeyim, çok şey bekliyordum Köln katedralinden; gençliğimde mimarlık öğrenimi yaparken büyük bir saygıyla çizmistim onu def-

*Wilhelm Kaulbach (1805-1874). Ünlü Alman

ressamı.

13terime. Dönüste Köln'den geçerken, yani bir ay sonra -Paris'ten dönüyordum- ikinci kez gördüm Köln katedralini. Birinci keresinde güzelliğini göremedim diye @önünde diz çöküp beni bağışlaması için yalvarmak geldi içimden. Karamzin* de Reys çağlayanının önünde öyle diz çökmemiş miydi?... Birinci görüşümde hiç hoslanmadım katedralden; dantel, evet basbayagi dantel gibi, yüz elli metre yüksekliğinde bir masanın üzerindeki kâğıt dantel gibi bir şey izlenimi bıraktı bende. Dedelerimizin Puskin için @pek bir sade yazıyor, nasıl demeli, parlak söz az şiirlerinde diye buyurdıkları gibi; bende @Yüce yani az dedim kendi kendime. Bu ilk kararımda iki şeyin etkili olduğu kanisındayım; bunlardan birincisi kolonyadır. Jan-Mariya Farina hemen dibinde katedralin. Hangi otelde kalırsanız

kalın, ruhsal durumunuz ne olursa olsun, düşmanlarınızdan da, özellikle Jan-Mariya Fari-na'dan ne denli saklanırsanız saklanın, gene de bulurlar sizi onu kullananlar: Kolonya ou la vie",** kurtulus yoktur bundan. Tam böyle, kolonya ou la vie!" diye bagırdıklarını kesin-

*Nikola Mihayloviç Karamzin (1766 -1826). nl Rus tarihçisi. Edebiyatla da ugrasmistir. Yoksul Liza" adlı yapıtının Rus edebiyatında özel bir yeri vardır. **Ya kolonya ya hayat.

14

likle söyleyemem, ama kim bilir, belki de böyle diyorlardır. Hatırlıyorum, hep yleymis gibi geliyordu bana o gün, bu ses inliyordu kulaklarımda. Sinirlerimi bozan, bana haksızlık ettiren ikinci sey, yeni Köln kprsyd. Çok güzel bir köprü bu elbette, kent de haklı olarak övünüyor onunla, ama biraz fazla övünüyor gibi geldi bana. Hemen o anda sinirlendim buna tabiî. Sonra, benzeri grlmemis köprüye gırıste oturmuş, herkesten para alan o adam, uzattığım -gerçekten az olan- geçis ücretini alırken, bilmediğini bir suçumun cezasını benden kesiyormuş gibi soguk olmamalıydı... Bilmiyorum ama, Almanlar kendilerini pek begeniyorlar bence. Yabancı, hele hele Rus oldugumu anladı adam" diye geçirdim içimden. Hiç dekilse, gözleri söyle diyordu sanki: Gryor musun kprmz, zavallı Rus? Bu köprünün yanında da, biz Almanların yanında da bir solucandan farksızsınız; yok çünkü senin böyle bir kprn." Kabul edin ki can sıkıcı bir durum bu. Alman böyle bir sey söylemedi tabiî, belki aklından bile geçir-memistir, ama ne önemi var? Adamin böyle söylemek istedigine öylesine inanıyordum ki o anda... sonunda fkelandım, söylendim kendi kendime: Cani cehenneme, biz de semaverı bulduk... dergilerimiz var... en güzel elisleri bizde yapıyor... sonra..." Sözün kisasi, iyice bozuldu sinirlerim, bir sise kolon-

15ya alıp (kurtulus yoktur bundan.) Fransızların çok daha sevimli, ilgi çekici olacakları umudu iimde, Paris'e yollandım. Simdi siz hak verin: Kendimi sikip da bir günden çok, söz gelimi bir hafta kalsaydım Berlin'de, Dresden'den de bir hafta kalmadan kamasaydım, Köln'e , hiç dekilse iki gün ayırsaydım, gördüğüm seylere ikinci, üçüncü keresinde baktığımda baska gözle görmez miydim onları, daha bir dürüst kanılar edinmez miydim onlar zerine? Günes isini, su bildiğimiz, basit günes isini var ya, onun bile, haylı etkisi oldu bu iste: Birinci keresinde de, Köln'e ikinci gelişimde olduğu gibi piri! piri! olsaydı katedralin üstünde, hiç kuskı yok ki gerçek parlaklığıyla görürdüm yapıyı; yurtseverlik duygumu kabartmaktan baska bir seye yaramayan o kasvetli, hatta biraz yağmurlu sabah aldatamazdı beni. Bu sözlerimden, kisinin yurtseverlik damarının yalnız kötü havalarda kabardığı sonucu çıkarılmamalıdır. Görüyorsunuz iste dostlarım; İki buçuk ayda her seyi doğru olarak görmenin olanagi yoktur. Bu nedenle en doğru, en güvenilir bilgileri veremeyeceğim size. İster, istemez doğru olmayanı söylemek zorunda kalacağım kimi zaman...

Ama burada kesiyorsunuz sözümü. Bu kez size gerekli olanın doğru bilgiler olmadığını, isterseniz bu çesit bilgileri Reyhard'ın gezi rehberinde bulabileceğinizi söylüyorsunuz-

16

nuz. Geziye ıkanların, gerçeğin pesinde kosacak yerde (aslında pek seyrek olur onu yakalayacak güçleri), biraz da içtenliğin pesinden gitseler hiç de fena olmayacağı görüsünü savunuyorsunuz. Kendine büyük bir n sağlamayacak da olsa, kisisel izlenimlerini, yalnız onu ilgilendiren bir serüvenini anlatmaktan çekinme -diyorsunuz-, ıkari için bilinen yollara sapmasa ne iyi olurdu." Kisacasi, size gerekli olanın, kisisel, ama içten izlenimlerimin olduğunu söylüyorsunuz.

Öyle mi? Demek düpedüz gevezelik gerekli size; yüzeyde kalan karalamalar, çarçabuk edinilmiş izlenimler... Buna bir diyeceğim yok, hemen baslıyorum yleyse. Elimden geldiğince de iten olmaya

çalışacağım. Yalnız, yazdıklarımın belki de çoğunun yanlış olacağını unutmamanızı istiyorum. Çoğunun diyorum, hepsinin değil. Sözgelisi, Nötre-Dame'in, Mabil balolarının* Paris'te oldukları gibi gerçeklerde yanılmaz insan. Özellikle Mabil gerçeği, Paris üzerine yazan Ruslarca öylesine tanıtlanmıştır ki, artık kuskı bile edilemez bu konuda. Belki yanılmam bunda, ne var ki bunu da kesin söylemiyorum. Roma'ya gidip de Saint-Pierre katedralini görmemenin olmayacak bir şey olduğunu söylerler, bilirsiniz. Dü-

* Paris'te verilen, bekâr erkeklerle hafif kadınların katıldığı bir çeşit balo.

17'sünün ki ben de Londra'ya gittim de Saint-Paul'u görmedim. inanin doğru söylüyorum. Saint-Paul Katedralini görmedim. Gerçi Saint-Pierre ile Saint-Paul bir tutulamaz, ama ne olursa olsun, geziye çıkmış bir insan için doğru değil bu. İşte size övünemeyeceğim birinci serüvenim (Aslında söyle uzaktan, bes yüz metre öteden gördüm onu, ama Pentonvil'e gidiyordum, bos verip geçtim.) Neyse, asil isimize gelelim artık! Hem biliyor musunuz, durmadan dolasip, kusbakisi (Kusbakisi yüksekten anlamına gelmez. Biliyorsunuz, mimarî bir deyimdir bu.) evet, durmadan dolasip, kusbakisi bakmadım her şeye. Londra'da geçirdiğim sekiz gününü çıkar, tam bir ay Paris'te kaldım. Paris üzerine bir şeyler yazacağım size, çünkü Saint-Paul katedralinden de, Dresdenli bayanlardan da daha bir yakından tanıdım onu. Hadi, baslıyorum.

18

İKİNCİ BÖLÜM

Trende® Mantık yoktur Fransızda; olmasını da kendi için mutsuzlukların en büyüğü sayardı.™ Geçen yüzyıl yazdı bu tümceyi Fonvizin*, Tanrım, ne neseli olmalıydı bunu yazarken! O anda hazdan içinin fikir fikir kaynadığına bahse girebilirim. Hem kim bilir, Fonvizin'-den bu yana üç dört kusaktır hep haz duyarak

* Deniz Ivonoviç Fonvizin (1745 - 1792). Ünlü Rus oyun yazarı. ®Kolagasi™, ®Anasının Kuzusu™ güldürüleri en tanınmış yapıtlarıdır.

21 okuyoruz bunu belki de. Yabancıları eleştiren bu çeşit tümceler -günümüzde bile rastlanıyor böylelerine- biz Ruslar'a nedense oldum olası pek bir haz verir. Gizlidir bu haz tabii, bazen kişinin kendinden de gizlidir. Geçmisteki tatsız bir şeyin oç alma duygusu sezilir bunda. Elbette iyi bir duygu değildir bu, gelgelelim hemen hepimizin içinde onun kök saldıgından da kuskum yok. Oysa birisi böyle bir duygumuz olduğunu söyledi mi parlarız hemen, ağzımıza geleni söyleriz. İçtenizdir de böyle kızarken. Sanırım, Belinski* bile -bu anlamda- duygularını gizleyen bir slavyanofildi. Hatırlıyorum, bundan on bes yıl önce, Belinski'yi ilk tanıdığım zamanlar o da arkadaşları da tuhaf kaçacak derecede asiri bir saygıyla eğilirlerdi Batının, özellikle Fransa'nın önünde. Moda Fransa'ydi o devirde (bin sekiz yüz kırk altı yıllarından söz ediyorum). George Sand, Proudhon vb. gibi adlara tapılmıyordu, ya da Louis Blanc, Ledru-Rollen falan gibiler değildi saygı duyulanlar. Hayır, birtakim küçük, degersiz adlar çıkmısti ortaya mantar gibi, is ciddîye binince bir anda silinip gittiler tabii. Oysa insanlığın geleceği için çok şey bekleniyordu onlardan. Kimilerinden, derin bir

* Grigoryeviç Belinski (1810-1848). Ünlü Rus eleştirmeni. Üniversiteden atılmasına neden olan bir de roman yazmıştır.

22

saygı dolu fısıltıyla söz ediyorlardı... Elden ne gelir?

Ömrümde Belinski kadar koyu Rus görmedim ben. Ondan önce bir de Çaadayef* gözü dönmüşçesine, bazen de -Belinski gibi- körü körüne küçümsemisti bize özgü olan her şeyi, Rus olana dudak bük müstü. Hatırladığım bazı seylere dayanarak söylüyorum bunu. Kim bilir, Fonvizin'in bu sözü arada bir Belinski'ye bile pek çirkin gözükmemistir belki. En dürüst, yasalara en uygun bir vasiligin bile pek hosa gitmediği zamanlar olur. Allahas-kiniza, yurdunu sevmenin yabancılara küfretmek demek olduğunu, benim de öyle düşündüğümü sanmayınız. Hiç de öyle düşünmüyorum ben, düşünme niyetinde de değilim; hatta aksine... Ama ne yazık ki, su anda daha duramayacağım bu konu üzerinde.

Yalnız, sirasi gelmiskene sunu da hatırlatayım: Paris'ten söz edeceğime, Rus edebiyatına daldığımı düşünmüyorsunuz ya? Elestiri yazısı yazıyorum sanmıyorsunuz ya? Hayır, yapacak başka bir şeyim olmadıktan, bos durmamak için yazıyorum bunları.

* Pyotr Yakovleviç Çaadayef (1793 - 1856). Puskin'in yakın arkadaşiydi. 1836'da ®Teleskop dergisinde ünlü ®Felsefe Mektubu yayımlandı. Rus toplumuna saldırıları, batıyı övmesi tepkiyle karşılandı. Dört mektup da yurt dışında yayımlandı.

23Trendeyim, devresi gün inecğim Eydku-nena'yi, yani yurt dışındaki ilk izlenimimi düşünüyordum. Arada bir hızlı hızlı çarpmaya başlıyordu yüreğim. En sonunda görecektim Avrupa'yi. Neredeyse kırk yıl hayalimde yasattığım Avrupa'yi görecektim. On altı yasından beri, Nekrasof'un* Belopyatkin'inin

®Kaçmak istiyordum isviçre'ye,

dediği gibi, olanca içtenliğiyle hep aynı şeyi düşünen, ama kaçmayan ben, en sonunda giriyordum ®kutsal mucizeler ülkesi ne. Özlemini öylesine çektiğim, öylesine inatla inandığım ülkeye gidiyordum. Arada bir ®Tanrı, ne biçim insanlarız biz Ruslar? diye geçiriyordum içimden. Gerçekten Rus muyuz biz? Hangimiz olursak olalım, niçin Avrupa'nın bu denli güçlü, büyü, çekici bir etkisi oluyor üzerimizde? Bizlerin -yüz bin kişinin- hâlâ bir hiç saydığımız, değer vermediğimiz, elli milyonluk basit Rus halkı; sayın mizah dergilerimizin, sakallarını kesmiyorlar diye hâlâ alay ettikleri elli milyon insan değil tabii su anda sözünü ettim. Hayır, toplumumuzun

*Nikola Alekseyeviç Nekrasof (1821 -1877). Halkçı Rus ozanı. En önemli yapıtları: ®Kim İyi Yaşıyor Rusya'da, ®Demiryolu, ®Köylü Çocukları.

24

ayrıcalıklı, tüm olanakları tekeline almış bir grup insanından söz ediyorum. Doğrusu, her şeyimiz, bilimimiz de, sanatımız da, toplum düzenimiz de, insanlığımız da, görgümüz de, her şeyimiz oradan, kutsal mucizeler ülkesinden alınma! Yasayışımız, daha çocukluktan başlayarak, Avrupa dünya görüşüne, gelenegine göre düzenlenmiştir. Hangimizin gücü yeterdi bu gidise karşı koymaya, bu baskıyı yenmeye? Niçin hâlâ tam Avrupalı olmadık? Çünkü (sanırım bu konuda herkes, bazıları seve seve, tabii bazıları da dış bileyerek, herkes kabul edecektir bu görüşümü) evet, hâlâ tam Avrupalı olmadık çünkü olabilecek kadar olgunlaşmadık daha. Ama bu bambaska bir konudur. Benim demek istediğim, bizlerin böylesine güçlü etkiler altında bile Avrupalılaşmadığımızdı. Aklım ermiyor buna. Dadılarımız engel olmadı tabii Avrupalılaşmamıza. Arina Rodionovna (Puskin'in dadısı) olmasaydı Puskin diye bir ozanimizin olmayacağı düşüncesi gerçekten de hem acıdır hem gülünç. Saçmadır! Saçma değil midir yoksa? Öyle ya, saçma değil de nedir? Günümüzde öğrenime çok çocuk götürüyorlar Fransa'ya, bir başka Puskin alıp götürseler oraya, ne Arina Rodinov-na'si olurdu orada ne de besikte duymaya başladığı Rusça'sı. Kim Rus olmadığını söyleyebilir Puskin'in? Soylu bir ailenin çocuğuydu.

25Pugaçof'u* anlamış, daha hiç kimse bir şeyin farkında değilken onun ruhunun derinliklerine inmisti. Byelkin'in** soylu kisiligi vardı onda. Dogup büyüdüğü ortamdan büyük bir sanat, gücüyle ayrıldı, sonra Onyegin'in*** kisiliginde, halkın gözüyle insafsızca elestirdi onu. Büyük bir insanın, üstün bir insanın yapabileceği bir şeydi bu ancak. İnsan ruhuyla anayurdu arasında kimyasal bir bağın var olduğu, insanın öz toprağından hiç bir türlü kopamaya-cagi, kopsa bile eninde sonunda tekrar ona döneceği savi dogru mudur acaba? Slavyano-fillic gökten inmedi ya bize... Gerçi sonralari bir Moskova özlemi görünümü kazanmistir slavyanofilligimiz; ama bunun özlemiden öte bir şey olduğu da su götürmez bir gerçektir; hem sanirim, bazi gönüllerde ilk bakista görüldüğünden çok daha derin yer etmistir. Belki Moskovalilarin ruhunda daha da derinlere islemistir. İnsan kimi zaman nasıl yaniliyor ilk anda. Bazi canlı, güçlü düşünceleri üç kusak gerektigince anlayamaz da, bazen sonuç, baslangıçtan bambaska çıkar...

Avrupa'nin esiginde -biraz can sikinti-

*Yemelyan Ivanof Pugaçof (1726 -1775). Katerina II. zamanındaki büyük halk ayaklanmasının önderi. Puskin ®Yüzbasinin Kizi`nda onu anlatir.

Puskin'in roman kahramani.®Byelkin'in Hikâyeleri` *®Yevgeniy Onyegin`in erkek kahramani.

26

sindan, biraz da ıssız güçsüzlükten- bu düşüncelere dalmistim iste trende. İçten olacaktım ya! Bizde, günümüze kadar bu çeşit şeyleri, yapacak işleri olmayan kimseler düşünmüştür yalnız. Ah, trende bos oturmak ne çok sikiyor insanın canini! Bizim Rusya'da, tuttugunuz bir iş yoksa duyacağınız can sikintisinin tipa tip ayniydi bu sikinti. Gerçi trene binmissin gidiyorsundur, her ihtiyacın ayagina geliyordur, hatta arada bir bebek gibi oyalıyorlardır da seni, isteyecek başka bir şey olmadığının kendin de farkındasındır; gelgelelim can sikintisi gene de bırakmaz yakani; kendin bir şey yapamadığın için sikilir canın; üzerine fazla düştükleri için, oturup yolculugunun sonunu beklemekten başka bir şey elinden gelmediği için sikilirsin. Gerçi bazi istasyonlarda indim, tren boyunca bir asagi bir yukari kostum, kostum. Ne olursa olsun umursadığım yoktu; alisik olmadığım için yorulsam, hatta düşüp bir yerimi kırsam viz gelirdi! Kendi ayaklarım üzerindeydim, kendime bir iş bulmus onu yapıyordum ya, yeterdi. Durup dururken bir kaza olsaydı, vagonlar birbirine girseydi -elim kolum bagli- baskalarının suçunun cezasini çekmeyecektim...

Ne kötü şey su ıssız güçsüzlük, neler geliyor insanın aklına!

Hava yavas yavas karariyordu bu arada. Trenin ısıklarını yakmaya baslamislardı. Kar-

27simda, toprak sahibi, yasli bir kari koca oturuyordu, iyi insan olduklari yüzlerinden belliydi. Birkaç günlüğüne Londra'ya, bir sergiye gidiyorlardı; çocukların! evde bırakmışlardı. Sagimda, on yıldır Londra'da ticaretle uğrasan bir Rus oturuyordu; iş için Petersburg'a gelmiş ancak iki hafta kaldıktan sonra -işlerini bitirir bitirmez- dönüyordu. Yurt özlemi duygusunu hepten yitirdiği belliydi. Solumda temiz pak, sarisin, saf kan bir İngiliz vardı. Bütün İngilizler gibi ortadan ikiye ayırmisti saçlarını, son derece ağırbaşliydi. Yolculugumuzun basından beri hiç birimizle -hiç bir dilde- bir sözcük bile konuşmamış, gündüz hep okumustu. Ancak İngilizlerin dayanabilecekleri, İngilizlere özgü o ince baskili, küçük bir kitaptan basını kaldırmamış; gece saat on olunca da çizmelerini ağır ağır çıkarmış, terliklerini giymisti. Besbelli, uzun yılların alışkanlığıydı bu, trende de degistirmek istememisti alışkanlıklarını. Çok geçmeden uyudu herkes; trenin düdüğü, tekerleklerin sesi uykusunu getiriyordu insanın. Ben oturuyordum, düşüncelere dalıp gitmistim. Bu bölümün basındaki ®Mantik yoktur Fransız'da` düşüncesine nereden vardığımı da bilmiyorum. Size bir şey söyleyeyim mi: Paris'e

gidinceye kadar trende d s nd klerimi hak yerini bulsun diye anlatacagim burada. Öyle ya, ben o zaman sikildim, simdi biraz da siz sikilin. Ne var ki, bazi okuyuculari

28

da kurtarmam gerek; bu nedenle, bu d s ncelerimi @gereksiz  diye adlandiracagim ayri bir bölümde verecegim. Sizler sikila sikila okuyacaksınız onu; isteyenler de, gereksiz olduğu için okumadan geçecekler. Okuyucuya karsi çok dikkatti, insafli davranmalı çünkü; dostlarla daha bir siki fiki olabilir insan. Devam edelim:

29       BÖLÜM Bütün bütün gereksizAslında d s nce falan degildi bunlar; bir çesit bakisti çevreye, elde olmadan görülen seyler, hatta @sunun bunun, daha çok da hiç bir seyin  zerine  kurulan hayallerdi.  nce ge mise daldim; Fransiz mantigi üzerine yukardaki  zl  sözü söyleyen adami d s n yordum, bu  zl  söz çok uzaklara götürdü beni. Zamaninin büyük aydinlarindandi bu adam.

33Ger i nedense ömrü boyunca Fransiz kaftani giydi. Hep, sövalye soyu oldugunu göstermek (oysa böyle bir sey yoktur bizde) evet, sövalye soyu oldugunu göstermek, bir de, Patyomkin'-in* bekleme odasinda gururunu koruyabilmek için pudra sürdü yüzüne, kiliç tasidi ya, yurt disina  ikar  ikmaz da Paris'i nefretle anmaya basladi; hemen verdi kesin kararini: @Mantik yoktur Fransiz'da, olmasini da kendi için mutsuzluklari en b y g  sayardi.  Yeri gelmisken söyleyeyim, kili tan, kadife kaftandan söz etmekle Fonvizin'e  attigimi sanmiyorsunuz ya? Aklimin ucundan bile geçirmedim böyle bir seyi! Kaba kumastan yakasiz köylü ceketini giyemezdi ya... Hele simdi bile bazi beyler, tam Rus olmak, halkin içine girmek için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuslarken (bulduklari bu bale kostümü, Rus halk operalarinda, yazma yemenili Lyudmina'larina vurgun Uslan'larin, sahneye  ikarlarken giydikleri giysiye andiriyor) evet, günümüzde bile bazi beyler, tam Rus olmak, halka yaklasmak için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuslarken o hiç giyemezdi köylü ceketini. Fransiz kafta-

*Grigori Patyomkin (1739 -1791). Rus Prensi. II. Katerina'nin gözüne girerek maresallige kadar y kselmistir.

34

nini daha bir anliyordu halk o zamanlar: @Elbette, beydir o, bizim gibi giyinemez ya.  Günümüzün toprak sahiplerinden biri, halka yaklasmak için Rus giysisi giymis, köylülerin bir toplantisina gitmis. Onu uzaktan gören köylüler aralarinda fiskosa baslamislar: @Kimdir su palyaço kilikli herif?  Anlayacaginiz, yaklasa-mamis halka toprak sahibi.

Bir bey de söyle s ylemistir bana:

- Hayir, hayir, hiç bir seyde geri kalmayacagim. Mahsus kesecegim sakalimi, gerekirse frak bile giyecegim. Kendi isime bakacak, onlara yaklasmak istedigimi belli etmeyecegim. Beylik yapacagim, kili kirk yaran, eli siki, hatta -baktim ki öyle olmak gerekiyor- sert, astigi astik kestigi kestik bir bey olacagim. Daha sayacaklardir beni o zaman. Her sey, baslangi ta kendini saydirmaya baglidir.

@Vay canina l -diye ge irmistim içimden-. Adamin karsisindakiler d smani sanki. Bilmeyen de savasa hazirlaniyor sanir. 

Son derece sevimli bir baskasi:

- Öyle ama -demisti-, aralarina girsem, toplanir yargilarlar beni hemen, geçmişteki bir suçum yüzünden kirbaçlanmama karar verirler. Halim nice olur o zaman?

İçimden, ®Olsun varsin, ne çıkar!™ demek geldi ydi birden de tutmustum kendimi, dememistim. Korkmustum çünkü. ®Niçin hâlâ çe-

35kiniriz bazı düşüncelerimizi açıklamaktan ?- diye düşündüm- Kirbaçlarlarsa kirbaçlasınlar, ne önemi var bunun? Sanat profesörleri durumdaki bu gibi değişiklikleri hayatın acı yani diye adlandırır lar yalnızca. Kisinin herkesten uzak yaşamasi için yeterli bir neden midir bu acaba? Hayır, ya insanlarla hasırnesir yasamalidir kisi, ya da yapayalnız. Bazıları katlanamaz buna tabî, özellikle zayıf çocuklarla anneleri.

İçimden geçirdiklerimi söylesem, karsımdaki bağırırdı:

- İnsaf siz de yani! Çocuklarla annelerini ne karıştırıyorsunuz şimdi? Bir inek baskasının bahçesine girdi diye, durup dururken dünyayı ateşe vermeye benzerdi sizinki. Tüm insanlığı ilgilendiren bir olay yapıp çıktınız küçücük bir şeyi.

- Haklisiniz, kuskusuz, gülünç, evet hem gülünç, hem de pis bir şeydi bu. Bulasmak istemiyor insanın canı. Bunu söz konusu etmek bile utanç verici bir şey. Hepsinin cehennemine dibine kadar yolu var: Beni kirbaçlamasınlar da onlara ne yaparlarsa yapsınlar. Bana sorarsanız, toplumun yargısı ne olursa olsun, yerindedir, haklidir. Onu yargılama olanagini bulsalar bile, sevimli arkadasıma bir kirbaç bile vurmazlardı. ®Kardesler, bu adamın yaptığı alçaklığa karsılık para cezası verelim ona,™

36

diye karar verdi Şchedrin'in* anlattığı il mahkemelerinden biri: ®Alisik değildir adamcagız kirbaç yemeye. Biz köylüler biliriz, onun tadını...™ Bu yazdiklarımı okuyan biri,

- Gericilik! -diye bağıracaktı- Kirbaç'ı savunmak ha! (Yemin ederim ki bundan, kurbacı savundugum anlamını çıkaracaklar olacaktır).

Bir baskası,

- İnsaf, nelerden söz ediyorsunuz böyle? -diyecektir-. Paris'i anlatacaktınız, kurbaca atladınız. Nerede kaldı Paris?

Öteden başka biri,

- Saçmaladığınızın farkında değilsiniz galiba ?- diye karışacaktır söze-, daha yeni duydunuz bu yazdiklarınızı, oysa geziye yazın çıkmistınız. Ta o zaman trende nasıl düşünmüş olabilirsiniz bütün bunları?

Cevabım hazırdir buna:

- Hakli olmasına haklisiniz ya, yazdiklarımın yaz izlenimleri üzerine kis notları olduğunu unutuyorsunuz. Kis notlarına kışla ilgili bazı şeylerin de eklenmesi olagan değil mi? Üstelik Eydkunen'e yaklaşıırken -hatırlıyorum-, ana-

*Mihail Yevgrof Saltikof (Takma soyadı Şchedrin). Ünlü Rus hiciv yazarı (1826-1889). Sonra sorumlu yöneticisi olduğu ®Anayurt Notları™ dergisinde 1847'de yayınladığı ®Çeliskiler™ uzun hikâyesi yüzünden Vatka'ya sürüldü.

37Yurt üzerine derin derin düşüncelere dalmistim. Oysa Avrupa'ya gitmek için bırakmıstım anayurdumu. Gene hatırlıyorum, kurdugum bazı hayaller de bunlara benzer seylendi. Daha çok sunu düşünüyordum: Çesitli devrelerde Avrupa'nin ne gibi bir etkisi olmustu üzerimizde? Uygarligıyla konuk gelmisti bize daima; ne derece uygarlastirmisti bizi? daha dogrusu, ne derece uzaklastirmisti bizi uygarliktan? Simdi düşünüyorum da, pek bos seylere yormusum kafami. Ama bölümün basinda uyarmistim sizi, burada yazacaklarimin gereksiz olduklarini söylemistim. Sahi nerede kalmistim? Evet! Fransiz kaftaninda. O getirdi beni buralara. Iste, böyle Fransiz kaftanlinin biri de ®Kolagasi™ni yazmisti zamaninda. O devirde pek sevlmisti Kolagasi. Patyomkin, ®Canini versen, bundan iyisini yazamazsin Denis,™ demisti. Uyku sersemliyle söyle bir kipirda-misti yerinden sanki herkes. ®Bos durmak, baskalarinin gösterdigi yöne gitmek o zaman da mi tak demisti insanlarin canina?™ diye devam ediyordum düşünmeye elimde olmadan. O zamanki Fransiz yol göstericilerden söz etmiyorum yalnızca: sirasi gelmisksen hatırlatmak istedigim bir sey daha var: Asiri derecede saf bir ulusuz biz, bunun tek nedeni de temiz yürek-liligimizdir. Sözelisi, bos oturuyor, oturuyor, sonra birden, birisi bir sey dedi, bir sey yapti, üstümüze bir canlilik geldi, kendimize yapacak

38

is bulduk sanip firliyoruz yerimizden. En küçük bir kusu yoktur içimizde, artık inançla dopdolu-yuzdur. Bir sinek geçse yanımızdan, fil geçti sanıyoruz. Toylugu, açligi da ekleyin buna... Kolagasi'ndan hemen önce basladi bize bu -ama o zamanlar gözle görölmeyecek kadar küçüktü tabiî-hâlâ da devam ediyor: Kendimize bir ugras bulduk mu cosup basiyoruz çigligi. Sevinçten çiglik atmayi, kendimizi paralamayi pek severiz. Ama iki yıl geçer aradan, suratimizi asip her birimiz bir köseye çekiliriz. Ne var ki, yüz kere bile yapsak ayni seyi, gene de usanmaz, yorulmayiz. Yabancıların yardımına gelince, Fonvizin zamaninda bunun en kutsal, en uygar yardım olduğundan toplumumuzda hemen hiç kimsenin kuskusu yoktu. Simdi de pek azdir tabiî, kusu edenler. Aydınlarımızın hepsi yabancı yardımdan yanadırlar. Heyecanlı savunucularıdırlar yabancı yardımın. Ama o zamanlar, evet o zamanlar her çeşit yabancı yardıma öylesine güveniliyordu ki, dagları yerlerinden nasıl oynatmadığımız sasılması seydi: Alaunsk yaylalarının, Pargo-lovsk tepelerinin, Valdaysk doruklarının hâlâ yerli yerinde olduklarını görünce gözlerine inanamıyor insan. Öyle ya, o devrin bir ozani bir kahraman için söyle demiyor muydu:

Yaslandığı dag titrerdi. devam ediyordu sonra:

39Tepeleri tuttuğu gibi bulutlara fırlatırdı.

Bir söz oyunu vardır burda kuskusuz. Yeri gelmisksen söyleyeyim: Yalnız edebiyattan, sanat değeri olan edebiyattan söz ediyorum burada. Avrupa'nin yurdumuzdaki sürekli, verimli etkisini onun üzerinde izleyeceğim. O zamanlar Kolagasi'ndan önce de, o devirde de basılan okunan kitapları söyle bir düşününce sevinçli bir gurur dolduruyor insanın içini! Simdi, Kuz-ma Prutkof diyorlar, günümüzün gözbebeği, ilginç bir yazar var bizde. Bütün kusuru görölmemiş derecede alçakgönüllü olması: Yapıtlarını topluca yayınlamadi hâlâ. Yalnız çok eskiden, Çağdas'ta Dedemin Anıları diye karmakarışık birtakim yazıları çıkmisti. Düşünün bir kere, Katerina devrinden kalma bu yag tulumu yetmişlik dede, Oçakof'da bulunduktan sonra yurda dönüp de anılarını yazmaya kalkırsa neler döktürmez... Yazarken kim bilir ne haz duymuştur. Neler neler de görmüş! Bütün anlattığı birkaç fıkraydı:

®Sövalye de-Monbagon'un zekice cevabı: Günün birinde sövalye de-Monbagon'un genç, güzel esi, kralın yanında yüksek sesle sormus: ®Efendim, köpek mi kuyruguna bağlıdır, kuyruk mu köpege?™ Hazircevaplığıyla tanınmış sövalye hiç bozulmadan, tersine, her zamanki so-gukkanlılığıyla cevap

vermis: ®Hanimefendi, köpegi basından olduğu gibi, kuyrugundan da tutarak götürmek yasak değildir hiç kimseye” Bu cevap pek hosuna gitmiş kralin; sövalyeye armaganlar vermiş.”

40

Uydurma sanıyorsunuz bunu, biliyorum, böyle bir olay olmamıştır, diyorsunuz. Ama yemin ederim size, daha on yasımdayken, Katerina devrinin kitaplarından birinde şöyle bir fıkra okumustum. Ezberlemistim onu -öylesine sarmisti beni-hâlâ unutmadım:

Sövalye de-Rogan'ın zekice cevabı: Sövalye de-Ro-gan'ın agzinin çok pis koktuğunu herkes bilir. Bir gün Prens de-Konde yataktan kalkarken o da oradaymış. Prens de-Konde şöyle demiş ona: ®Çekilin sövalye de-Rogan. Uzaklasın benden, çok pis kokuyorsunuz.” Sövalye hemen yapistirmiş cevabı: ®Koku benden değil, sizden geliyor sayın Prensım, yataktan daha yeni kalkıyorsunuz çünkü.”

Bu toprak sahibini getirin gözünüzün önüne şimdi. Eski bir askerdir, kolunun birini bile kaybetmiştir belki savasta. Yüz kölesi olan yaslı bir karısı, Mitrofanus oğulları vardır. Cumartesileri hamama gider, baygınlık gelene kadar kalır orada. Gözlüğü burnunun üzerine düsmüş, bu çeşit fıkraları -onları gerçeğin ta kendisi sayarak- büyük bir dikkatle satır satır okur. O zamanlar Avrupa'dan gelen bu habarlere gösterilen saf güven, verilen önem ne tuhaftır! Efendime söyleyeyim, ®Sövalye de-Rogan'ın agzinin çok pis koktuğunu herkes bilir” mis... Kim bilirmiş, niçin bilirmiş ?Tam-bovsk ili aylarından hangisinin haberi varmış bundan? Hem kim bilmek istiyormuş bunu bakalım? Ama bu çeşit bozguncu düşünceler viz gelir ihtiyara. Bu- ®zekice söylenmiş sözler” in

41Sarayda bilindigine çocuksu bir içtenlikle i-nanır; bu da yeter ona. Hiç kusu yok ki, kolayca benzedik Avrupalılara o zaman (dis görünüş bakımından tabî). Ruh yönünden onlara benzememiz için de hayli kirbaç sakladı... Ayagımıza ipek çorap geçirip, bir de peruk takip kılıç kusandık mı Avrupalı olacağız sanıyorduk. isin kötüsü, hosumuza da gidiyordu bu. Oysa gerçekte değisen bir şeyimiz yoktu: Her şeyi, agzinin pek pis koktuğu bile herkesçe bilinen de-Rogan'ı bir yana koyup, gözlüklerini çıkardıktan sonra usaklarını gene kirbaçlatıyordu yaslı adam; ailesine sert davranıyordu gene; ufacık bir saygisizliği yüzünden, her yanı kabarcıya kadar kirbaçlıyordular gene ahırda komsu küçük toprak sahiplerini; büyüklere yaranmak için alçaklıkta yarışiliyordu gene. Köylü bile simdikinden daha bir anlıyordu beyleri: Daha az küçümsüyor-lardı onu, gelenekleriyle daha az alay ediyorlar, daha çok ilgileniyorlardı onunla. Simdiki kadar yabancı degillerdi ona, beyler daha bir az Alman'dılar. Gerçi pek yukardan bakıyorlardı, ama nasıl bakmasınlardı... bey oldukları nerden belli olacaktı? Ölünceye kadar kirbaç-lasalar bile, simdikinden daha bir iyi davranıyorlardı halka, daha az yabancıydılar çünkü o zaman. Sözün kısası, bütün bu beyler basit, kütük gibi insanlardı; her şeyi en ince ayrıntısına dek öğrenmeye çalışmazlar, eline geçeni

alır, çalar çirpar, kirbaçla adam döver, acıyarak omuz silker, ®insafli çocuksu bir ahlâksızlık içinde” yasayıp giderlerdi. Bana sorarsanız, bu dedeler hiç de o kadar saf (de-Rogan' lar, Monbazon'lar konusunda bile) degildiler. Hatta pek büyükleri bazen kurnazmış bile, o zamanın Avrupa'dan gelen etkilerini daha bir iyi geçiriyorlarmış akıl süzgecinden. Bütün bu olmayacak hayaller, bu ikiyüzlülük, bu Fransız kaftanları, kol düğmeleri, perukları, kılıçları, ipek çoraba giren bu hantal, kalın bacaklar; o zamanın Alman perugu takmış, postali giymiş ufak tefek erleri, hepsi hepsi, - sanıyorum-korkunç dalaverelerdi; asagidan, usakça bir yaltaklanışla sisirilmeydi. Öyle ki, bazen halk bile farkına varıyordu bunun, olup biteni anlıyordu. İnsan kâtip, düzenbaz ya da kolagasi olsa bile safça, acikli bir biçimde inanabilir gene de sövalye de-Rogan'ın en ®üstün insan” olduğuna. Hiç bir seye engel olduğu yoktu bunun: Gvozdiolof'lar eskisi gibi indiriyorlardı gene sopalarını: Patyomkin'imiz ve onun gibilerin, de-Rogan'larımızı evlerinin ahırlarında kirbaçlatmadıkları kalıyordu bir; Monbazan'lar kol düğmeli elleriyle canlı, ölü demeden herkesin derisini yüzüyor, ipek çoraplı bacaklarıyla rasgele yere

yapistiriyorlardı tekme; markizler boyunlarını kırmayı kahramanca göze alarak takla atıyorlardı saraydaki kabul törenlerinde.

42

43Sözün kisasi, bu ismarlama, zoraki Avrupalilik Petersburg'dan -yeryüzünün, tarihinde en çok masal olan kentinden- baslamak üzere, inanılmayacak bir rahatlıkla yerleşmişti içimizde o zamanlar.

Ama durum değişti şimdi. Petersburg da aldı payına düşeni. Artık büsbütün Avrupalı-lastik, büyüdük. Gvozdilof bile incelmişti; sopa atmak gerekince kibar kibar vuruyor şimdi, bir Fransız burjuvası gibi davranıyor. Hele biraz daha zaman geçsin, güney eyaletlerinde yaşayan bir kuzey Amerikalisi gibi, zencilerle ticaretin gerekliliğini bildiriyle savunmaya kalkışacaktır. Su bildiriyle savunma ismi de Amerika'dan Avrupa'ya büyük bir hızla yayılıyor zaten. "En sonunda gidiyorum oraya, gözümle göreceğim," diye düşünüyordum. İnsan, gözüyle görüp öğrendiğini kitaplardan öğrenemez hiç bir zaman. Sirasi gelirken, Gvozdilof üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum: Fonvizin, Kolagasi'ndaki en parlak tümceyi acaba niçin komedide soylu, yüce Avrupaliliğin temsilcisi Sofiya'ya değil de; kolagasinin, öylesine aptal, aptal olduğu kadar da görgsüz, geri kafalı olarak yarattığı karısına söyletmiş? Oysa kadının agzından çıkan ipe sapa gelmez her söz o değil de, onun arkasına saklanmış başka biri söylüyordu sanki... Gerçeği söylemenin sırası gelince de Sofiya değil, kolagasinin karisi söyledi bunu. Öte yandan,

44

yalnızca katiksiz bir aptal değil, deersiz bir kadın olarak da çıkarmıştır karsımıza. Ama gene de korkmustur bu tümceyi Avrupa kültürü almış Sofiya'ya söyletmekten; onun karaca-hil, aptal bir kadının agzından çıkmasını daha bir olagan, sanat yönünden daha bir akla yatkın bulmustur. Komedinin bu yeri hatırlanmaya değer işte. Hiç bir amaç güdülmeden açık açık içtenlikle, hatta derin düşünmeden yazıldığı için son derece ilginçtir bu parça. Kolagasinin karisi, Sofiya'ya şöyle diyor:

...Bizim alayın birinci bölümüne Gvozdilof adında bir yüzbaşı bakıyordu. Öyle hoş bir karisi vardı ki o kadar olur. Adam bazen durup dururken kızardı bir şeye -daha çok sarhosken olurdu bu-, Allah seni inandırsin canımın içi, ayasının altına alırdı kadıncagizi. Sopa rasgele yerine indirirdi de indirirdi. En olmadık bir şey için canını çıkarırdı zavallinin. Bakınca yüreğim parçalanırdı, ağlardım.

Sofia: Böyle üzücü şeyleri anlatmayın bana lütfen efendim.

Kolagasinin karisi: Sen bunu duymak bile istemiyorsun anacığım, düşün ki yüzbaşının karisi katlanıyordu!

Böylece aydın Sofiya, sonradan edinilme duygululuğuyla, basit bir kadının karsısında saçmalamış oluyordu. Bu söz (daha doğrusu, cevap) Fonvizin'in en başarılı, en insanî, en... içten sözüdür. Toplumumuzun önde gelenleri arasında turfanda yetistirilmiş böyle çok aydın vardır. Turfanda yetistirilmiş olmalarını da pek çok severler bunlar, baskaca bir

45sey istemezler. Ama isin en ilginç yanı, Gvoz-dilof'un hâlâ sopa atmasıdır karısına. Yalnız eskisinden biraz kibar dövüyor onu şimdi. Gerçekten öyle. Eskiden bu isin daha bir gönülden yapıldığını söylüyorlar! Kimi seviyorsam onu döverim... Hatta, kadınların, sopa yemedikleri zaman huzursuz olduklarını söyleyenler bile var: Dövmedigine göre sevmiyor demektir. Ama ilkel, gelişmemiş, basit bir duyguydu bu. Uygarlastık artık, degistik. Gvozdilof, gerekli olduğu için dövmüyor şimdi karisini; budala, yani geri kafalı olduğu, yeni düzeni anlayamadığı için dövüyor. Yeni düzende, sopadan çok daha etkili ceza çeşitleri de var hem. Gvozdilof üzerinde bu denli durmanın asil

nedeni, bizde onun üzerine hâlâ derin anlamlı, duygulu yazıların yazılmasıdır. Üstelik o kadar çok yazıyorlar ki, halka da gina geldi artık. Oysa bu yazılar olmasa da Gvozdlif, ölümsüz denebilecek derecede canlıdır bizde. Evet efendim, canlı ve sağlıklı, tok ve sarhostur. Şimdi bir kolu, bir bacağı yok; yüzbaşı Kopeykin gibi @bir anlamda kan döktü. Karisinin @öyle hoş, öyle hoş bir kadın olduğu günler çok geride kaldı. Yaslandı, yüzü süzöldü, sararıp soldu; kirisiklar, istirap porsuttu onu. Ama o, kolu bacağı kopuk yüzbaşı kocası hasta yatarken basucundan ayrılmamış, gözlerini kırpmadan sabahlara kadar hizmet etmişti ona; avutmaya çalışmış, gözyası

46

dökmüştü. @Yigdim, erkeğim benim, diye ağlamıştı. @İyi yürekli şahinim benim, kahramanım! Varsın bir yönden acikli, içler acısı bir şey olsun bu, varsın olsun! Ama bir de öbür yönü vardır; Rus kadınının, her şeyi ba-gislayabilen engin sevgisini, Rus dünyasında bundan yüce bir şeyin olmadığını gösteren öbür yönü... öyle değil mi? Dahası var, Gvozdlif sarhostluğu bıraktı artık, bazen dövmüyor da karisini, yani eskisinden daha seyrek dövüyor, zamana uyuyor, arada bir tatlı sözler bile söylüyor karısına. Yaslılığında anladı çünkü karisi olmadan yaşayamayacağını. Çıkarının nerede olduğunu bilen bir insandır, burjuvadır. Ama şimdi de bazen dövüyor karisini: İçtiği zamanlar, ya da karisi tasalanmaya başladığı zamanlar, eski alışkanlığıyla... Kim ne derse desin, gene de bir ilerlemedir bu, insanın gönlünü rahatlatacak bir durumdur, bilirsiniz, gönlümüzün rahatlığına pek düşkünüzür biz... Evet efendim, gönlümüz rahat artık, hem çok rahat. Gerçi hâlâ pek güzel değil çevremizdeki hayat, ama ne önemi var bunun! Biz , öylesine güzeliz, öylesine uygarlastık, öylesine Avrupalılastık ki, yüzümüze baktıkça midesi bulaniyor halkın! Artık hepten yabancı, baska ulustan sayıyor bizi halk; tek bir sözcüğümüzü, tek bir kitabımızı, tek bir düşüncemizi anlamıyor... ama ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Şimdi halkı da halkın olan her

47şeyi de öylesine küçük görüyoruz ki, yepyeni, görülmemiş bir tiksinti bile duyuyoruz ona. Monbazon'lar, de-Rogan'lar zamanında bile yoktu bu tiksinti. Ama, gene ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Üstelik nasıl da inanırız uygar olduğumuza, sorunları ne de yukardan bakarak çözü çözüveririz. Hem ne sorunlardır bunlar: Toprak, halk diye bir şey yoktur; ulus, belirli bir vergi sistemidir yalnızca; ruh da, tabula rasa*; gerçek insanın, toplum insanının sipsak yapılabileceği balmumu... Avrupa uygarlığını benimsediniz, üç bes de kitap okudunuz mu tamamdır... Ne rahatız şimdi! gurur dolu bir huzur var içimizde. Hiç bir şeyden kuskumuz yok çünkü, bütün sorunları çözdük, imzamızı da bastık altına... Sözgelimi, kendini bizim gibi huzura rahata bırakmayıp bizlerin yüce kişiliğimizle yetinmediği, bunları kendine ölkü benimsemediği, bizden daha iyi, daha güzel bir şeyler aramak yürekliliğini gösterdiği için kendimize ne büyük bir güvenle hasladık Turgenyefi... Bizden daha iyi ha, aman Allahım! Evrende bizden daha iyi, daha kusursuz ne olabilir? Ama gününü gördü Bazarof yüzünden... Tam bir nihilist olduğu halde huzuru bulamayan, hep bir şeyler arayan (soylu bir yüreğin nitelikleridir bunlar) Bazarof nedeniyle hayli çatıldı ona. Aslında

*Lat., tabuta rasa: sil bastan. 48

Kuksina yüzünden -Turgenyef'in Rus gerçeklerinden çıkarıp gözlerimizin önüne serdiği bu aydın kahramanı yüzünden bile-az papara yemedi. Kadın haklarına karşı durduğunu söyleyenler bile çıktı... Ama siz nasıl isterseniz öyle düşünün, gene de bir ilerlemedir bu. Halkın karsısında uygarlığın temsilcileri olarak öylesine bir onbaşı kendini beğenmişliğiyle duruşumuz var ki, görmeğe değer: Ellerimiz kalçalarımızda, bakışımız çıkmak çıkmak, kuruldukça kuruluyor, yüzlerine tükürürcesine bağırıyoruz: @Pis köylü, ulus denen şey aslında bir vergi dağıtımından, geri kafalılıktan baska bir şey değilken ne öğreneceğim senden? Öyle ya, geri kafalılığa mi tutsak edecektik kendimizi yani! Ah Tanrım; tam yeri gelmişken... Baylar, bir dakika için tualim ki gezimi bitirip yurda döndüm. İzninizle

bir olay anlatacağım size: Bu sonbahar en ilercici gazetelerden birini almıştım elime. Baktım: Moskova'dan bir haber. Başlık şöyle: Barbarlık kalintılarından biri daha (Ya da buna benzer b r seydi. Ne yazık ki gazete yok yanımda şimdi. Anlayacağınız, çok güçlü bir başlıktı.) Haberde, bu sonbahar Moskova'da bir sabah yaylı bir arabanın sokaklarda dolastığından söz ediliyordu, Arabada zılzurna sarhos, tiril tiril giysili,     atan bir kadın varmış; naralar atıyor, bağıra çağıra sarkı söylüyormuş. Arabacının giysisi de incecikmiş; o da sarhosmuş, o da bir sarkı

49heceliyormuş agzında! At bile kordonluymuş. Ama o da sarhos muydu, bilmiyorum. Sarhos olsaydı gerek.     atan kadının elinde, bes-belli, mutlu bir gece geçiren yeni evlilerden aldığı küçük bir bohça varmış. Gelen geçene gösteriyormuş onu. Bohçada, basit halk arasında devresi gün yeni evlilerin anne babalarına gösterilmesi gelenek olan giysileri varmış tabiî.     atani görenler katıla katıla gülüyormuş: G l nmeyecek gibi degilmi  dogrusu. Bu g r lmemiş, h   , uygarlığın bunca basarisına karsın günümüze kadar süregelen! barbarlıktan büyük bir   keyle, nefretle söz ediyordu gazete. Ne yalan söyleyeyim baylar kahkahalarla g ld yd m bu haberi okuyunca. Ah, lütfen ilkel giyinişi, hafif giysileri, örtüleri falan savunuyorum sanmayın. Igren  bir seydır bu, delilik, yabaniliktir, slav kokar; biliyorum, itirazım yok. Ama     atanın kötü bir niyeti yoktu öyle bağırip çağırırken; tam tersine, a ıky rekliliğinden, iyiyi, yüceyi, Avrupalılığı bilmediğinden, yeni gelini yüceltmek amacıyla bağırip  ağıriyordu. Buna g lmemistim ben. Birden hanimefendilerimizi, moda d kk nlarımızı hatırlamış, ona g lm st m. Hiç kuskusu yok ki, uygarlaşmış kibar bayanlarımız annelerine babalarına karsi ince giyimi savunmuyorlar artık; ama, söz gelisi, terziye söyle modaya uygun, zarif bir giysi ismarlamaları gerekince de, güzelim Avrupa giysilerinin bilinen

yerlerine büyük bir ustalikle pamuk koymasını söylüyorlar! Niçin mi yapıyorlar bunu? Tabiî ki güzel olsun diye, güzel pour para tre.,.* Dahası var: Onların kızları, okulu yeni bitirmiş, on yedi yasındaki bu masum yaratıklar da biliyorlar pamuğu, her şeyi biliyorlar; onun ne ise yaradığını, özellikle nerelere, bedenın hangi yerlerine konulacağını, hangi amaçla kullanıldığını biliyorlar hep... Gülerek, Bu çabalar, bu  zen, pamukla b y ltmeye ilişkin bilinçli  zen, diye geçiriyordum içimden, daha bir temiz mi sanki, daha bir akıllıca, daha bir dürüst m ? Saf bir inançla, böylesinin gerektiği, böylesinin daha iyi, daha dürüst bir davranış olduğu inancıyla anne babaya g t r len o sanssız hafif giysinin kötü olduğu söylenemez aslında!...

Allahaskınıza dostlarım, uygarlığın bir ilerleme olmadığı, tersine, son zamanlarda Avrupa'da her çesit ilerlemenin tepesinde kirbacın, cezaevinin bulunduğu üzerine bir söyleve başlayacağım korkusuna kapılmayın. Bizde uygarlığın gerçek, olagan gelişmenin yasala-riyle barbarca karıştırıldığını ispata kalkışacağımı da sanmayın. Uygarlığın Batıda bile ipliğinin çoktan pazara çıkarıldığını, ancak varlıklıların (gerçi herkes ya varlıklıdır orada, ya da varlıklı olmak ister) evet, ancak varlık-

*G r nmek için.

51lilerin, sırf paracıklarını kurtarmak için uygarlığı savunduklarını da söylemeyeceğim. İnsan ruhunun ne tabula rasa, ne de toplum insanının kalıpla dökülebileceği balmumu oldu-gunu da anlatmaya  alısmayacağım size. İnsana önce kisiligin, sonra bilimin, daha sonra da  zg r, dürüst bir yasayışla, ulusal güçlerine inancın gerekli olduğunu falan da ispata kalkışmayacağım. Bizdeki ilericilerin (aslında çogu ilericilikten çok uzaktır ya neyse...) evet ne diyordum, bizdeki ilericilerin pamuğu hiç de savunmadıklarını, ince giysiyi olduğu gibi onu da yerden yere vurduklarını bilmediğimi söyleyeceğimi de dönmeyin sakın. Hayır, hayır, yalnız bir şey söylemek istiyorum su anda: Haberde hafif giysiler söyle bir yerilmekle bırakılmıyor, bunun barbarlık olduğu söylenip geçilmiyordu. Basit halka özgü ulusal barbarlığımız, soylu  evrelerimizin Avrupa uygarlığına taban tabana zit bir şey olarak seriliyordu göz önüne. Edepsizlikti yazıda yapılan; yazar, iyi olduklarını söylediği insanların aslında

belki de bin kere daha igrenç, kötü olduklarının farkında degildi sanki; bizlerin eski kör inançlarımızı, bayagiliklarımızı daha da asirileriyle degistirmekten baska bir sey yapmadigimizi bilmiyor gibi yazmisti yaziyi. Bize özgü köklü kör inançlarımız, bayagiliklarımız görmezlikten geliniyordu. Halkın önünde, ellerimizi belimize koyup böylesine kurulmanın, üstelik yüzlerine

52

tükürürcesine konuşmanın âlemi var mı?... İnsanın kendi kusursuzluguna, baskalarını küçük görmeye hakkı olduğuna böylesine inanması gerçekten de gülünç, hem çok gülünç bir şeydir! Sonra, bunun inanç mı, halkı küçümseme mi, yoksa Avrupa uygarlığı karşısında duyulan akilsizce, kölece bir tapınıs mı olduğunu da bilmiyoruz. Öyle olsa daha da gülünç olurdu zaten.

Ben de ne diye anlattım bunu sanki? Her gün binlercesiyle karşılaşıyorsunuzdur. Bağışlayın.

Ama benim yaptığım da doğru değil! İnanın ki doğru değil yaptığım! Dedelerden torunlara atladım çünkü hemen. Oysa aradakiler de var. Çatski'yi* hatırlayın. Saf kurnaz dede de degildir o, elleri belinde dikilip her şeye karar veren, kendini beğenmiş torun da... Çatski, bizim Rus Avrupa'sının çok değişik bir tipidir. Rusya'yi da, toprağını da seven ama,

İncinen duygularına bir köse...

arayıp bulması gerektiğinde gene Avrupa'ya giden sevimli, heyecanlı bir tiptir. Kısacası, bir zamanlar çok yararlı olmuş, ama artık hiç bir işe yaramayan bir tip. Bir laf ebesidir o,

*Griboyedov'un "Akıldan Belâ" adlı oyununun kahramanı.

53bir palavracı, ama içtendir de, bir işe yaramadığına yürekten üzülür. Şimdi yeni kusakta yeniden doğmuştur. Genç güçlerimize de, onun yeniden ortaya çıkacağına da inanıyoruz. Ama Famusov'un balosunda olduğu gibi asiri heyecanlı değil de magrur, güçlü, sevimli, seven bir insan olacaktır artık. Ayrıca, incinen duygularına aradığı kösenin Avrupa'da değil, belki de hemen burnunun dibinde olduğunu sezinleyerek, ne yapması gerektiği bilincine varıp onu yapacaktır. Bakın ne diyeceğim: Artık bizde herkesin uygarlık onbasi olmadiğına inandığım gibi, günümüzün yeni insanının halklastığını da iddia edebilirim. Ama sonra sözedeceğim bundan. Şimdi Çatski üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum. Bir şeye ermiyor aklım: Biliyorsunuz, zeki bir insandı Çatski. Nasıl olmuş da bir iş bulamamış kendine bu zeki insan? Bunlar iki üç kusak iş bulamamışlardır zaten. Bir gerçektir bu, gerçeğe karşı bir şey söylenemez elbette, ama merak edip sorabilir insan. Zeki bir insanın ne zaman, hangi koşullar altında olursa olsun, kendine bir iş bulamamasına aklım ermiyor işte benim. Bu noktanın tartışmalı olduğunu söylüyorlar, ama ben inanmıyorum onun zeki bir insan olduğuna. Kisiogluna akıl, istediği bir şeye erimesi için verilmistir. Kilometrelerce yol yürürsün de hiç bir şeye yaramaz, ama amacına doğru yürürsen yüz adım atınca

54

hayli yaklaşmış olursun ona. Öte yandan bir adımda amacına erismek istiyorsan, akıl degildir seninki bence. Hatta "ehlikeyif" derler böylelerine. Zora gelemeyiz, adım adım yaklaşmaya alışıktır degildirler, bir adımda amaca ulaşmayı -ya da uçuruma gitmeyi- yeglerler. Bu da bir çeşit rahatlığına düşkünlüktür. Dogrusu, Çatski de o zaman yurt dışına sivismakla akıllılık etti; biraz geç kalsaydı, batı yerine doguda bulurdu kendini... Bizde pek seviyorlar batıyı,-hiç değilse- sıkistılar mı orada alıyorlar solugu. Bakın, ben de oraya gidiyorum işte. "Mais moi c'est autre chose."* Hepsini gördüm orada, yani çoğunu gördüm, o kadar çoklar ki, sürüsüne bereket... İncinen duygularına bir köse ariyorlar. Öyle olmasa bile, bir şey ariyorlar gene de. Famusov'un balosundan sonra

Çatski'lerin kusagi kadinli erkekli oraya dolustular; hem yalnız Çatski'ler degildi dolusanlar: Moskova toptan gitmisti oraya. Emekli olup, hastalıklardan kurtulmak için kaplıcalara giden kaç tane Repetilof, Skolozub var orada şimdi? Natalya Dmitri-yevna kocasiyle oradadır yüzde yüz. Kontes Hlestova'yi bile her yıl götürüyorlar oraya. Hatta Moskova'dan da bıktılar. Yalnızca Mol-çalın yok aralarında: O başka bir yön tuttu kendine, baba ocagında kaldı. Anayurduna,

*®Ama bana gelince iş değişir. 55başka bir deyimle, doğup büyüdüğü topraklara adadı kendini... O denli yükseldi ki... Famu-sof'u evine bile sokmuyor: ®Köyden tanisiyoruz canım, kentte selâm verilmez böylelerine. 56İşler arasından bir iş bulmuş kendine. Petersburg'da oturuyor... basariya da ulasti. ®Rusya'yi tanıyor, Rusya da onu. 57Evet, çok iyi tanıyor onu Rusya, uzun süre de unutmayacak... Artık susmuyor bile eskisi gibi, tersine, durmadan konuşuyor. Kitapları da düşürmüyor elinden... Neyse, bırakalım onu şimdi.

Bizimkilerin Avrupa'da mutlu yaşayabilecekleri bir köşe bulmak umuduyla oraya gittiklerini söylüyordum; doğrusu, orada buradakinden daha mutlu olduklarını sanıyordum. Oysa yüzlerinde öylesine bir hüznün var ki... Zavallılar! O ne huzursuzluk, o ne telâstir! Hepsisi de ellerinde birer gezi rehberiyle doluyorlar. Gittikleri her kentte görülmeye değer diye bilinen yerlere kosuyorlar hemen. Doğrusu, zorunluymuşlar, görevleri öyle gerektiriyormuş gibi, ulusal niteliklerini bırakmıyorlar gene de. Rehberde adı geçen her sarayı -üç pencereyi olsa bile- görmeden geçmiyorlar. Moskova'nın, Petersburg'un en olagan evlerinin tipatip aynı olan ®vali konaklarının 58birini kaçırmıyorlar; gözlerini alabildigine açıp hayranlıkla bakıyorlar Rubens'in sigir etine, -rehberde öyle buyrulduğu için- bunun soylu bir güzellik olduğuna inanıyorlar. Rapha

56

el'in Madonna'sına kosuyor, budalaca bir merakla dikiliyorlar karsısında: Her an bir şeyin olacağını, birisinin yerden bitip onların hüznünü, bitkinliğini dağıtacağını bekliyorlar. Hiç bir şey olmayınca da, buna sasarak ayrılıyorlar oradan. Bu, görülecek seylerden çok elindeki rehber bakan; yeni, onun sasırtacak hiç bir şey beklemeyen İngiliz turistlerinin o kendine güven dolu, doğal merakına benzemez. İngilizler rehberde doğru bilgi verilip verilmedigine bakarlar yalnızca; söz konusu tasın ağırlığının, yüksekliğinin rehberde söylendiği kadar olup olmadığıyla ilgilenirler... Hayır, bizim merakımızda tuhaf, sinirli, tutkulu bir şey vardır. Hiç bir zaman hiç bir şeyin olmayacağına kesinlikle inanırız -ilk sinek yanımızdan uçup geçinceye kadar tabîî-; bir sinek uçu mu ha başladı ha başlayacak diye sabırsızlanırsınız... Akli basında insanlardan söz ediyorum burada elbette. Ötekileri ne düşünelim: Tanrı korur öylelerini her zaman. Oraya bütün bütün yerleşmiş, ana dillerini unutmaya, Katolik papazlarını dinlemeye başlayanları da bırakalım bir yana. Ne var ki, hepsi üzerine birden sunu söyleyebilirim: Eydkunen'e ayak basar basmaz, sahibini yitiren küçük köpeklerle benziyoruz hemen. Bunları sakadan yazdığımı sanıyorsunuzdur Tanrı bilir. Birilerini suçladığım kanisindasınızdır belki de. ®Günümüzde toplumumuzun bunca sorunu varken siz çekip

57Avrupa'ya gidiyorsunuz! Köylü sorunu halledilmeye çalışılıyor, siz Avrupa'da yaşıyorsunuz! falan filan... Ah, hayır, hayır, hiç de böyle bir şey demek istemiyorum. Baskalarını suçlamak bana mi kalmış? Bilirim haddimi ben. Hem kimi, niçin suçlayacağım? ®Bir görev verilse bize, seve seve yaparız, ama yok, vermiyorlar. Biz olmadan da pekâlâ yapıyor her şey. Bos yer yok, işler tutulu. Durup dururken ne diye gidip burnumuzu sokalım? 58Gördünüz mü deyimi? Burunlarını sokmayacaklarmış... Ezbere biliriz bu sözleri. Ama nedir bu? Nerelere geldim ben böyle? Avrupa'daki Rusları nasıl tanıdım bu kadar? Eydkunen'e yaklaşıyoruz daha... Sahi, geçtik Eydkunen'i. Aslında Berlin'i de, Dresden'i de, Köln'ü de, hepsini geçtik. Doğrusunu söylemek gerekirse hâlâ trendeyim; ama Eydkunen değil artık önümüzdeki kent, Arkelin'e yaklaşıyoruz, Fransa sınırındayız. Ah, ya Paris,

evet ya Paris, ondan da söz edecektim biraz, unuttum! Bizim Rus Avrupa'si çok derin düşüncelere daldirdi beni. Ama Avrupa Avrupa'sına konuk giden bir insan için bağışlanabilecek bir suçtur bu. Öbür dilemeye de gelmez ya aslında. Gereksiz bir bölümdü bu çünkü.

58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Simdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan ®Fransız'da mantık yoktur⁻ sözünün, gerçek olup olmadığı üzerine son düşüncelerBizim kompartimana henüz gelen dört yeni yolcuyu -dördü de Fransız'di- tepeden tırnaga süzerken soruyordum kendi kendime: ®Yok canım, niçin mantıksız olsun Fransız'lar?⁻ Arkelin'den yeni kalkmistik. Oradaki gümrük görevlilerini saymazsak, anayurtlarında karşılaştığım ilk Fransız'lar bunlardı. Gümrük görevlileri son derece kibar davranmışlardı yol-

61culara, çabucak bitirmişlerdi işlerini. Gülümseyerek girmistim trene. Sekiz kişilik kompartimanda Arkelin'e kadar iki kişi yolculuk etmiş-tik. Ben, bir de alçakgönüllü, temiz yürekli, orta yaşlı bir İsviçreli. Çok iyi bir yol arkadaşısıydı İsviçreli, iki saat durmadan çene çalmistik. Ama altı kişi olmuştuk şimdi kompartimanda. Yeni yol arkadaşlarımızın gelmesiyle, benim İsviçrelinin birden susması pek şaşırttı beni. Yarıda kesilen konuşmamıza devam etmek istediysem de, isteksiz, kısa cevaplarla geçitirdi sorularımı; basını çevirip pencereden dışarı baktı bir süre, sonra Almanca gezi rehberini çıkardı, okumaya daldı. Ben de ilgilenmedim onunla daha; sessizce, yeni yol arkadaşlarımızı incelemeye koyuldum. Tuhaf insanlardı bunlar. Eşyaları filan yoktu, yolculuğa çıkmışa da benzemiyorlardı hiç. Yolcu olduklarını belli edecek ne bir çanta vardı yanlarında, ne de giyimisleri uzaktan yakından andırıyordu yolcu giyimisini. Üzerlerinde, bizim emirerlerinin, ya da orta halli köy toprak sahiplerinin usaklarının giydiklerinden pek az iyi durumda, eski püskü ceketler vardı. Dördünün de gömleği kirli mi kirliydi. Pek parlak renkli kravatları da pisti. Birinin boynunda ipek bir esarp artığı vardı. On beş yıl aralıksız takıla ta-kıla sahibinin boynundan neredeyse yarım kilo yağ emmiş esarplardandı bu. Aynı adamın Kolunda da, fındık büyüklüğünde sahte pirlan-

62

ta taslı kol düğmeleri vardı. Gelgelelim, pek bir kuruluylarlardı adamlar. Dördü de hemen hemen aynı yaşlardaydı -otuz beş yaşlarında gösteriyorlardı- yüzden benzemedikleri halde, son derece andırıyorlardı birbirlerini. Bitkin görünüyorlardı. Hepsinin de -birbirinin aynı- bilinen o Fransız sakalı vardı. Bunların, feleğin çemberinden geçmiş insanlardan oldukları, uzun yıllar boyunca kendilerine - tatsız da olsa- çalışkan birer insan dış görünüşü edindikleri belliydi. Ayrıca, birbirleriyle tanışıyorlar gibi de gelmişti bana; ama aralarında bir sözcük olsun konuştular mı, hatırlamıyorum. Bize, yani İsviçreliyle bana bakmak istemiyorlardı sanki. Umursamaz tavırlarla ılık çalarak yerlerine oturduktan sonra, ilgisiz, -ama inatla- pencereden dışarı bakmaya başlamışlardı. Ben de bir sigara yakmış, -can sıkıntısından- onları incelemeye koyulmuştum. Dogrusu, bir soru kurcalıyordu kafamı: ®Neyin nesidir bunlar acaba?⁻ diye soruyordum kendi kendime. İşçi desem, işçi degildiler, burjuvaya da benzemiyorlardı pek, ®Sakin emekli asker, a la demi solde* ya da bunun gibi bir şey olmasınlar?⁻ Aslında öyle uzun uzun ilgilenemedim onlarla. On dakika sonra bir istasyonda durdu tren,dör-

*Fransa'da I. imparatorluk subayı olup, Restorasyon döneminde açığa alınan subaylara verilen ad.

63dü de kalkıp, kompartimanın kapısını hızla çarparak çıktılar. Biz yolumuza devam ettik. Oralarda trenler pek beklemiyor istasyonlarda; iki, bilemediniz üç dakika durup kalkıyorlar. Yolculuk sıkıcı olmuyor bu yüzden, yani gideceği yere çabuk varıyor insan.

Yalnız kaldığımızda İsviçreli hemen kapadı rehberini, yanına koydu, gülümseyerek baktı yüzüme. Konusmamıza devam etmek istediği belliydi.

Yüzüne merakla bakarak,

- Adamların yolculuğu pek kısa sürdü -diye başladım.

- O kadardır yolculukları zaten.

- Tanıyor musunuz onları?

- Onlar mı?... Polistiler... Sasırmıstım.

- Nasıl? -dedim-. Ne polisi?

- Basbayagi bildiğimiz polis... Anlamadığınızı sezinlemistim zaten.

- Yani... çasit mi demek istiyorsunuz? Hâlâ inanamıyordum.

- Evet. Bizim için bindiler trene.

- Emin misiniz?

- Elbette! İlk gelişim degildir bu. Daha gümrükte, pasaportlarımıza bakarlarken gösterdiler bizi onlara, adımızı falan söylediler. Bizimle biraz yolculuk etmek için bindiler trene.

- Bizi orada gördükten sonra bir de kom-

64

partımanımızda yolculuk etmeleri ne diye gerekti? Daha istasyonda göstermişler bizi onlara, öyle söylüyorsunuz.

- Ancak adımızı, soyadlimizi bildirdiler. Oysa yetmez bu. Ama şimdi en küçük ayrıntılarımıza varıncaya kadar tanıyorlar, biliyorlar bizi: Yüzlerimizi, giysilerimizi, esyalarımızı, kısacası, her şeyimizi... Sizin kol düğmelerinizi gördüler. Sigara paketinizi çıkardınız, onu da gördüler. Anlayacağınız, küçük ayrıntıların hepsini biliyorlar şimdi. Paris'te kaybolabilirsiniz ortadan, adınızı degistirebilirsiniz. -Kusku e-dilecek bir insansanız tabî-. İşte bu ayrıntılar sizi bulmalarına yardım edebilir o durumda. Bu bilgilerin hepsini indikleri istasyondan telle bildirecekler Paris'e. Gerekli yerde "ne olur ne olmaz" diye saklayacaklar bu bilgileri orada. Ayrıca, otel yöneticileri de, otellerinde kalan yabancıların en küçük ayrıntılarını bildirmek zorundadırlar polise.

Saskinliğim geçmemisti hâlâ.

- Peki ama bir kişi yetmiyor muydu da dört kişi geldiler? -diye sordum.

- Çok boldurlar burada onlar. Bugün yabancı az galiba, çok olsaydı her kompartımana dağılırlardı.

- İnsaf edin yani siz de, başlarını çevirip yüzünüze bile bakmadılar adamlar. Disari baktılar hep.

- Merak etmeyin, her şeyi görmüşler-

65dir... Bizim için gelip oturdular buraya çünkü.

®Ah iste -diye geçirdim içimden-, kimi mantik yoktur Fransız'da der; kimi çasit oldugunu söyler. İsviçreliye yan gözle kuskulu kuskulu bakarak (utanarak itiraf ediyorum bunu) söyle geçirdim içimden: ®Asil çasit olan sensin galiba canim; iyi numara yapıyorsun. Ama inanin ki bir an kapildim kuskuya, hemen geçti. Tuhaftir ama elden ne gelir; düşünceler kendiliginden geliyor insanin aklina...

İsviçrelinin söylediği yalan degildi. Indigim otelde en küçük ayrıntılarına kadar her şeyimi hemen not edip gereken yere bildirdiler. Ayrıntılarla ufak tefek şeylerin not edilmesi sırasında insan, otelde kaldığı sürece attığı her adimin, her hareketinin titizlikle izleneceği duygusuna kapılabilir. Ne var ki, birinci keresinde pek sikistirmadılar beni, söyle üstünkörü yazdılar. Otel defterinde sorulan soruları saymıyorum tabii, kimin nesi oldugunuz, nereden geldiginiz, niçin geldiginiz, nasıl geldiginiz, vb. sorulur bu defterlerde; her soruya cevap vermek zorundasınız. Ama, sekiz günlüğüne Londra'ya gidip döndüğümde, önce kaldığım Hotel Coquillier,'de yer bulamayınca kaldığım otelde çok daha içten davrandılar bana. Hotel des Empereus'du adı. Her bakımdan geleneklere daha bir bağlı görünüyordu. Otel sahibiyle karisi çok iyi insanlardı. İkisi de yasliydi. Son derece kibardılar. Müsterilerine

66

karsi olaganüstü iyi davranıyorlardı. Otele geldigim günün aksami otel sahibinin karisi koridorda yakaladı beni, yazıhaneye buyur etti. Kocasi da oradaydı; ama oteli yasli kadının yönettiği belliydi. Kibarca,

- Bagislayın -diye başladı-, bazı bilgiler gerek bize de...

- Vermistim ya istediginiz bilgileri... pasaportum sizde.

- Öyle ama... votre ,tat?*

Bu ®votre ,tat? dedikleri çok karisik bir şeydir bence, hiç bir zaman gitmemistir hosuma. Ama ne söyleyebilirim? Gezmen desem, çok soyut bir sözcük bu. Homme de lettres** de basit kaçıyor.

Otel sahibinin karisi,

- İyisi mi propri,taire*** yazın -dedi-, bildiginiz gibi doldurun. En iyisi öyle.

Kocasi onayladı:

- Ah, evet, en iyisi bu.

- Oldu. Simdi de Paris'e niçin geldiginizi söyleyin.

- Geziye çıktım, bir süre kalacağım.

*Durumunuz ? **Edebiyat adami. ***Mülk sahibi.

67- Him... evet,pour voir Paris* Boyunuzu söyler misiniz mösyö?

- Nasil yani?

- Boyunuzu bilmiyor musunuz?

- Görüyorsunuz, orta boyluyum.

- Evet mösyö, orta boylusunuz... Ama daha bir ayrıntili söyleseniz iyi olacak... Bence... Öyle sanıyorum ki...

Yasli kadin, ne söyleyeceğini bilmeden devam ediyor, bir yandan da bakisiyle kocasına onun bu konuda ne düşündüğünü soruyordu.

Kocasi, boyumu göz kararı ölçtükten sonra,

- Asagi yukari benimki kadar -dedi.

- Ne için gerekli size bu? -diye sordum. Yasli kadin deftere boyumu yazarken,

- Ah, dedi, çok ge-rek-li.

®Gerekli" sözcüğünü kibarca uzatmisti. Devam etti:

- Simdi, mösyö, saçlarinizi söyleyin, Sari... him... oldukça açık sari...

Saçlarimin rengini de yazdi deftere. Sonra kalemi masaya birakip ayaga kalkti; dudaklarında son derece sevimli bir gülümseme, yanima gelirken,

- Suraya gelin lütfen mösyö -dedi-. Iki adim yaklasin pencereye. Gözlerinizin rengine bakmam gerek. Him... açık kahverengi...

*Paris'i görmek için.

68

Gene kocasına bakarak, onun düşüncesini sordu. Birbirini çok sevdikleri belliydi. Kocasi, asiri ilgili, hatta telâsli,

- Daha çok griye çalıyor -dedi. Kasimin üzerini göstererek karısına göz

kirpti.

- Voilâ.*

Neyi gösterdiğini anlamistim hemen. Alnimda küçük bir yara izi vardır; karisinin bu küçük belirtiyi de not etmesini istiyordu.

Sinav sona erince yasli kadina,

- Simdi de ben sorayim izninizle -dedim-, gerçekten istiyorlar mi sizden bu bilgileri?

- Ah, mösyö, çok ge-rek-li bu!... Kocasi basini evet anlamina sallayarak,

pek inandırıcı bir sesle,

- Öyle, mösyö! -diye dogruladi.

- Ama Hötél Coquilli,re'de sormadılar bana bunlari.

Yasli kadin kesin,

- Olamaz -dedi-. Baslari belâya girer sonra. Haberiniz olmadan ölçüp biçmişlerdir sizi. Yüzde yüz not etmişlerdir her seyinizi, yüzde yüz. Biz müsterilerimize karsi içten, açık yürek-liyizdir; akraba gibi yasariz onlarla. Siz de seveceksiniz bizi. Göreceksiniz...

Kocasi atildi heyecanla,

- Evet mösyö!...

*Iste.

69Yasli adam duygulanmisti.

Sonra onlari tanidigim kadariyle,son derece dürüst, sevimli bir kari kocaydi bunlar. A-ma ®ge-rek-li sözcüğünü hiç de özür dileme, ya da durumu hafifletme anlamina kullanmiyorlardi. Bu sözcük zorunluluk anlami tasliyordu onlarca; kendilerinin düşünceleriyle de asagi yukari uyusan bir zorunluluk...

Paris'teydim iste.

70

BESINCI BÖLÜM VaalEvet, Paris'teyim iste... Ama size özellikle Paris üzerine çok sey anlatacagimi sanmayin sakın. Hem sanirim, onun üzerine Rusça o denli çok sey okumussunuzdur ki, bikmissinizdir artık. Sonra, siz de bulundunuz orada, belki de benden çok daha iyi gördünüz her seyini. Sunu da söyleyeyim, yurt disindayken rehberle dolasmaktan da, geziye çikmis bir insanin uy-

73masi gereken yasalara, zorunluluklara uymaktan da son derece nefret ederim. Bu yüzden bazı yerlerde öylesine seyleri görmeden geçtim ki, söylemesi bile ayip. Paris'te de oldu kaçirdigim seyler. Söylemeyecegim bunlarin neler oldugunu, ama yalnızca sunu söyleyecegim: Bir sıfat buldum ben Paris'e, bunun yerinde bir sıfat oldugunu savunmaya da hazirim. Yeryüzünde en dürüst, en erdemli kent Paris'tir. O ne düzendir öyle! O ne usluluktur! İlişkiler kesin çizgilerle belirlenmis, sağlam temeller üzerine oturtulmustur. Her seyın güvenligi saglanmis, benzerlerinden ayrılmistir. İnsanlar rahat, son derece mutlu yasiyorlar orada! Rahat, mutlu olduklarina kendilerini inandirmislar da... Bundan ötesi yok. Ama öyle olduguna inanmiyorsunuz siz; abarttigimi, kötü yurtseverligimin etkisinde kalarak iftira ettigimi, böyle bir seyın olamayacagini haykiri-yorsunuz. Ama hak verin dostlarım: Notlarimin daha birinci bölümünde uyardim sizi; belki de korkunç seyler uyduracagimi, saçmalayacagimi söylemistim. Neyse, birakin beni de devam edeyim. Ayrica, yalan söylesem bile, bunu, dogru söyledigime yürekten inanarak söyleyecegimi de biliyorsunuz. Bence yeter de artar bile bu kadari. Hadi serbest birakin beni artik.

Evet, pek ilginç bir kent Paris. O ne konfor, -rahat yasamaya hakki olanlar için- o ne

74

rahatlik öyle! O ne düzen, sonra o ne -nasil demeli- düzen huzuru öyle! Dönüp dolasip düzene geliyorum hep. Dogrusu, biraz daha ileri gitseler, bir buçuk milyonluk Paris, sessizlige, düzene bogulmus Alman kasabalarina, sözgelimi Heidelberg'e dönecek. Olacagina bakin... Heidelberg'in büyüğü olamaz mi sanki? O ne düzene giris! Yanlis anlamayin beni. Hiç önemi olmayan-sözün gelisi tabii-dis düzen degil bu yalnızca; içten, ruhtan gelen büyük bir düzen. Paris -isteyerek sanki- daraliyor, seve seve küçülüyor, gülümseyerek büzülüyor. Bu konuda -sözgelimi- Londra çok gerilerde kalir! Topu topu sekiz gün kaldim Londra'da; bu kent -hiç degilse distan- parlak birtakim görünümleri olan, apaçık, plani düzensiz bir kent izlenimi birakti bellegimde. Her seyı öylesine büyük, birbirinden öylesine kesin özelliklerle ayrılmis ki! Bu ayriligin içinde kolayca aldanabilir bile insan. Her degisiklik, her ayrı özellik, hemen yanındaki karsitiyle pek bir uzlasmis, anlasmis, el ele yürüyorlar. Birbirlerine karsit olduklari halde silip atmıyor biri ötekini. Her biri inatla savunuyor kendini -ilk

bakista anlasiliyor bu- bildigi gibi yasiyor. Birinin ötekine karistigi, engel olmaya çalistigi yok. Ama öte yandan ayni inatçı, bagnaz, hatta eskimis savas orada da sürüp gidiyor. Batida filizlenen hep beraber yasama, bir topluluk yaratip karincalar gibi örgütlenme

75düşüncesini yok etmeye yönelen savastir bu. Birbirini yememek için karincalara benzemeyi bile göze alan düşünceyi ortadan kaldirmek için sürdürülmektedir bu savas! Öte yandan, Paris'te olan sey orada da göze çarpmaktadır: Umutsuzlugun dogurdugu, statuquo'dan ayrilmamaya duyulan ayni çilgin öz'em orada da vardır; tüm isteklerini, umutlarini etle koparip atmak içinden, geleceğini -belki en ilericileri-ninkinde bile inancin eksik oldugu geleceğini- lanetlemek, Vaal'e* tapmak... Sözcüklerin parlakligi heyecanlandirmasin sizi: Ancak önde gelen, düşünebilen insanların ruhunda bilinçli olarak görülür bütün bunlar; toplumun büyük kalabaliginin atilimlarindaysa bilinçsizdirler, içgüdüseldirler. Sözcügelisi Paris'te burjuva, bunun böyle gerektigine bilinçli olarak inanir, pek de hosuna gider inanmak; hatta bunun böyle gerektiginden kusu ederseniz döver sizi. Kendine olan bütün güvenine karsin, hâlâ bir seyden korktugu için döver. Gerçi ayni durum Londra'da da var, ama görünüm çok daha engin, çok daha ezicidir orada! Dis görünüşte bile ayrilir Paris'ten Londra. Gece gündüz kaynasip duran o deniz gibi uçsuz bucaksiz kent, makinelerin ugultusu, evlerin

*Eski Filistinlilerin, Finikelilerin, Suriyelilerin dilinde ®Hükümdar™, ®Efendi™ anlamına gelen bu sözcük Incil'de bu uluslarin Tanrisi anlamına kullanilir.

76

damlarına (neredeyse altlarına da) döşenen o demirler, o gözüpeklilik, beceriklilik, aslında burjuva düzeninin dorugu olan görünüşteki o karisiklik, suyu zehirli akan o Thames, taskömürü dumanı yüklü o hava, o görkemli parlak kentin, Whitechapel gibi o korkunç köseleri -halk yarı çıplak, aç, yabanîdir oralarda-, milyonlarca insaniyle, dünyanın her yerine uzanan ticaret kollariyle City, piril piril saray, evrensel sergi... Gerçekten de görmeye değer bir sergi bu. Dünyanın dört bir kösesinden bunca insani buraya toplayip tek bir sürü yapan ulu gücü hissediyorsunuz burada; yüce düşünceler geliyor aklınıza; burada amaca çoktan varildigini, utkunun, görkemın burada oldugunu hissediyorsunuz. Hatta, bir seyden korkmaya baslıyorsunuz sanki. Istediginiz kadar ileri düşünceli olun, gene de bir korku dolduruyor içinizi. ®Erisilen ülkü bu olmasin sakın?™ diye geçiriyorsunuz içinizden. Son bu degil mi acaba? Incil'de sözü edilen ®tek bir sürü™ bu olmasin? Bunu gerçeğin kendi sayıp artık susmak gerekmiyor mu acaba? Bütün bunlar öylesine görkemli, öylesine utku dolu, öylesine gururludur ki, solugunuz kesilmeye baslar. Dünyanın her yanından buraya sessizce akan milyonlarca insana -bu kocaman sarayda uslu uslu, gürültüsüz, inatla toplanan bu insanların hepsinin düşüncesi aynidir- evet, bu milyonlarca insana bakarken,

77burada son ve kesin bir şeyin gerçeklestigini hissediyorsunuz. Incil'den bir sahnedir bu sanki, Babil'i hatirlatir size, Apokalypsis'te anlatılan mucizelerden biri gözler önünde gerçekleşiyor sanirsiniz. Teslim olmamak, gördüklerinizin yarattigi izlenime boyun egmemek, gerçeğe tutsak olmamak, Vaal'e tapmamak, sözün kisasi, önünüzdekileri içinizde yasattiginiz ülkü diye bellememek için yüzyıllar boyunca dallanıp budaklanmış, güçlenmiş bir ruhsal direcin gerektigini hissediyorsunuz...

Ama ®Saçma bunlar -diyeceksiniz-, sinir bozuklugunun dogurdugu bir sayıklama, abartma. Hiç kimsenin aldirdigi yoktur buna, ülkü diye benimsedigi de... Hem sonra, açlıkla kölelik kötüdür daima; karsit düşünceyi, kuskuyu içten içe en iyi körükleyen onlardır. Oysa, zevk için gezip tozan karni tok, sirti pek beyler elbette Apokalypsis'te anlatılan mucizelerin gerçeklestigini hayal edebilirler; olaylari büyüterek, heyecanlanmak için gördükleri her seyden güçlü duygular çıkararak sinirlerini yatistirabilirler elbette...™ O zaman söyle cevap veririm size: - Pekâlâ, turalim ki dekordu beni etkileyen. Ama bu büyük dekoru yaratan ruhun ne denli magrur, ne denli güçlü oldugunu görseydiniz;

onun, zaferine, üstünlüğüne ne denli gururla inandigina tanik olsaydiniz ürpertirdi sizi bu gurur, inat, körlük. Bu magrur ruhun

78

tutsagi insanlar için yüreginiz sizlardi. Böylesine bir büyüklüğün, egemen ruhun böylesine sonsuz gururunun, bu ruhun yarattiklarinin böylesine görkemli sonunun karsisinda çogu zaman aç bir ruh da donakalir, durulur, boyun eger; kurtulusu içkide, uçarilikta arar, sonra bunun böyle olması gerektiğine inanmaya baslar. Gerçek, ağırligini koyar ortaya, toplum duygusuzlasir, uyusur insanlar; kuskuculuk dogsa bile, karamsar bir kuskuculuktur bu, kurtulusu nefretle anarak arayan bir kuskuculuk. Oysa Londra'da insanlar, ayikken, dünyanın hiç bir yerinde göremeyeceğiniz kadar kalabalik, degisik bir durumda çıkarlar karsinize. Çok sey anlattilar bana bu konuda. Sözelimi, cumartesi geceleri yarım milyon işçi, çocuklariyle beraber sokaklara dökülür, kentin bazı bölümlerinde toplanip sabahin besine kadar eglenirmis, yani hayvanlar gibi yer içer, geçen haftanın acisini çıkarirmis. Bütün bir hafta ağır kosullar altında çalışarak, küfrederek biriktirdikleri paranin hepsini alip götürürmüş bu eglenceler. Kasap, bakkal dükkânlarında uçlarına gazli bez sarili kocaman mesaleler yaniyor böyle geceler; sokak isil isil oluyor. Bu beyaz zenciler için balo veriliyor sanki. Halk açık gazinolarda, sokak ortalarında toplanıyor. Yiyip içiyorlar. Meyhaneler saraylar gibi donatilmistir. Herkes zilzurna sarhostur, ama nese yoktur bu sarhoslukta; hüznü, ağır,

79tuhaf kaçacak derecede sessiz bir sarhosluk... Size elem veren bu kuskulu sessizligi arada bir küfürler, kanli dövüşler bozuyor ancak. Herkes kör kütük sarhos olmak, her şeyi unutmak için birbiriyle yaris ediyor.. Kadınlar da kocalarından geri kalmiyorlar, onlarla beraber içtikçe içiyorlar; çocuklarsa annelerinin, babalarının arasında yerlerde yuvarlanıp duruyorlar. Böyle bir gece saat ikide yolumu yitirdim de, binlerce kederli sarhosun arasında, isaretle yolu sorarak -İngilizce bir tek sözcük bilmiyorum çünkü- uzun süre dolastım durdum. En sonunda buldum yolumu, ama gördüklerimin etkisinden üç gün kurtulamadım. Halk her yerde halktır; ama burada her şey öylesine büyük, öylesine açık seçik ki, o ana kadar ancak hayal ettiğiniz şeyi dokunarak hissediyorsunuz sanki. Halk degildir asil gördüğünüz burada, bilincin kiskirtılarak, düzenli, uysalca yitirilisini görüyorsunuz. Bütün bunlara bakarak, bu toplumun daha uzun süre yasayamayacağını; onlara palmiye dali, beyaz giysi vermeyi kesmelerinin yakın olduğunu sezinliyor, hissediyorsunuz. Kendileri de biliyor bunu zaten, birtakim yeraltı örgütleriyle öçlerini alıyorlar toplumdan... Bir insanın bu çeşit örgütlere girecek kadar aptal olmasına sasiyoruz biz; bunda bizim toplum düzenimizden bir kaçış, inatçı, bilinçsiz bir uzaklaşma olduğunu anlayamıyoruz da onun için sasiyo-

80

ruz. Kurtulus adına, ne pahasına olursa olsun, bizden nefretle, korkuyla bir kopustur bu. İnsanoglunun söylenenden kovulan, yapayalnız bırakılan bu milyonlarca insan, agabeylerinin onları attıkları toprağın altındaki karanlıkta birbirlerini ezerek, el yordamıyla buldukları birtakim kapıları çalıyor, kapkaranlık yerin altında havasızlıktan bogulmamak için bir çıkış deliği arıyorlar. Kendini bulmak, her şeyden -insanlıktan bile- kurtulmak için son bir çabadır bu. Kendini bulmak, bizlerin yanında olmamak için...

Londra'da bu kalabalığa benzeyen -gene böylesine çok, Londra'dan baska hiç bir yerde göremeyeceğiniz- bir şey daha gördüm. Eşyalar falan da pek bir degisik burada. Londra'ya gidip de, gece hiç degilse bir kere Hay-market'e çıkmayan olmaz. Kentin, geceleri bazı sokaklarında binlerce genel kadının kaynastığı bir bölümdür burası. Sokaklar, bizde artık hiç bir anlami olmayan gazli mesalelerle aydinlatilir. Aynalarla, altınla donatilmis gözkamastirici gazinolar vardır her adım bası. İgne atsanız yere düşmez bu gazinolarda. Bu kalabalığa girmek bile korkunç bir şeydir. Tuhaftır da bu kalabalik. İçleri geçmiş kocakarılar da, karsılarında insanın çarpilmis gibi du-ralayacağı dilberler de

omuz omuzadır bu kalabalıkta. Güzellikte İngiliz kadınlarıyla boy ölçülebilecek kadın var midir bilmem... Hepsini

81 sokaklara dolusmustur. Yaya kaldırıma sığmaz da sokaga tasarlar. Av pesindedirler; karsılarına çıkan her erkeğe rezilce saldırırlar. En pahalısından pırıl pırıl giysilerle eski püskü, yamalı giysiler de, gençliğin diriliğiyle yasliliğin pör-sümülüğü de yanyanadır burada. Bu korkunç kalabalıkta sarhos bir serseriyle, soylu aileden gelen bir zengin kucak kucagadır. Küfürler, kavgalar, bağırıp çağırılmalar duyulur bir yandan; öte yandan ürkek bir dilber, insanın içini gıcıklayan fisiltili bir sesle akıllı uslu konuşur. Hem bazen ne güzeller oluyor aralarında! Yüzü sanki çini mürekkebiyle çizilmiş dilberler... Hatırlıyorum, bir @Casino'ya girmistim bir gece. Gürültülü bir müzik tırmalıyordu kulakları; dans ediyorlardı. Çok kalabalıktı içers. Salonun, odaların döşenisi son derece güzeldi. Ne var ki hüznün, neseliyken de bırakmıyor İngiliz'leri; pek bir ciddî hatta asık yüzlü dans ediyorlar. Figür yapmaları yasak sanki. Yukarda, balkonda bir kız ilisti gözüme, olduğum yerde dondum kaldım bir an: ömrümde böylesine soylu bir güzellik görmemistim. Küçük bir masada genç bir adamla oturuyordu. Delikanlinin, gazinolara pek ugramayan zengin bir centilmen olduğu belliydi. Kızın pesinde uzun süre kosmıstı belki de; en sonunda burada görüşmeye karar vermişlerdi... Çok az konuşuyordu genç adam; konuşması da kesik kesikti. Asil söylemek istediğini söyleyemiyor-

82

du sanki. Sık sık susuyorlar, uzun süre hiç konuşmuyorlardı. Kız da pek bir durgundu. Yüz çizgileri kibar, zarıftı; güzel, biraz magrur bakışında gizli, mahzun, hatta düşünceli, kederli bir şey vardı. Yanılmıyorsam veremliydi. Bu mutsuz kadınlar kalabalığından yücelerdeydi o, yüzde yüz yücelerdeydi: İnsanın yüzü bir şey ifade ederse, kesinlikle söylüyorum bunu... Genç adamın ismarladığı cin'i içiyordu. En sonunda kalktı genç adam, kızın elini sikti, ayrıldılar. Adam çıkıp gitti gazinodan; kız da -soluk yanaklarında içkinin oluşturdugu pembelik- yürüdü, müşteri avına çıkmış kadınların arasına karıştı. Haymarket'de, küçücük kızlarını ise getiren anneler gördüm. Daha on, on iki yaşında kız çocukları kolunuza yapışıyor, onunla beraber gitmeniz için yalvarıyor size. Hatırlıyorum, bir gün sokakta, kalabalığın arasında en çok altı yaşında bir kız çocuğu gördüm. Üstünde yırtık pırtık bir entari vardı. Yalınayaktı. Bitkin, perisandı. Entarisinin yırtık yerlerinden gözüken bedeni yer yer morluklarla kaplıydı. Akli basında degildi sanki; gidecek bir yeri yokmuş gibi yürüyor, yürürken - Tanrı bilir neden- bir saga bir sola yalpa vuruyordu. Belki de açtı karni. Hiç kimsenin basını çevirip baktığı yoktu ona. Ama beni asil sasırtan, kızın yüzündeki sonsuz hüznün, umutsuzluktu. Böylesine küçük bir yanığın bu denli nefretle, bu denli umutsuzluk-

83 la dolu olduğunu görmek pek tuhaf, korkunç bir şeydi. Sarı saçları darımadagınikti, basını, derin düşüncelere dalmış gibi bir o yana bir bu yana sallıyordu. Ciliz kollarını yürürken iki yana açıyor, birtakim hareketler yapıyordu onlarla; sonra birden çıplak göğsüne bastırıyordu... Durup yarım siling verdim ona. Gümüş parayı aldı, gözlerimin içine yabanî, ürkek bir merakla baktı, sonra ansızın dönüp -parayı geri alacağımın korktuğu için olacak- var gücüyle kaçmaya başladı. Kim ne derse desin, ilginç şeyler bunlar...

Gene bir gece, bu. düsmüş kadınlar, eglenceye dalmış insanlar kalabalığı arasında, kalabalığı aceleyle yarıp geçmeye çalışan bir kadın durdurdu beni. Siyahlara bürünmüştü; basında, yüzünün yarısından çoğunu örten bir sapka vardı; yüzünü iyice görmedim bile. Yalnız gözlerimin içine dıktığı bakışını hatırlıyorum. Kırık dökük bir Fransızcayla bir seyler söyledi, anlayamadım ne dediğini. Küçük bir kâğıt sikistirdi elime, hızla uzaklastı yanımdan. Bir gazinonun penceresinden sokaga düşen ısıktı baktım kâğıda: Dört köşe, burus burus bir kâğıt parçasıydı bu. Basimevinde basılmış; bir yüzünde,

®Crois-tu cela?™ yaziyordu; öteki yüzünde ®Ben, kisioglu için dirildim, onun için yasıyorum...™ gibi bilinen

*®Buna inanıyor musunuz?™

84

birkaç dize. Kabul edin, bu da oldukça ilginç bir şey. Sonra öğrendim: Burnunu her yere sokan, yorulmak bilmez inatçı bir Katolik propagandasıymış bu. Kâh böyle kâğıtlar dağıtılıyormuş sokaklarda; kâh, Incil'den, kutsal kitaplardan bölümler alınarak hazırlanmış kitaplar... Bedava dağıtıyorlarmış onları, zorla veri-yorlarmış insana, sokakta gelip eline sikistirip kaçıyorlarmış. Bu işi yapan erkekli kadınlı binlerce kişi varmış. Ustaca yürütülen kurnaz bir propaganda bu. Katolik papazları, yoksul işçilerin acınacak durumdaki ailelerini kendileri arayıp bulur, bu ailelerin içine girerler. Sözgelimi, rutubetten vicik vicik dösemeye serili pili pirtinin içinde yatan bir hasta bulur. Hastanın ağıltan, soguktan yabanileşmiş çocukları da, aç - çoğunlukla sarhos- karısı da çevresinde toplanmışlardır. Papaz hepsinin karnini doyurur, giydirir onları, odalarının sobasına odun alır, sonra hastayla ilgilenmeye başlar, ilâç getirir ona; ailenin yakın dostu olur, en sonunda da hepsini Katolik yapar. Ne var ki, hasta iyileştikten sonra tekme tokat kovulduğu da olur. Ama yılmaz o, baskalarını aramaya koyulur. Oradan da kovulsa, gene katlanır, ama sonunda düşürür ağına bir aileyi. İngiliz papazları yoksullarla ilgilenmiyorlar. Onları kiliseye bile almıyorlar, oturacakları kanepenin kirasını verecek paraları yoktur çünkü. Nikâh kıymak hayli pahalıya patladığı için işçilerin

85-genel olarak yoksulların hepsinin- evliliği yasa dışıdır. Sirasi gelmişken söyleyeyim: Bu kocaların çoğunluğu karılarını pek kötü dövüyorlar; sakatlıyorlar onları, ateste iyice kızdırdıkları ocak demirleriyle oralarını buralarını dağlıyorlar. Ocak demirini kullanmayanı pek azdır. Gazetelere geçen aile kavgalarında, yaralama ya da öldürme olaylarında ocak demirinin adı daima geçer. Çocuklar daha büyümeden çıkarlar evden, kalabalığa karışır, ana babalarının yanına bir daha dönmezler. İngiliz papazları, piskoposları magrur, magrur oldukları kadarda zengindirler. Ekmek elden su gölden, bey gibi yasar; gönülleri rahat, semir-dikçe semirirler. Pek çalimlidirler. Bilgileridir de. Dürüstlüklerine gurur dolu, ciddi bir inançları vardır. Kürsüye çıkıp durgun, kesin bir dille dinsel öğütler vermeye, göbek bağlamaya, yalnız zenginler için yaşamaya hakkı olduğundan kuskusu yoktur hiç birinin. Zenginlerin, varlıklarının dinidir bu; saklamıyorlar da öyle olduğunu. Hiç değilse akıllıca, gizli kapaklı yani olmayan bir davranış... Kendilerine körü körüne inanan bu din profesörlerinin pek değişik bir eglenceleri var: Misyonerlik diyorlar adına. Yeryüzünü karış karış doluyor, bir vahşîyi hak yoluna getirmek için Afrika'nın balta girmemiş ormanlarına dalıyorlar. Gelgelelim Londra'da, onlara verecek paraları olmadığını bildikleri milyonlarca vahşîyi gör-

86

mezlikten geliyorlar. Ne var ki zengin İngiliz'ler, para babaları pek bağlıdırlar dinlerine. Karamsar, küskün, değişik bir dindarlıktır bu, İngiliz ozanlar, tasradaki Protestan papazlarının yüzyıllık çınarlarla, saksılarla çevrili evlerinin güzelliğini, papazların tertemiz karılarını, mavi gözlü sarışın kızlarının soylu güzelliğini övmeyi yüzyıllardan beri pek benimsemislerdir nedense.

Ama gece sona erip de gündüz olunca aynı magrur, çatik kaslı ruh gene geriyor kanatlarını büyük kentin üzerine. Gece olup bitenler de endiselendirmiyor onu, gündüz çevresinde gördükleri de. Vaal hükmünü sürdürüyor, kendisine boyun eğilmesini bile istemiyor, gücünden kuskusu yok çünkü. Kendine güveni sonsuzdur. Sırf basından savmak için, bir düzen sadakası veriyor sakin, küçümser bir tavırla. Bu yüzden, kendine güvenini sarsmak imkânsızdır. Sözgelimi Paris'te yaptıkları gibi, hayatın vahşî, kuskulu, endise verici bazı yanlarını saklamıyor kendinden

Vaal. Yoksulluk, istirap, toplumun homurdanmasi, kafasizlasmasi hiç mi hiç telâslandirmiyor onu. Bütün bu kusu verici, kötü görünümünün onun yanibasinda, açıktan açığa yasamasina -onlari küçümseyerek- izin veriyor. Parisli gibi ödlekçe istirap çekmiyor. Her şeyin yolunda olduğuna kendi kendini zorla inandırmaya çalışıyor. Uykusunu bos yere kaçırmama-

87'lan için -Paris'te yaptıkları gibi- yoksulları uzak yerlere saklamıyor. Parisli -üzerine gelen avcılardan saklanmak isteyen devesi gibi- basını kuma sokmayı pek sever. Paris'te... Ama ne yapıyorum ben? Paris'e gelmedim ki daha!... Tanrım, ne zaman alacağım bir şeyi söyle sırasıyla anlatmaya?...

88

ALTINCI BÖLÜM Burjuva üzerine Niçin burada hep siner bu; niçin ufalanmak birbirine girercesine sıkışmak, sessizce ortadan yok olmak ister. ®Yokum ben, yeryüzünde yokum; bir köseye sindim, saklandım, lütfen geçip gidin beni görmeden, farketmeyin beni, farketmeniz bile, görmezlikten gelin lütfen, basınızı çevirip geçin!...

91- Peki ya, kimden söz ediyorsunuz böyle? Kimdir sinen?

- Kim olacak, burjuva.

- İnsaf siz de yani! Kraldır o, her şeydir, le tiers-etat c'est tout,* siz de gelmiş, siner diyorsunuz!

- Evet, efendim, peki niçin imparator Napolyon'un arkasına saklandı öyleyse? Eskiden pek sevdiği o parlak sözcükleri niçin unuttu millet meclisinde? Geçmişte olan bir şey kendisine hatırlatıldığında niçin hiç bir şeyi hatırlamaya yanaşmıyor, kolunu sallıyor? Baskaları onun yanında bir şeyi isteme yürekliliğini gösterdiğinde niçin telâsa kapılıyor, etekleri tutusuyor? Akılsızlığından, budalalık edip bir şey istediğinde niçin hemen ürperiyor, tövbe etmeye başlıyor? ®Tanrım! Ne yaptım ben böyle? Sonra da, suçunu bağışlatmak için uzun süre çalışıp çabılıyor... Niçin, insanın yüzüne bakarken söyle söylemek istiyor sanki, ®Bugün küçük bir dükkânda bir şeyler yapıyorum iste, Tanrı izin verirse yarın da ufak tefek bir şeyler yaparım; ama öbürsü gün, yüce Tanrım kismet ederse... Dünyalığımı bir ayak önce söyle güzelce koysam bir yana, sonrada apr,s moi le d,Luge. ** Niçin yoksulların hepsini bir yere yığdı da, ülkede yoksul-

Tiers-etat her şeydir. **®Benden sonra tufan.

92

luk diye bir şeyin olmadığının inandırmaya çalışıyor herkesi? Beylik edebiyatla niçin yetiniyor? Dergilerinin parayla satın alınmış olmadıklarına kendini inandırmayı niçin öylesine çok istiyor? İspiyonlara bu kadar çok para harcamaya niçin razı oluyor? Meksika bilim gezisine karşı bir sözcük söyleme yürekliliğini niçin gösteremiyor? Niçin tiyatro oyunlarında kocaları hep soylu, varlıklı gösteriyorlar da, karılarının sevgililerini öylesine baldırıçıplak, yersiz yurtsuz, himayesiz? Ya bir yerde tezgâhtardılar, ya da açlıktan soluğu kokan sanatkar.... Evli kadınların, kocalarına sadık, yürekten bağlı olduklarını, tiyatro salonlarındaki mutlu, parlak yasayışın devam ettiğini, pot-au-feu'nun* hâlâ en soylu ateste kaynadığını, saç taranışının da, insanoglunun düşünebileceği en iyi biçim olduğunu niçin sanıyor? Bu saç biçimi konusunda karar kendiliğinden, hiç görüşmesiz, öylesine kesin verilmistir ki, bulvarlardan perdeleri inik paytonlar pespese geçtikleri, ilginç ihtiyaçların giderilebileceği yerlere adım bası rastlandığı, kocalarının ceplerine göre kadınların giysileri çok çok pahalı olduğu halde,

verilmistir karar bir kere, kime ne? Peki ama niçin böyledir bu? Çok kolay: Öyle olmasa, karar kesin olmasa en iyiye, en üstüne henüz varilmediği, Paris'in henüz dünyanın cenneti

*Sebzeli, etli bir Fransız yemeği. 93 olmadı düşünülebilirdi sonra: baskaca bir şeyin daha istenebileceği, burjuvanın da, savunduğu, herkesi sokmaya çalıştığı düzeni beğenmediği gelebilirdi akla; toplumda, düzeltilmesi gereken aksaklıkların olduğunu söyleyecek çıkabilirdi. Kimse farkına varmasın diye -Tanrı korusun böyle bir felâketten- çizirne-sindeki delikleri iste bunun için mürekkeple boyuyor burjuva! Bayanlarsa konfet yiyor, kiritiyorlar yalnızca. Öyle ki, Petersburg'un bazı bölümlerinde Rus hanımefendileri de -onları ölesiye kiskandıklarından- güzel, ince ayaklarını gösteriyor, bulvarlarda son derece zarif hareketlerle eteklerini kaldırıyorlar. Mutluluk için daha ne ister kisioglu? Bugünkü koşullar altında @Kadın, Kocası ve Sevgilisi gibi roman adlarının olamayacağını nedeni de budur iste; çünkü sevgili yoktur, olamazda; Paris'te bunlar-sevgililer-denizde kum gibi olsa (aslında belki daha da çokturlar) gene de yoktur böyle bir şey, olamaz da; karar öyle verilmistir çünkü bir kere, çünkü her şey soyluluktan pırıl pırıl parlamaktadır. Öyle olması, parlaması da gerekir zaten. Gece on bir kadar Pale-Royal'deki saraya bakınca heyecandan gözleri yasır insanın. Binlerce koca, karilariyle kolkola dolasılar orada; fiskiyenin sesi duyulur; terbiyeli, sevimli çocukları kosup oynarlar çevrelerinde; fiskiyenin sesi duyulur; tekdüze hisirtisi Heidelberg'i, huzur dolu.

94

ölümsüz bir şeyi hatırlatır. Hem bir fiskiye yoktur Paris'te hisirdayan. Çoğtur bu fiskiyeler, hepsi de aynı hisirtiyi çıkarır; huzur verir insana bu hisirti, yüregini hafifletir.

Paris'te bir gereksinmedir erdem, bitmek bilmeyen bir gereksinme. Günümüzde ciddî, ağırbaşlıdır Fransız; sık sık duygulanır bile. Öyle ki, hâlâ bir şeyden korkmasını anlayamıyorum. Jacques Bonhomme'nin* öylesine para döktüğü, Fransa'da gelistikçe gelişen gloire militaire'ye** karsın, hâlâ korkmaları sasilası şeydir. Parisli, pazarlık etmeyi pek çok seviyor; ne var ki, pazarlık ederken de, dükkânında sizi soyup sogana çevirirken de kâr amacı ile değil -oysa eskiden böyleymiş- erdeminden, en kutsal bir gereksinmesinden yapıyor bunu. Dünyalık biriktirmek, elden geldigince çok mal sahibi olmak... Şimdi Parislinin kitabında ahlâk kurallarının oturduğu temel bunlardır. Aslında eskiden de böyleydi, ama şimdi, günümüzde -nasıl söylemeli- ulu bir kutsallık havası vardır bunda. Eskiden, sayıları az da olsa, paradan başka birkaç şeyin daha önemi vardı; öyle ki, parasız, ama bazı özellikleri o-lan bir insan da biraz saygı görebilirdi; oysa şimdi adam yerine koymuyorlar parası olma-

*Bu ad, Fransa'da, toprak sahibi anlamına kullanılır.

**Askerî zafer.

95yani. Günümüzde ceplerini doldurmalı insan, olabildigince çok mal sahibi olmalı ki saygı görmeyi umabilsin çevresinden. Yoksa yalnız çevresinden değil, kendinden bile saygı bekleyemez kendine. Parisli, ceplerinin boş olduğunu ' biliyorsa, kendi kendine değer vermez; hem kalbinin sesini dinleyerek, bile bile, inanarak değer vermez, kendi kendini adam yerine koymaz. Paranız varsa -yalnız paranızın olması yeter buna- akıl almaz şeyler yapmanıza izin verirler. Zavallı Sokrat aptal, aptal olduğu kadar da zararlı bir palavracıdır; bu nedenle yalnızca tiyatrodaki saygı duyulur ona; çünkü burjuva erdeme tiyatrodaki saygı göstermeyi nedense pek seviyor hâlâ. Çok tuhaftır bu burjuva denilen insan. Paranın en yüce erdem, kisioglunun görevi olduğunu açık açık söyler, öte yandan da soylulugun dorugunda görür kendini. Bütün Fransız'ların dış görünüşü sasilacak derecede soyludur. Öz babasını size üç metelige satacak kadar sütü bozuk bir Fransız bile o anda -babasını satarken- öylesine gösterislidir ki, ne söyleyeceğinizi, nasıl davranacağınızı sasırırsınız. Bir şey almak için bir dükkâna

girin, tezgâhtarların en acemisinin, en degersizinin bile soylulugu karsısında ezilirsiniz. Bizim Mihaylovski tiyatrosunda subdit superflu* modelligi yapan

*Gereksiz incelik.

96

tezgâhtarların ta kendileridir bunlar. Bir tuhaf olmuştunuzdur, tezgâhtara karsi suçlu hissedersiniz kendinizi nedense. Sözelimi on frank harcamak niyetiyle girmissinizdir dükkâna, oysa lord Devonsir gibi karsılamışlardır sizi. i iniz sizler; lord Devonsir falan olmadiginizi, kendi halinde, basit bir insan, geziye  ıkmi  bir insan olduğunuzu, topu topu on franklik bir sey almak için d       girdiginizi söylemek, anlatmak istersiniz. Gelgelelim, gözlerinin i i gülen, ruhu tertemiz delikanli -öylesine soylu bir g  r  n  s   vardir ki, kendinizi bir alçak sanirsiniz karsısında!- evet, bu temiz yüzlü, piril piril delikanli on bin franklik esyaları sermeye koyulur önünüze. Bir anda tezgâhin üzerini doldurmuştur sizin için. Zavallıya ne çok is   ıkardiginizi d  s  n  rs  n  z yüzüne bakarak.   Benden sonra bütün bunları toplamak için kim bilir ne kadar uğrasa-cak?   diye geçirirsiniz içinizden Bet suratinizle, bunca kusurunuzla, cebinizde o iğrenç on frankiniz, böylesine bir markiyi rahatsız etti  niz için kızarsınız kendi kendinize... Hem orada, tezgâhin önünde geçer bütün bu d  s  nceler a  linizden, kendinizi küçük görmeye baslarsınız. O anda cebinizde niçin daha çok değil de ancak yüz frank oldu  na   z  l  rs  n  z, kaderinize k  sersiniz. Bakisinizle   z  r dileyerek çıkarıp tezgâhin üstüne atarsınız yüz frankinizi. Gelgelelim   nemsiz yüz frankinizin

97karsiligi olan mali yüce gönüllülükle sararlar size; verdiginiz huzursuzlugu, neden oldu  nuz tel  si ba  islarlar. Siz de bir an önce oradan toz olmaya çalışırsınız. Otel odanıza gelince, on frank yerine yüz frank harcadiginiza pek sasarsınız. Bulvarları arsinlarken, ya da büyük tuhafıye magazalarının öylesine çok oldu   Rue Vivienne'de dolasirken kendi kendime d  s  nm  s  md  r kaç kere:   Bizim Rus hanimefendilerini salacaksın buraya...   Neler yapacaklarını Ovlof, Tambovsk -daha birkaç tasra- ilinin tezg  htarları, d       sahipleri çok daha iyi bilirler... Ruslar, d       girdiklerinde denizde kum onlarda para izlenimi bırakmayı pek severler nedense. Ne var ki, İngiliz kadınları gibi utanmaz, sikilmaz yaratıklar da vardır yeryüzünde. Bir Adonis'in ya da Wilhem Tell'in onlar için d      daki bütün malları getirip tezgâhin üzerine yı  malarından mahcup olmak söyle dursun, bir de -ah, korkunç bir seydir bu!- evet bir de, on frank  k için pazarlığa girmeleri yok mudur... Ama Wilhem Tell de bos değildir hani:   c  n   almasını bilir; bin bes yüz franklik degersiz bir sal için on iki bin frank alarak kibarca soyar onu; ama öylesine kibardir ki bunu yaparken, beriki seve seve verir parayı, gülümseyerek çıkar d      dan. Buna karsin, burjuva erisilmez soyluluga tutkundur. Tiyatroda yalnız dürüst, örnek insan-lar göstermelisiniz ona. Gustav piril piril par-

98

lamalidir soyluluktan; burjuva da duygulanır, a  lar karsısında. Erisilmez soyluluk olmazsa rahat uyuyamaz bile. Bin bes yüz yerine on iki bin frank almasına gelince, bu görevidir onun: Erdeminden almıştır. Hirsizlik iğrenç bir seydir, alçaklıktır; k  rektir cezası. Çok seyi ba  ıslamaya hazirdir burjuva, ama hirsizli  i dünyada ba  ıslamaz; siz ya da çocuklarınız açlıktan   lseniz bile   almaya hakkınız yoktur. Ama erdeminizden   alıyorsanız akan sular durur tabiî; yürekte ba  islarlar sizi o zaman. Faire fortune* istiyorsunuz demektir, mal sahibi olmaya çalışıyorsunuz; yani doğanın yasasına uyuyor, insanlık görevinizi yapıyorsunuz. Bu nedenle ceza yasalarında çirkin amaçla -yani bir parça ekmek bulmak için- yapılan hirsizlikle yüce erdem için yapılan hirsizlik kesin çizgilerle ayrılmıştır birbirinden. Sonuncusunun hiç bir cezası yoktur, tesvik bile edilir, inanılmayacak derecede de örgütlenmiştir.

Peki ama niçin -dönüp dolasıp aynı soruya geliyorum gene-, evet niçin hâlâ bir şeyden korkuyor gibidir burjuva, içinde büyük bir kuskı vardır sanki? Nedir onu huzursuz eden? Yazarlar, palavracılar mı? Sanmam, istese bir tekmede hepsinin tozunu atar çünkü. Sağduyunun delilleri mi? Ama biliyorsunuz, sağduyu gerçeğe yenilmiştir; dahası var, sağduyulu,

*Zengin olmak.

99bilgili insanların kendileri de şimdi sağduyunun delili diye bir şeyin olamayacağı, aslında sağduyu diye bir şeyin olmadığı görüşünü savunuyorlar. Soyut mantığın insan yaradılışına uymadığını; Ivan'ların, Petrof'ların, Gustav'la-rın mantığının yasadığını; katıksız sağduyunun hiç bir zaman var olmadığını, bunun on sekizinci yüzyılın tutarsız, asılsız bir uydurması olduğunu söylüyorlar. Kimden korkuyor öyleyse? İşçilerden mi? Ama işçiler de ruh yönünden birer özel mülkçüdürler. Bütün emelleri mal mülk sahibi olmak, elden geldigince çok para biriktirmektir. Doğal özellikleri budur. Kolay kolay kazanılmaz doğa! özellik dediğimiz şey. Yüz yıllar boyunca eğitilmenin, yugrulmanın sonunda elde edilir. Kisinin ulusal özellikleri değişmez öyle kolayca; kisi ruhuna, kanma işlemis, yüz yıllardan beri edindiği alışkanlıkları kolay kolay bırakamaz. Toprak sahiplerinden mi korkuyor öyleyse? Olamaz. Fransız toprak sahipleri büyük özel mülk sahibidirler, hem varlıklı hem de kafasız; yani özel mülkten yana olanların hayal ettikleri en iyi, en güzel mülk sahibi. Komünistlerden mi yoksa? Sosyalistlerden mi? Doğrusu, zamanında hayli palazlanmıştı bunlar. Burjuva, ruhunun derinliklerinde küçümsüyor onları, küçümsüyor, a-ma gene de korkuyor. Evet, bunlardan korkuyor iste hâlâ. Oysa ne var korkacak? Öyle ya, Abb, Sieyes ünlü elestiri kitabında burjuva-

100

nin her şey olduğunu söyledi nasıl olsa... ⑧Tiers-,tat dedikleri nedir? Hiç bir şey. Ne olabilir? Her şey. Onun dediği gibi de oldu. O zaman söylenenlerden bir tek bu sözler gerçekleşti, yalnız onlar kaldılar. Sieyes'in sözlerinden sonra söylenenlerin hepsi sabun köpüğü gibi yok olup gittiği halde burjuva hâlâ inanmıyor sanki. Gerçekten de: Hemen ondan sonra Liberte, ,galit,, franternit,* ilân ettiler. Çok hoş. Nedir liberte,? Özgürlük. Ne özgürlüğü? Herkese, yasalar çerçevesi içinde her istediğini yapabilmesi için esitlik. Her istediğini ne zaman yapabilir insan? Milyonları olunca. Özgürlük herkese birer milyon veriyor mu? Hayır. Milyonu olmayan insan nedir? Milyonu olmayan insan, her istediğini yapan değil, her istenenin yapıldığı insandır. Ne anlam çıkıyor bundan? Su anlam çıkıyor. Özgürlükten başka bir esitlik daha vardır. Yasalar önünde esitlik. Yasalar önündeki bu esitlik üzerine söylenebilecek tek şey sudur: Bu esitliğin simdiki durumu her Fransız için yüzkarasıdır. Ne kalıyor geriye? Kardeşlik. Bu çok önemlidir iste, doğrusunu söylemek gerekirse Batıda karşılaşılan en büyük engel de budur. Batılı, kardeşlikten insanlığı ileri götüren en yüce, en büyük güç diye söz eder; ama, gerçekte kardeşlik diye bir şey yoksa,

*Özgürlük, esitlik, kardeşlik. 101onu hiç bir yerde bulamayacağını anlayamıyor. Ne yapmalı? Ne pahasına olursa olsun, kardeşliği kurmalı önce. Ama bakıyorsunuz, kardeşlik kurulacak bir şey değil; çünkü kendiliğinden doğar o, doğanın kendinde bulunur. Oysa Fransız'ların, daha doğrusu, genel olarak batılıların yaradılışında kardeşlik duygusu görülmemiştir; kişisel bir başlangıç, bir kendini koruyuş vardır onda; bir yükselme isteği, herkesten başka olma tutkusu, kendine her şeyden, herkesten çok değer verme vardır bu yaradılışta. Kendine böylesine değer veren insanda kardeşlik duygusunun bulunmaması doğaldır elbette. Neden mi? Çünkü kardeşlikte, gerçek kardeşlikte ayrı kişilik yoktur. Ben yoktur, kisi kendisiyle esdeğerde olan öteki insanlarla kişisel hakkı için cenkleşme-lidir; bu öteki insanlarda da kendiliklerinden, bu hak isteyen kişilige, bu Ben'e gelmeli, o daha istemeden, onu kendileriyle esdeğerli, esitlikli saymalıdırlar. Dünyadaki her şey kadar değer vermelidirler ona. Ayrıca, bu bas-kaldıran, hakkını isteyen kişilik her şeyden önce kendinin Ben'i olmalıdır; bütün

varlığını topluma adamalı, karşılık olarak hakkını istemediği gibi, bu hakkını hiç bir koşul öne sürmeden vermelidir. Oysa batili, böyle bir şeye alisik değildir: Savaşla almaktan yanadır istediğini, hakkını savunur, pay/asmak ister... bu nedenle de kardeşlik dogmuyor iste. Degise-

102

bilirler elbette! Ama binlerce yılda olur ancak böyle bir değişiklik; çünkü gerçekleştirilme-leri için, bu çeşit düşüncelerin önce kişinin kanına, iligine işlemesi gerekir. @Ne demek istiyorsun yani - diyorsunuz bana-, mutlu olması için insanın kişiliği mi olmamalıdır? insanın kurtuluşu kişiliğinin olmamasında mıdır? Hayır, hayır, tam tersine; değil kişilik olmamak, kişilik sahibi olmalıdır insan mutlu olması için, hem de şimdi Batıda belirlenenden çok daha yüksek bir kişilik olmalıdır. Anlatayım: Kişinin, tüm varlığıyla kendini topluma seve seve, bilinçli olarak, gönülden adanması - bence- kişiliğin son derece geliştiğine, çok güçlü olduğuna, hiç bir etkeni umursamadığına delildir. Baskaları uğruna canını gönüllü vermek için çarşıya, atese yürümek ancak kişiliğin alabildiğine güçlü, gelişmiş olması durumunda gerçekleşecek bir davranıştır. Kişilik olmak hakkında en küçük bir şüphesi kal-mamış gelişmiş bir kişilik -baskaları da onun gibi olsun mutluluğa erişsin diye-, kişiliğini topluma adamaktan başka bir şey yapamaz zaten. Doganın yasasıdır bu. Olgan her insanın yaratılışında vardır aynı şey. Ama ince bir iplik vardır burada; kopmasıyla her şeyin bir anda çatırdamasına, param parça olmasına neden olabilecek incecik bir iplik. Evet: Bunu yaparken küçük de olsa, kişisel bir çıkar beklemek felâket getirir. Sözgelimi: Her se-

103yımle insanlığa adıyorum kendimi; öyleyse tamamen, çıkar gözetmeden, @kendimi adıyorum topluma, toplum da kendini bana adamalı düşüncesini aklın ucundan geçirmeden adamalıyım kendimi, İnsan kendini öyle adamalı ki, her şeyini vermeli, hatta buna karşılık ona hiç bir şey verilmemesini, hiç kimsenin onun için zarara uğramamasını istemeli. Nasıl olur bu? İyi ama, beyaz ayıyı aklına getirmemeye benzer bu. Kendi kendinize söz verin beyaz ayıyı düşünmeyeceğinize, yere batasica, inadına her an gelir aklınıza.. Ne yapmalı öyleyse? Hiç bir şey yapılamaz.. Bunun kendiliğinden olması, kişinin yaratılışında bulunması gerekir. Bütün ulusun ruhunda filizlenmeli; kısacası, kardeşlik duygusu, sevgi olmalı ulusun yaratılışında... sevmeli. Kisi kendiliğinden yönelmeli kardeşliğe; içindeki bir güçbirliğe, uzlaşmaya itmeli onu. Hem ulusunun yüzyıllar boyu çektiği acılara, benliğine sinmiş karacahillige, barbarlığa karşın itmeli onu bu güç; yüzyıllar boyu çekilen köleliğe, başka budunların saldırılarına karşın... Sözün kısası, kardeşlik gereksinmesi kişinin yaratılışında olmalı, onunla beraber gelmeli dünyaya; ya da çağlar boyu benimsemeli onu, içine sindirmeli. Kardeşlik dediğimiz bu kavramı nasıl açıklayabiliriz? Söyle: Ayrı her kişilik hiç bir zorlama olmadan, hiç bir çıkar gözetmeden şöyle demeli topluma: @Birlik oldu-

104

gumuz zaman güçlüyüzdür ancak; gerekliysem size, bütün varlığım, her şeyimle alin beni; yasalarınızı yayarken beni düşünmeyin, hiç tasa etmeyin beni, her hakkımı size veriyorum, istediğiniz gibi kullanın beni lütfen. Her şeyimi size vermek, sizi iyi görmek benim için mutlulukların en büyüğüdür. Yeter ki siz yasatın kardeşliği, ben seve seve yok olurum. Öte yandan, toplum da şöyle söylemelidir: @Sen gereğinden çok veriyorsun bize. Verdiğini almamak hakkımız da yok, bunun seni mutlu ettiğini söylüyorsun çünkü, ama senin mutluluğun için yüregimiz devamlı sizliyoruz ne yapabiliriz başka... Sen de bizim her şeyimizi al. Elden geldigince özgür olman için çalışacağız var gücümüzle. İstedigin gibi yaşamak olanagini vereceğiz sana. Artık hiç bir şeyden, insanlardan da, dogadan da korkma. Hepimiz ar-kandayız. Güven dolu bir gelecek veriyoruz sana. Her an senin için çalışıp didineceğiz; kardeşiz çünkü, hepimiz kardeşiniz. Hem çokuz, hem güçlü. İçin rahat olsun, yürekli ol, hiç bir şeyden korkma, bize güven.

Bundan sonra paylasilacak bir sey kalmaz ortada tabiî, her sey kendiliginden paylasilir. Birbirinizi severseniz kolaylikla ulasirsiniz amaca.

Aslinda, olmayacak bir sey, bir ütöpidir bu elbette, baylar! Her sey mantiga degil duyguya, yaradilisa dayaniyor çünkü. Mantik

705için bir küçölmedir bile. Siz ne dersiniz? Ütopi degil midir bu?

Peki ama, batililarda kardeslik duygusu yoksa; bu duygunun yerini bencillik, çikarcilik almissa; insanlar orada kisisel haklari için elde kiliç, kiyasiya dövüsüyorlarsa, sosyalistler ne yapsin? Kardesligin olmadigini görünce, insanlari kardeslige çağirmakla basliyorlar ise tabiî. Önce kardesligi kurmak istiyorlar. Kuzu kizartmasi yapmak için önce kuzu olmalı ortada. Ama yok kuzu, yani kardeslige yatkın yaradilis yok, kardeslige kendiliginden yönelen, kardeslige inanan yaradilis yok! Umutsuzluga kapılan sosyalistler bu kez gelecekteki kardesligi övmeye basliyorlar. Elde edilecek yararları uzunluk, agirlik ölçülerini kullanarak anlatiyorlar; dil döküyor, öğretiyor, bu kardeslikten kimin ne kadar yarar saglayacagini, kimin ne kadar kazanacagini, kime ne görev düstüğünü anlatiyorlar. Elde edilecek dünya nimetlerini sayiyorlar bir bir. Bunlardan kimin ne kadar alacagini, bu nimetlerden topluma kimin ne kadar vereceğini belirliyorlar. Peki ama, önceden her sey paylasilmissa, kimin ne kadar yarar hakedecegi önceden belir-lenmisse kardeslikten söz edilebilir mi burada? Dahası var, bir parolaları vardı: ®Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için.™ Gerçi herkesin bildigi bir kitaptan oldugu gibi alinmistir bu parola ya, gene de bundan daha iyisi buluna-

106

mazdi. Gelgelelim, bu parolayı yaymaya baslamalarının üzerinden alti ay geçmemisti ki, kardesligin kurucusu Cabet'i* yargıç önüne çıkardılar kardesler. Dolasan söylentilere bakılırsa, Fourier'ciler sermayelerinden dokuz bin frangi çekmişler; öte yandan, kardesligi kurmaya çalışıyorlarmış hâlâ. Olmuyor tabiî. Hiç kusu yok ki, kardeslik içinde olmasa bile, mantigin kabul ettigi temeller üzerine kurulmuş bir toplumda yaşamak hos bir seydır, çekicidir; yani, senden yalnızca çalışman, bir de düşünce birliği istendigi, buna karsilik geleceğinin garanti edildiği zaman hosuna gider bu. Ama gene bir sorun çıkıyor karsimize burada: Öyle anlaşıyor ki, kisinin her şeyini garanti ediyorlar, onu yedirip içireceklerini, ona is bulacaklarını vaat ediyorlar; bütün bunlara karsilik da toplumun mutlulugu için kisisel özgürlüğünden küçük bir damla istiyorlar ondan, çok çok küçücük... Hayır, kisioglu bu hesapların içinde yaşamak istemez kisisel özgürlüğünden bir damlacık bile vermek ağır gelir ona. Aptalligından, bunu cezaevi hayatına benzetir; kendi basına yasamanın daha iyi olduğunu, çünkü o zaman özgürlüğünün tümüne sahip olduğunu söyler. Oysa özgürken döverler onu, is vermezler ona, açlıktan ölür; özgürlük diye bir

*Cabet Etlerine (1788-1856). Fransız ütöpic sosyalisti. ®Icaria'ya Gezi™ adlı kitabın yazarı.

107seyi yoktur; gelgelelim gene de özgürlüğünün her şeyden tatlı olduğunu sanır garip adam. Burada sosyalistlerin yapabilecegi tek sey kalıyor tabiî: Ona bir aptal olduğunu, henüz olgunlaşmadığını, çıkarının nerede olduğunu anlayamadığını söylemek; dilsiz, degersiz bir karincanın bile ondan akıllı olduğunu, çünkü karınca yuvasında bütün karincaların mutlu, tok olduğunu, her karincanın görevini bildiğini, kisioglundan bundan bile çok uzak olduğunu haykirmek yüzüne...

Baska bir deyişle: Sosyalizm bir gün gerçekleşebilecek olsa bile, Fransa'da olamaz bu, baska bir ülkede gerçekleşir.

Iste, umutsuzlugun son kertesinde söyle bagiriyorlar bu kez sosyalistler: Libert., ,galite, fraternit, OU MORT* Buna söylenecek bir sey yok artık. Alabildigine sürdürüyor burjuva yenilmezliğini.

Burjuva yenilmezliğini sürdürüyorsa, Sieyes'in söylediği çıkmış demektir, noktası noktasına, kesinlikle çıkmış demektir. Peki neden huzursuz öyleyse burjuva? Neden siniyor, korkuyor? Ona karşı duran her şey yenilmiş, dağılıp yok olmuştur. Eskiden, sözgelimi Louis Philippe zamanında hiç de bu kadar huzursuz değildi burjuva, korkmuyordu da. Oysa o zaman da oydu iktidarda olan. Evet,

*Ya özgürlük, esitlik, kardeşlik, ya ölüm. 108

henüz savasiyordu o zamanlar; düşmanları olduğunu sezinlemiş, haziran barikatlarında tüfekle, kılıçla son dersi veriyordu onlara. Savaşın sonunda burjuva bir de baktı ki, yeryüzünde yalnız o var; ondan iyi hiçbir şey yok. Kendisinin ülkeye olduğunu gördü bîrden. Eskiden olduğu gibi, kendisinin ülkeye olduğuna insanları inandırmaya çalışması gerekmiyordu artık; dünyanın karsısına en güzel, en kusursuz olarak görkemle, gururla dikilmeliydi. Ne dersiniz deyin, rahat bir durum değildir bu. III. Napoléon, onu kurtardı. Gökten iner gibi çıktı ortaya, çıkmazdan tek kurtuluş gibi, zamanın tek olanı gibi... O günden bu güne bir eli yagda bir eli baldadır burjuvanın, bu bolluğun ücretini de çok pahalı ödüyor; her şeyden korkuyor; ulaşmadığı bir şeyi kalmadığı için korkuyor özellikle. Elde etmediği bir şey kalmayınca, her şeyi kaybetmek ağır gelmeye başlar kisiogluna. Bundan su anlam çıkıyor dostlarım, kim en çok korkuyorsa her şeyden, o en varlıklısıdır, en rahattır. Gülmeyin lütfen. Günümüzde burjuva öyle değil midir?

109YEDİNCİ BÖLÜM

Bir önceki bölümün devamıPeki niçin bu kadar çok usak var burjuva içinde, hem öylesine soylu görünüşü varken hepsinin? Lütfen suçlamayın beni; abarttığımı, iftira ettiğimi, nefretimden böyle söylediğimi haykirmayın. Neden, kimden, niçin nefret edeyim? Basbayacı, çok usak var aralarında, gerçektir bu. Usaklık giderek daha bir işlemektedir burjuvanın içine; giderek de daha

113çok erdem sayılmaktadır. Bu günün koşulları altında böyle olması zorunludur zaten. Olgan bir şey. Bunun asıl nedeni de, evet asıl nedeni de yaradılışın yardım etmesidir. Artık bazı şeylerden, sözgelimi burjuva arasında doğuştan bir casusluğun çok yaygın olduğundan da söz etmiyorum. Benim kişisel görüşüm şudur: Casusluğun - basit bir casusluğun değil, usta bir casusluğun, bilimsel yanları olan, sanat derecesine varmış, yetenek isteyen bir casusluğun-Fransa'da olganeüstü bir gelişme göstermesi, Fransızların doğuştan usak olmalarından ileri gelmektedir. Zengin olmayan yalnız o ise, yalnız o on bin franga sevgilisinin mektubunu satmaya, durumdan sevgilisinin kocasını haberdar etmeye hazır değilse, yüce soyluluğu nerededir Gustav'ın? Belki büyütüyorum bunu, belki de birtakim gerçeklere dayanarak konuşuyorum. Fransızlar, devlet büyüklerinin gözüne girmekte kıyasiya yarışıyorlar birbirleriyle; usaklık ediyorlar onlara. Hem o anda bir çıkar gözetmeden, bir ödül beklemeden-ödünc-yapıyorlar bunu; deftere yazdırıyorlar. Fransa'da sık sık olan hükümet değişikliklerinden bir şey, bir yer kapmaya çalışan binlerce insanı düşünün... Ne tuhaf, aki! almaz şeyler yaptıklarını, bunu kendilerinin de itiraf ettiklerini hatırlarsınız. Barbie'nin* buna

*Henry Barbie (1805 -1882) Fransız ozanı. 114

deggin dizelerinden birini hatırlayın yeter...Bir gün sokak kahvelerinden birinde üç temmuz tarihli bir gazete geçti elime. Baktım: Vichy' den mektuplar. İmparator Vichy'deydi o zaman; saraylılar da tabî; atlı, paytonlu gezilere çıkiliyordu. Gazetenin muhabiri tek tek anlatıyordu bunları. Söyle baslıyordu:

®Üstün yetenekli binici çoktur bizde. Bunların en ustasının, en yeteneklisinin kim olduğunu biliyorsunuz tabî. Yüce imparatorumuz, saraylılarla birlikte at gezintisine çıkıyor her gün..."

Gazeteci, imparatorun üstün niteliklerini övebilirdi elbette. Onun zekâsını, yönetimdeki büyüklüğünü, meziyetlerini vb. göklere çıkarabilirdi. O zaman numara yaptığını kimse söyleyemezdi ona. Bizde,

günümüzün bazı dergi yazarlarının yaptığı gibi, "Ben böyle düşünüyorum... o kadar" diye yapıştırıverirdi çünkü cevabı. Sizin de söyleyecek bir sözünüz kalmazdı. Unutmayın: Korkusu yoktur adamın; agzınızı bir anda tıkayacak cevabı hazırdadır. Düşünce ve vicdan özgürlüğü, en basta gelen, en önemli özgürlüktür bu. Ama sözünü ettiğim olayda ne cevap verebilir size bu gazeteci ? Çünkü gerçekleri umursamamıştır adam, doganın yasalarını ayak altına almıştır; hem bilerek yapmıştır bunu. Peki ama niyeti nedir? Öyle ya, inanan çıkmayacaktır ona nasıl olsa. Binici de okumayacaktır bunu yüzde yüz.

115Okuyacak olsa bile ne çıkar? Bu "correspondance"yi yazan küçük adam da, yazıyı yayınlayan gazetenin sahibi de, yöneticileri de, imparatora Fransa'nın en iyi binicisi unvanının hiç de gerekli olmadığını düşünmeyecek kadar aptal mıydılar? Onun bu yasta, bir ayacı çukurdayken, bu unvanının sahibi olmayı hiç mi hiç beklemediğini; onu, Fransa'nın en usta binicisi kendisi olduğuna inandırmaya kalkışalar bile buna inanmayacağını -son derece zeki bir insan olduğunu söylüyorlar çünkü- nasıl anlayamadılar? Hayır efendim baska bir hesap var burada: Varsın gerçekte taban tabana zıt olsun, gülünç olsun, varsın imparator kendi de nefretle, tiksintiyle karsılasın bunu, küçümsemeyerek gülümsesin, hiç önemi yoktur bütün bunların; yüce imparator körü körüne bir bağlılık görecekti ya burada; kölece, düşüncesizce, delice bir ayaklara kapanış görecekti ya, önemli olan budur. Şimdi siz karar verin: Ulusun ruhunda olmasaydı bu, böylesine asagilik bir yaltaklanış olagan, hatta ahlâka uygun, her gün görülebilecek olaylardan sayılmasaydı, Paris'te çıkan bu gazetede böyle bir habere yer verilebilir miydi? Fransa'dan baska dünyanın neresinde karşılasabilirsiniz böylesine bir yaltaklanışla? Ulusun ruhundan söz ediyorum, çünkü bütün bütün bagimsiz olmayan üç bes gazetenin dışında hemen hepsi aynı şeylerden dem vuruyor.

116

Bir gün bir tabldottaydım. Fransa'da değil, İtalya'da oldu bu olay; ama çok Fransız vardı masada. Garibaldi'den* konusuluyordu. O günler her yerde Garibaldi'den konusuluyordu zaten. Aspromonte olayından iki hafta önceydi. Konuşma pek bir esrarlı oluyordu tabî: Bazıları susuyor, düşüncelerini açığa vurmak istemiyor; bazılarıysa basını sallıyordu. Hemen herkesin Garibaldi'nin tehlikeli, hatta çilgin bir ise kalktığı görüşünde birleştiği belliydi. Ama hiç kimse açık açık söylemiyordu bunu, çünkü Garibaldi herkesten öylesine üstün bir insandı ki, asiri derecede tehlikeli gözükene bir şey bile olagan gözükebilirdi onda. Yavaş yavaş Garibaldi'nin kişiliğine geçildi. Onun özelliklerini saymaya başladılar. İtalyan kahraman için çok güzel şeyler söylüyorlardı.

Bir Fransız yüksek sesle,

- Yalnız bir şeyi almıyor aklım -dedi. Otuz yaşlarında, temiz pak bir gençti bu.

Her Fransız'ın yüzündeki, insanın canını sikan o olaganüstü soyluluk onun yüzünde de vardı.

- Yalnız bir şeyi çok sasirtiyor beni! -diye devam etti.

Herkes merakla ona dönmüştü tabî.

*Giuseppe Garibaldi (1807-1882). Ünlü İtalyan halk kahramanı. 1849'da yenilip Kuzey Amerika'ya kaçtı. 1862'de Roma'yı almak için Aspromonte'de savaşırken tutsak edildi.

117Garibaldi'nin bu yeni özelliği herkes için ilgi çekici olmak zorundaydı.

- 1860 yılında bir ara sinirsiz, kontrolsüz bir yetkiyle yönetti Napoli'yi- Hazinesinin yirmi milyonu onun elindeydi! Hiç kimseye de hesap vermiyordu! İsteseydi, istediği kadarını ayırıp saklayabilirdi bu

paranın, hiç kimse de sormazdı ona parayı ne yaptığını! Ama saklamadı, paranın son kurusuna kadar verdi hesabını. İnanılmayacak bir şey bu!

Yirmi milyon franktan söz ederken gözlerinin içi bile parlıyordu.

Garibaldi için her şey söylenebilir elbette. Ama onun adını devlet kasasından para yürüten sahtekârlarınla beraber anmak... evet ancak bir Fransız'ın yapabileceği bir şeydir bu.

Hem ne içtendi, saftı bunu söylerken! İçtenlik her şeyin, gerçek vicdan sezisinden yoksun olmanın bile bağışlanmasına yeter elbette; ne var ki, yirmi milyondan söz eden Fransız'ın, kasaları kipir kipir yüzüne bakınca elimde olmadan söyle geçirdim içimden:

“Ah canım, Garibaldi'nin yerinde sen olaydın...”

Bunun da doğru olmadığını söyleyecek-sinizdir bana. “Bizde de oluyor buna benzer şeyler-diyeceksinizdir-. Özel durumlardır bun-lar. Üç beş Fransız böyle diye bütün Fransız'lar böyledir, diyemezsiniz.” Elbette haklısınız. Bütün Fransız'ların öyle olduğunu söylemiyorum

118

ben de zaten. Güç erisilebilen ruh soyluluğu her yerde vardır. Belki daha da kötülerini buluruz bizde. Öyle ama, erdem düzeyine niçin çıkarmalı bunu? Bakın ne diyeceğim? Kisi, vicdan duygusunu yitirmeden, bir alçak bile olabilir. Burada da dürüst çok insan var kuskusuz, ama vicdan duygusunu hepten yitirmişler bunlar, erdemlerinden olduğunu bilmeden bir sürü alçaklık yapıyorlar. Birincisi çirkindir tabî, ama kim ne derse desin, ikincisi de iğrençtir. Erdemin böyle yorumlanması bir ulus için hiç de iyiye işaret değildir. Ama özel durumlar üzerine tartışmak niyetinde değilim sizinle. Ulus özel durumlardan olursa bile (doğru değil mi bu?) gene de tartışmayacağım sizinle bu konuda.

Söyle bile düşünüyorum: Burjuvanın sindigini, hâlâ bir şeyden korktuğunu söylerken de yanılıyorum belki. Evet sinmesine siniyor gerçekten de, korkuyor da; ne var ki, durumuna genel bir göz atacak olursak, keyfine diyecek olmadığını görürüz burjuvanın. Gerçi devamlı olarak aldatıyor kendi kendini, her şeyin yolunda olduğunu söylüyor kendi kendine gerçi, ama bu durum onun dış görünüşündeki kendine sonsuz güveni silemiyor. Dahası var: Costugu zamanlar ruhsal yönden de çok güvenir kendine. Bütün bunlar nasıl bir arada bulunuyorlar onda, sasilasi şeydir; ama gerçektir de bu. Genel olarak hiç de aptal değildir

119burjuva; ama pek bir kısa, kesik kesiktir akli. Kıs için odun gibi, yedekte oldukça çok kavramı vardır, bu kavramların ona en azından bin yıl yeteceğine de içtenlikle inanır. Bin yıl da ne oluyor; burjuva pek seyrek, heyecanlı konuşmak hevesine kapıldığında söz eder ancak bin yıldan. “Apr, s moi le d,luge” *d\’t daha çok kullanılan deyim. Günlük hayatta da buna uyuluyor çoğunlukla. Her şeye karşı gösterilen o umursamazlık, o bos, kısa süreli ilgi ne tuhaftır... Bir evde düzenlenen kalabalık bir toplantıya katılmıştım Paris’te. Hepsisi de günlük olmayan, toplumun ilgi gösterdiği önemsiz şeylere benzemeyen bir şeyden söz etmeye bile korkuyorlardı sanki. Toplumun ilgilendiği her çeşit şeyi söz konusu etmekten kaçınıyorlardı. Sanırım, aralarındaki casuslardan korkmaları olamazdı bunun nedeni. Tek neden, Fransız’ların bir konuda ciddî olarak konuşmayı, düşünmeyi unutmış olmalarıdır düpedüz. Bununla beraber, Paris üzerine izlenimlerimi öğrenmeyi pek isteyenler de çıktı. Paris’in büyüklüğü karsısında ne denli saygı duyduğumu, sasırdığımı, ne denli ezildiğimi, küçüldüğümü merak ediyorlardı. Fransız’lar, baskalarını ruhsal yönden ezebileceklerini, küçül-tebileceklerini sanıyorlar hâlâ. Bu da oldukça eğlenceli bir özelliği bu ulusun. Kanımın pek

*“Benden sonra tufan.”

kaynadığı sevimli, iyi yürekli, babacan bir ihtiyari hatırlıyorum. Paris üzerine düşüncemi sorarken bir bakisi vardı gözlerimin içine... Bu konuda hiç de heyecanlı olmadığımı görünce pek tuhaf oldu zavallı, üzüldü. Sevimli yüzünü bir istirap ifadesi bile kapladı -evet istirap ifadesi kapladı- abartmıyorum. Ah sevgili m-r Le M-re! Bir Fransız'ı, yani Parisliyi (çünkü bütün Fransız'lar Parislidir aslında) evet, bir Parisliyi yeryüzünün en üstün kisisi olmadığina dünyada inandıramazsınız. Öte yandan, dünyanın Paris'ten başka bir yerini de bilmez. Bilmeyi de pek o kadar istemez zaten. Onların ulusal özelliklerinden biridir bu, hatta en önemli özelliğidir diyebilirim. Ama Fransızların en önemli özelliği güzel söz söyleme eğilimidir. Güzel konuşma sevgisi sönmez bir atestir onların içinde; yıllar geçtikçe de giderek daha bir güçlenir bu ates. Bu güze! konuşma sevgisinin Fransa'da ne zaman doğduğunu öğrenmeyi çok isterdim. Hiç kusu yok ki, bu sevginin tohumu XIV. Ludwig zamanında atılmıştır. Fransa'da her şeyin XIV. Ludwig'le başlaması da pek ilginçtir doğrusu. Evet, öyledir. Ama asil ilginç olan, bütün Avrupa'da her şeyin XIV Ludwig'le başlamasıdır. Nasıl basardı bunu bu kral, aklım ermiyor! Kendisinden önceki krallardan pek öyle üstün bir kral da değildir. İlk kez L',tat - c'est

121moi* o dediği için mi acaba? Herkesin pek hosuna gitmişti bu; bütün Avrupa'yı bir bastan bir basa katetmişti. Bence bir bu sözle kavustu üne o. Bizde bile insani sasırtacak derecede çabuk duyuldu. Bu XIV. Ludwig tam Fransız ruhuna göre bir kraldı ya, Fransa'da o küçük yaramazlıkların (geçen yüzyılın sonundakilerden söz ediyorum) nasıl olduğunu anlayamıyorum doğrusu. Biraz yaramazlık ettikten sonra eski ruha döndüler gene; öyle de devam ediyor hâlâ. Ama güzel konuşmak, ah, Parisli için büyük bir ayak bağıdır bu güzel konuşmak! Geçmişle ilgili her şeyi unutmaya hazırdır, her şeyi, her şeyi; akıllı uslu konuşmaya, söz dinler, çalışkan bir çocuk olmaya hazırdır, gelgelelim güzel konuşmayı bırakmamıştır günümüze kadar. Özlemini çekiyor güzel söz söylemenin: Thiers'i** Guizot' u,*** Odilon Barrot'u**** anıyor. Arada bir içini çekerek, "O zamanlar ne güzel konusurlardı!" der Fransız kendi kendine, derin düşüncelere dalar. 111. Napol, on anladı durumu, hemen verdi kararını. Jacques Bonhomme derin dü-

*Devlet benim.

**Adolphe Thiers (1797 - 1877). Fransız tarihçisi ve politikacısı. Paris Komününü bastıran odur.

François Pierre Guilleume Guizot (1787-1874). Fransız tarihçisi ve devlet adamı. *Odilon Barrot (1791 - 1873). Fransız politikacı. Liberal monarsisi muhalefetin lideri. (1848'e kadar) 1848-1849 hükümet başkanı.

sünmeyecekti. Güzel konuşmayı yavaş yavaş gene getirdi. Bu amaçla liberal altı üye var yasa yapıcıları örgütünde; altı devamlı, değişmez, gerçek liberal üye; yani satın alınmaya kalkışılırsa satın alınamayacak üyeler bunlar... ne var ki, topu topu altı tanedir hepsi. Bundan önce altıydı, şimdi altı, o kadar da kalacak. İçiniz rahat olsun, çoğaltmayacaklar onları, azaltmayacaklar da. İlk bakışta son derece kurnazca düşünülmüş bir şeydir bu. Oysa gerçekte çok basittir; suffrage universal* yar-dimiyle ayakta duruyor. Fazla lak laka dalmamaları için gerekli tedbirler de alınmıştır tabii. Ama gevezelige izin vardır. Her yıl belirli zamanlarda devletin en önemli sorunları görüşülür burada; Parisliler tatlı tatlı heyecanlanırlar. Parlak nutukların çekileceğini bilirler çünkü. Kuskusuz, yalnız parlak, heyecanlı konuşmaların olacağını, bundan başka hiç bir şeyin olmayacağını, her şeyin sözde kalacağını çok iyi biliyor Parisliler. Ama gene de seviyorlar bunu. En akıllıları bile son derece olagan buluyorlar. Bu altı delegenin bazılarının söylevleri daha bir ilgi uyandırıyor. Sonra, her delege halkın hoslanacağı, onu eğlendirecek biçimde konuşmaya hazırdır daima. Isın asil tuhaf olan yani, söylevinin hiç bir sonuç vermeyeceğini, bütün bunların bir saka,

* Halkın dogrudan seçmesi. 123masum bir oyun, eglence oldugunu delegenin kendisinin de bilmesidir. Ama birkaç yıl durmadan konusur gene de, hem büyük haz duyar bundan. Onu dinleyen üyelerin hazdan salyalari bile akar. ®Ne hos konusuyor!™ Devlet baskaninin da, tüm Fransiz ulusunun da akar salyalari. Ama delege konusmasini bitirdi mi bu sevimli, uslu çocuklarin öğretmeni kalkar ayaga. Magrur bir tavirla, ®Günesin dogusu™ üzerine verilen ödevin saygideger üyece çok güzel incelendigini, islendigini açıklar. ®Sayin konusmacinin bu alanda gösterdigi basari, yetenek sasirtmistir bizleri. Düşüncelerindeki açıklık, soyluluk dinleyenlere büyük haz verdi...™ Ne var ki, sayin konusmaci ®dürüstlüğü, bilim alanında gösterdigi basarisi için™ yazili bir kitabın kendisine armagan verilmesini hakettigi halde, sayin baskanin bu sözleri hiç bir seye yaramaz bazi bakimlardan. Sanirim siz de benimle ayni düşüncesiniz baylar. Delegelere gerekli seyleri söylerken gözleri büyük bir agirbaslilikla parlamaya baslamistir. Salyalari akan delegeler birden çilginca alkislamaya baslarlar öğretmenlerini. Bu arada, liberal delegeye onlara verdigi büyük zevk için tesekkür etmeyi, elini içtenlikle sikmayi, öğretmenin izniyle, bir dahaki sefere de onlara ayni zevki tattirmasini ondan dilemeyi de unutmazlar. Öğretmen büyük bir alçakgönüllülükle verir bu izni. ®Günesin dogusu™ ko-

124

nüsünü isleyen konusmaci, basarisindan duyduğu gururla çekilir. Delegeler sapur supur öpüstükten sonra sicak aile yuvalarina dönerler; aksam da epouse'leri kollarında, sevinç içinde Palais-Royal'e dolasmaya; fiskiyelerin insana huzur veren hisirtisini dinlemeye çıkarlar. Öğretmen de, raporunu gerekli yere verdikten sonra, islerin yolunda oldugunu bildirir bütün Fransa'ya.

Kimi zaman, durum biraz daha önemli oldugunda, daha bir ciddî oyun düzenlerler. Toplantılardan birine prens Napolyon'un kendini getirirler. Prens Napol,on bu genç öğrencilerin korkusuna karsi çıkar hemen. Derslikte yüce, soylu bir sessizlik vardır. Prens Napol,on liberal davranır, hükümetin aksayan yanlarini sayıp döker, kendi düşüncesine göre yapılmasi gerekli seyleri anlatir, elestirir hükümeti; sözün kisasi, bekleneni yapar, öğretmen bir dakikaligina derslikten çıksa, bu sevimli öğrencilerin söyleyebilecekleri seyleri söyler... Örnek olarak söylüyorum bunu da tabî; dogrusu yersiz bir örnek oldu bu. Çünkü bütün bu sevimli çocuklar öylesine iyi yetistirilmislerdir ki, öğretmen bir haftaligina bile uzaklassa, yerlerinden kipirdamazlar. Prens Napol,on söylevini bitirince öğretmen kalkar ayaga; son derece ciddî, verilen ®Günesin dogusu™ konusunu sayin konusmacinin çok güzel isledigini bildirir. ®Çok sayin, çok degerli Prens

125yetenekleri, parlak düşünceleri sasirtti bizleri... Bilim alanında gösterdigi basariya karsilik bir kitap vermeye hazırız ona, ne var ki...™ Böyle devam eder. Söyledikleri, daha önce söylediklerinin aynidir. Öğrencilerin hepsi birden çilginca alkislamaya baslarlar gene, Prensi evine götürürler, soylu öğrenciler bosaltirlar dersligi; aksam olunca da epouse'lerini kollarına takip Palais-Royal'e giderler, ugurlu fiskiyelerinin sesini dinleyerek dolasirlar, vb., vb.... Anlayacaginiz, çok hos bir düzen kuruludur burada.

Gene bir gün la salle des pas perdus'de* yolumuzu sasirdik, agir cezalara bakılan durusma salonuna gidecek yerde sulh hukuk durusma salonuna girdik. Sirtında cüppesi, basında sapkasi, kivircik saçli bir avukat inciden sözcüklerle heyecanlı heyecanlı konusuyordu. Baskan da, yargıçlar da, avukatlar da, dinleyiciler de kendilerinden geçmiş, dinliyorlardı onu. Yüce bir sessizlik vardı, salonda: Parmaklarımızın ucuna basarak girdik içeri. Bir veraset davasına bakiliyordu. Davalı yanda birkaç da rahip vardı. Zaten şimdi birçok davaya -özellikle veraset davalarına- karisiyor rahiplerin adı. Görülmemis derecede igrenç, yüz kızartıcı olaylar su yüzüne çıkıyor. Ne var ki, rahiplerin yeri günümüzde çok önemli, bur-

* Mahkemelerde dinleyici salonuna açılan hol. 126

juva da olaganüstü dürüst olduğu için susuyor toplum, çok az olay çıkartıyor. Rahipler eski hayallerinden çok paraya önem veriyorlar şimdi. Para biriktirirsen güçlü olursun, güzel söz falan bostur! görüşünde birleşmiştir hepsi. Artık yalnız güzel konuşmak yetmiyor. Ama bence bu son konuda biraz yanılıyorlar. Elbette önemlidir para, ama güzel sözle de çok şey yapılabilir Fransa'da. Epouse'ler rahiplere tutsaktılar; hatta eskiden görüldüğünden daha ileri gitmiştir bu tutsaklık günümüzde. Burjuvanın da bu yöne döneceğinden umut kesil-memistir henüz. Durusmada rahiplerin, uzun yıllar süren kurnazca, hatta bilimsel (bu is için özel bir bilimleri vardır) bir çalışmayla güzel, oldukça varlıklı bîr kadını ruhsal yönden baskı altına aldıkları ortaya çıkmıştı. Kadını gelip manastırda yaşamaya zorlamışlar, orada hastalık derecesine varıncaya dek korkutmuşlardı onu. Bütün bunları hesaplı, bilimsel bir plana uyarak yavaş yavaş yapmışlar. Öyle ki sonunda hasta etmişler kadını. Melankoliye kapılmış. Daha sonra, akrabalarıyla görüşmesinin büyük günah olduğunu telkine başlamışlar, yavaş yavaş uzaklastırmalar onu akrabalarından. Kız yegeni, on bes yaşında, bir melek kadar masum, temiz, soylu olan kız yegeni bile sevgili teyzesinin, dünyada onu her şeyden çok seven teyzesinin hücrelerine girmek cesaretini gösteremiyordu artık. Alçakça düzen-

127lenen oyunların sonucu, melek yegeninin, günahsızlık meleginin oturduğu front virginal* dan doyuya öpemeleyen bir teyzenin acısına gelince... Kisacası, hep böyle şeyler söyledi avukat. Gerçekten çok heyecanlı, parlak sözlerdi bunlar. Böylesine güzel konustugu için sevincinden eriyordu; başkan da, dinleyiciler de eriyorlardı. Rahipler kaybettiler savası, avukatın bu güzel konuşmasıydı onların yenilmesine neden. Ama yakınmadılar bu durumdan tabî. Birini kaybetsele on besini kazanıyorlar, ne diye yakınsınlar?

Durusmayı büyük haz duyarak izleyen dinleyiciler arasındaki genç bir üniversite öğrencisine yaklaştım. Aslında üniversite öğrencisi çoktu dinleyiciler arasında; hepsi de pek bir terbiyeliydi. Yanına yaklaştığım öğrenciye:

- Kimdir bu avukat? -diye sordum. Delikanlı tuhaf tuhaf baktı yüzüme. Neden

sonra, küçümser bir acımayla-utandırdı beni bu tabî- cevap verdi:

- Jules Favre!

Böylece, Fransız güzel konuşma sanatının ustalarıyla -deyim yerindeyse- en önemli kaynağında tanışmak fırsatını bulmuş oldum.

Aslında pek çoktur bu kaynaklar. Burjuvanın iliklerine işlemiştir güzel konuşma hastalığı. Büyük adamları görmek için bir gün

*Bakire alın.

128

Panth,on'a gittik. Ziyaret saati değildi; iki frank istediler bizden. Sonra, saygıdeğer, sakat bir ihtiyar anahtarları aldı, kilisenin altındaki lahitlerin bulunduğu mahzene indirdi bizi. Yolda habire konuşuyordu. Disleri olmadığı için de pek anlaşılmıyordu ne dediği. Merdivenleri indigimizde, ilk lahdin önünde, sarkı söylüyormuş gibi,

- Ci-git Voltaire* -dedi.

Voltaire, güzel Fransa'nın bu büyük dâhisi ! Kör inancın kökünü kazıyan, karacahillliği yok eden oymuş. Karanlığın melegiyle o cenk-lesmiş, bilgi isigini gene o tasımis... Gerçi Corneille'i vardı Fransa'nın ya, trajedilerinde yüceye varmış Voltaire...

Ihtiyarin, söylediklerini ezbere bildigi belliydi. Bir zamanlar biri bir kâğıt parçasına yazıp vermisti ona -yüzde yüz- söyleyeceklerini, o da ömrünce ezberlemisti bunlari. Parlak söylevine basladiginda burus burus, sevimli yüzünü bir sevinç aydinligi bile kaplamisti.

Öteki lahde yürürken,

- Ci-git J,an-Jacques Rousseau... -diye devam etti-. Jean-Jacques, l'homme de /a nature et de la v,rit, !*

Birden gülmek geldi içinden. Parlak söz her şeyi bayagilastirabilir. Hem, zavalli ihti-

*Burada Voltaire yatiyor. **Jean-Jacques, doganin ve dogrunun insani!

129yarin nature, ver/te derken neden söz ettiginin farkinda olmadigi da belliydi.

- Çok tuhaf! -dedim-. Bu iki büyükadam-dan biri yalanci, kötü insan diye adlandirmistir öbürünü, öbürü de onu aptal... Simdi de yan yana yatiyorlar.

Sakat ihtiyar itiraz etmek istegiyle,

- Mösyö, mösyö! -dedi.

Ama getirmedi sözünün sonunu, öteki lahitlere götürdü bizi.

Gene sarki söylüyormus gibi,

- Ci-git Lannes -dedi-, maresal Lannes. Kahramanlar yönünden çok zengin olan Fransa'nin en büyük kahramanlarından biridir. Yalniz büyük bir maresal -imparatorumuzdan sonra- en büyük, en usta komutan degildi o, zenginligiyle de ün salmisti. Ayni zamanda yüce imparatorun...

Sözü kısa kesmek için,

- Evet -dedim-, Napolyon'un da yakin dostuydu.

Ihtiyar biraz gücenmis,

- Mösyö! -diye kesti sözümü-. Birakin da anlatayim.

- Anlatin, anlatin, sizi dinliyorum.

-Zenginligiyle de ün salmisti. Ayni zamanda da yüce imparatorun dostuydu. O'nun baska hiç bir maresali bu büyük insanin dostu olmak mutluluguna erisememistir. Yalniz maresal Lannes sahip olmustur bu yüce onura.

130

Anayurdu için canini savas alanında verirken...

- Bir sarapnel parçası bacagini koparmisti, degil mi?

Ihtiyar aglamakli bir sesle,

- Mösyö, mösyö ! -diye bagirdi-. Izin verin de ben konusayim. Belki biliyorsunuz hepsini... Ama birakin da ben anlatayim!

Anlattiklarnin hepsini bildigimiz halde, konusmayi gene de çok istiyordu tuhaf adam. Devam etti:

- Anayurdu için savas alanında canini verirken, yüreginden yaralanan, büyük kaybi için ağlayan imparator...

- Vedalasmaya yanma geldi.

Seytan dürtmüstü beni gene. İyi yapmadigimi hemen anlamistim ama. Utancimdan yüzüm bile kızarmisti.

Ihtiyar, basini salladi, gözlerimin içine bakarak aglamakli bir sesle,

- Mösyö, mösyö! -dedi-. Mösyö! bütün bunlari bildiginize, belki benden de iyi bildiginize inanıyorum, kuskum yok bundan. Ama sunu da unutmayin ki, size gördüklerinizi anlatmam için kendiniz aldiniz beni yaniniza: Birakin da konusayim. Az kaldi zaten... Yüreginden yaralanan, büyük kaybi için ağlayan imparator, ölüm döseginin basucuna geldi; ordumuzun, Fransa'nin, imparatorumuzun büyük kaybi, ölmek üzere olan ordu komutaninin ölüm istirabini ona ®Allahaismarladik

131diyerek hafifletti. C'est fini, monsieur...*

Ihtiyar, sözünü yüzüme sitemli sitemli bakarak bitirmis, yürümüstü.

Biraz ötedeki birkaç lahdi basiyle önemsemez, soguk bir tavirla göstererek,

- Iste burada da bir lahit var: Bu... quel-ques s,natures...** -diye ekledi.

Güzel sözlerin hepsj Voltaire'ye, Jean-Jacques'e, Lannes'e harcanmisti. Güzel konusma tutkusunun en belirgin, halktan bir örneiydi bu. Acaba, halkin dogrudan dogruya katildigi, egitildigi millet meclisi toplantilarinda, Convent'lerde, kulüplerde konusan konusmacilarin söylevlerinin halk üzerinde yalnız bir etkisi mi oldu? Güzel konusmak için güzel konusmak tutkusunu mu asiladi halka?

*Bitti, bayim. **Bazi senatörler.

132

SEKIZINCI BÖLÜM

Bribri ile mabisPeki ,pouselerin durumu nedir? Söylemistim, yasiyorlar ,pouseler. Yeri gelmisken söyleyeyim: Niçin kadin, es degil de ,pouse dedigimi soruyorsunuz. Epouse görkemli bir sözcük de onun için baylar. Burjuva güzel, heyecanlı konusmaya basladiginda mon ,pouse der daima. Gerçi toplumun bazi çevrelerinde, her yerde olduğu gibi basitçe ma lfemme (=ka-

135rim) diyorlar ya, ulusal ruhu, çoğunluğu izlemeli, görkemli sözcükler kullanmalı... Böylesi gerçeği daha bir iyi yansitir. Bununla beraber, baska adlarda var. Burjuva çok duygulandigi, ya da karisini aldatmak istegine kapildigi zamanlar ona ma biche diyor. Bunun tersi durumlarda, seven kadinin gönlü asna-fisne isteyinceyse sevgili burjuvasina bribri diyor. Burjuvanin da pek hosuna gitmektedir bu ad. Bribri de mabis de her zaman çoktur Fransa'da, ama, simdiki kadar hiç bir zaman bol olmamistir... Dünyamizin bu huzursuz çağında mabisle bribrinin, serseri komünistlerce öne sürülen anlamsiz deli saçmalarina karsi toplumun rahat, huzur dolu, mutlu yasayisini temsil etmeleri -hemen hiç konusulmadan- kararlstirildigi halde, bribri aile içinde her yıl giderek daha bir yumusak basli olmaktadır. Çünkü ne söylerse, ne yaparsa yapsin mabisini tutamayacagini, Parisli kadinlarnin sevgili için yaratilmis olduklarini, kocaların saç tuvaleti zorunlulugunu bilir. Yeterince para, mal mülk sahibi

oluncaya dek susar tabî. Ama bu ikisini de çok çok biriktirince genellikle daha bir titiz-lesir; kendini asiri derece begenmeye baslar çünkü. Gustav'i bir baska görür artık; hele bal-diriciplagin, yoksulun biriyse Gustav, daha da küçük görür onu... Birazcik parali olan bir Parisli, evlenmeye karar verdiginde parali bir kiz arar kendine. Dahasi var: Önceden hesap edilir

136

her sey; iki yanin franklarinin esit oldugu görülürse birlesilir. Her yerde böyle olur bu. Ceplerin ayni ölçüde dolu olması bir gelenek olmustur artık. Sözelimi, kizin bir metelik fazla parasi oldugu anlasilirsa, parasi bir metelik az olan damat adayina vermezler onu, daha bir parali bribri aramaya koyulurlar. Sonra, ask evlilikleri giderek daha bir imkânsizlasmakta, handiyse yüz kizartici bir sey sayilmaktadir. Ceplerin, varliklarin kesin esitligine iliskin bu gelenege uyulmadigi pek seyrek görülür; öyle sanıyorum ki bunun dünyada en seyrek görüldüğü yer Fransa'dir. Karisinin parasından yararlanma konusunda oldukça basarilidir burjuva. Birçok durumlarda mabisinin yaramazliklarini hos-görmesinin, bazi can sikici olaylari görmezlikten gelmesinin asil nedeni de budur zaten. Çünkü o zaman, yani araya tatsizliklar girdiginde drahoma konusu hiç de hos olmayan bir biçimde ortaya atilabilir. Bazen mabisinin, durumlarinin izin vermeyecegi ölçüde pahali giysiler giyindigini görünce bile -her seyi farketmediği halde-sesini çıkarmaz bribri; karisi giyimi için eskisi kadar para istememektedir ondan çünkü. Böyle durumlarda çok daha uysaldir mabis. Evlilik çoğunlukla paraların birlesmesi oldugu, karsilikli ilgi, düşkünlük pek öyle aranmadigi için bribri de mabisinden baskalariyle ilgilenmeye baslar sonunda. Birbirine ayak bagi olmamaktir en iyisi. Hem öyle olunca evin

757içinde daha bir huzur oluyor; sevgiyle söylenen bribri, mabis adlari kari koca arasinda daha çok duyuluyor. Nihayet, dogrusunu söylemek gerekirse, bribri bu konuda ustalikla saglama almistir kendini. Polis komiseri her an hizmetindedir. Kendi yapmistir çünkü yasaları. Sözelimi, is çigrindan çıkarsa, sevgilileri en flagorant de/it* bastirip, ikisini de öldürebilir; hiç kimseye de hesap vermez bu yaptigi için. Mabis bilir bunu, kendi de onaylar, böyle olması gerektiğini söyler. Yüz yillar boyu boyunduruk altında yasamak mabisi bu duruma homurdana-mayacak -barbar, gülünç birtakim ülkelerin kadinlari gibi-sözelimi üniversitede okumayi, kulüplerin, millet meclisinin toplantilarina katilmayi hayal edemeyecek duruma getirmistir. Simdiki gibi, bir süs esyasi olarak kalmayi yegler. Süsleyip püslüyorlar onu, paytonla ya da atla gezmeye götürüyorlar, dans ediyor balolarda, çukulata yiyor, erkekler davranis-lariyle ona bayildiklarini anlatiyorlar. iliskilere bu dis biçim oldukça basarili, soylu verilmistir. Kisacasi, soyludur, sövallyecedir iliskileri; bundan daha iyisi de can sagligi... Öyle ya, Gus-tav'i çekip almiyorlar kadinin elinden. Hayatin erdemli, yüce amaçlari falan da gerekli degildir onun için: Kocasi gibi zengindir o da çünkü. Süs esyasi oldugu yillar geçince, yani bir süs

*Suçüstü.

138

esyasi olduguna kendini artık inandiramayacaig zaman gelince -yeni bir Gustav bulmak en heyecanlisi, en gururlusu için bile olmayacak bir seydir artık- birden degisir mabis; igrenç bir degisikliktir bu. O cilveler, o süslenmeler, o canlilik nereye gider birden? Genellikle huysuz, kili kirk yaran bir kadin olup çıkar. Kilise kilise dolasir, kocasiyle beraber para biriktirir; her seyde bir kusur bulmaya baslar. Bir bitkinlik, hüznün çöker üstüne, kabalasir. hayati bos bulur artık, konusmalarinda yakisik almaz sözcükler kullanir. Bazilari isi pasakliliga kadar bile götürür. Kuskusuz, hepsi böyle degildir, çok daha anlasilir durumlar da görülür elbette. Hem bu çeşit degisiklikler her yerde görülür, ne var ki... burada daha bir çok, daha bir tuhaf, daha bir kesin oluyorlar; onların ulusal özellikleri bu. Günümüzde bütün dünyada görülen, büyük ulusunkinin benzen burjuva toplumsal düzeninin kökü de meyvesi de buradadir..

Evet, görünüşte kraliçedir mabis. Onu topluluk içinde de sokakta da ne denli ince bir kibarlığın, ne denli yakın bir ilginin kusattığını hayal etmek bile güçtür. Kisiyi sasırtan bir subdit'lik;* kimi zaman saflıkta öylesine asiri gidiliyor ki, dürüst bir insan dayanamıyor artık... Açıkta açığa girilen bir oyun, bir sah-

*Subdit: kibarlık, incelik. 139tekârlık yüregini derinden yaralıyor. Ama mabis kendi büyük bir düzenbaz olduğu için, onun istediği de budur zaten... Her zaman elde eder kendisinin olanı; doğru yoldan, dürüstçe gitmektense dalavereyi yegler daima: Onun düşüncesine göre böylesi hem gerçeğe daha bir uygun, hem de eglenceli oluyor. Eglenceye, oyuna, entrikaya gelince, mabis için her şeydir bunlar. Ya giyinip kusanısları, sokakta yürüyüşleri... Mabis cilvelidir, fikir fikirdir her yani, her şeyiyle yapmacıktır; ama bütün bunlar gözü dönmüş, bir bakıma soysuzlaşmış, taze, gerçek güzellikten, zevk alma duygusunu yitirmiş erkekleri tutsak eder ancak. Mabis gelişmemiştir hiç; kusunki kadar bir akılcılığıyla, gene o kadar bir yürekçisi vardır; ama albenisine diyecek yoktur; davranışları öylesine kibar, konuşması öylesine çekicidir ki, ister istemez tutsak olursunuz ona, görülmemiş bir yenilik gibi pesine takılırsınız. Aslında güzel olanı da pek seyrek görülür. Yüzünde kötü bir şey bile vardır. Ama önemli değildir bu; hareketlidir, oynaktır bu yüz, yapmacık duygunun, davranışın esrariyle dopdoludur. Mabisin bu yapma-cikliğinden hoslanmasanız bile, yapmacık içtenliği, bunu yapısındaki ustalığı sasırtır sizi, seversiniz onu. Parisli için gerçek askmış, ya da gerçek aska benzetilmiş düzmece bir askmış, hepsi birdir zaten. Düzmece ask daha bile hosuna gider belki. Kadın konusunda dogulu

140

bir görüş giderek daha bir yerleşmektedir Paris'te. Kamelya giderek daha çok giriyor modaya: "Al şu parayı, güzelce aldat beni, yani yapmacık sevgi göster bana..." Kamelyadan istenen budur iste. Epouse'lerden de aşağı yukarı aynı şey istenir; hiç değilse, durumdan yakınmıyorlar; bu nedenle de, Gustav'ın varlığı hoşgörüsüyle karşılanıyor. Ayrıca, yaşlanınca mabisin onun için çalışacağını, metelik metelik üzerine koymakta ona en iyi bir yardımcı olacağını da bilmektedir burjuva. Aslında gençken bile çok iyi yardım eder ona. Bazen güzel alıveris yapar, alıcıları büyüler, kandırır, kısacası, sağ koludur mabis burjuvanın, gelecekte de yardımcısı... Bir Gustav'a bağışlamamak olur mu hiç... Sokakta dokunulmazlığı vardır kadının. Hiç kimse rahatsız etmez onu, yana çekilip yo! verirler. Bizde her zaman görülen çeşidinden olaylara rastlanmaz orada: Biliyorsunuz, bizde iyice yaşlanmamış bir kadın bile yalnız basma sokaga çıkarsa, her adım bası bir çapkin, sapkasının altından yüzüne bakar, onunla tanışmak istediğini söyler.

Ne var ki, Gustav'a karsın, briבריyle mabis arasında günlük ilişkiler oldukça iyi, hatta çoğunlukla saftır. Genel olarak bütün yabancılar-dikkatimi çekti bu-biz Rus'lardan daha saf oluyor. Anlaşılır bir biçimde anlatmak çok güç bunu, kişi kendi görmeli ki anlasın. Fransız'lar bizim için le Russe est sceptique et

141moquer* diyorlar, doğrudur da bu. Kötümse-rizdir. Bizim olan şeyleri daha değersiz görürüz, hatta sevmeyiz; en azından, durumu bilmeden, yeterince saygı duymayız bizim olan şeylere. Ulus gözetmeden Avrupa'nın, insanlığın çıkarları için çalışmaya kalkışırız; bu yüzden de her şeye karşı -bir görev yerine getiri-yormusuz gibi-daha bir soğuk, daha bir anlaşılmaz davranırız. Ama konudan uzaklaştım. Briברי kimi zaman çok saftır. Sözgelimi fiskiyelerin çevresinde dolarken mabisine, fiskiyelerin suyu nasıl yükselttiğini anlatmaya koyulur birden; doğa yasalarını açıklar. Bou-longn ormanının güzelliğiyle övünür ona karşı; bayramlarda sokakların, sarayların aydınlatılışın-dan, Versailles'in es grandes eaux'undan,** imparator Napolyon'un başarılarından, gloire mi-litaire'den*** söz eder; mabisinin ilgisi, anlattıklarını can kulagiyla dinlemesi haz verir ona. Mutludur. En düzenbaz

mabis bile kocasına karsi oldukça kibardir. Yani bir yapmacik yoktur davranislarinda; kocasinin saçını bile önemsemeden, çıkar gözetmeyen bir duyarlılık vardır davranislarinda. Lesage'in****

*Ruslar kuskucu ve alaycidir. **Büyük fiskiyeler. ***Askerî zafer.

****Alain-Rene Lesage (1668 - 1747). @Topal Seytan⁻ adli romanin yazan, Fransiz mizahçisi.

142

seytani gibi evlerin çatılarını uçurmaya kalkistigim yok tabî. Dikkatimi çeken, gözüm ilisen seyleri anlatıyorum, hepsi o kadar. @Mon mari n'a pas encore vu la mer⁻* der size bazı mabisler; bunu söylerken içten, saf bir acıma vardır sesinde. Bu, kocasının denizi seyretmeye Brest'e ya da Bulon'a henüz gitmediği anlamına gelir. Burjuvanın birtakim asin saf, asiri ciddî gereksinimleri bir gelenek olarak benimsediğini unutmamalı. Örneğin, para biriktirme, güzel konuşma gereksinimleri yanında iki gereksinmesi daha vardır burjuvanın. Toplumun hep birden bağlandığı, asiri derecede önemsedığı, yasalara alabildiğine uygun iki gereksinmedir bunlar. Birincisi vois la mer, denizi görmek'tir. Bazı Parisliler ömür boyu hiç çıkmazlar Paris'ten, orada ticaret yaparlar. Denizi görmezler hiç. Ne diye görecekler denizi? Bunu kendileri de bilmezler. Ama isterler, yürekten isterler hem. Ne var ki, işleri yüzünden, üzüler her yıl bir sonraki yıla ertelerler denizi görmeyi. Üzülürler bu duruma, karıları da içtenlikle katilir üzüntülerine. Yürekten olan çok şey vardır burada zaten, saygı duyarım buna. En sonunda bulurlar bir fırsatını, para da bulurlar; birkaç günlüğüne giderler @denizi görmeye⁻. Dönüşte izlenimlerini karılarına, akrabalarına, dostlarına ballandıra bal-

*Kocam denizi görmedi henüz. 143landıra anlatırlar. Denizi gördüklerini ömürlerinin sonuna dek anarlar sonra, tatlı tatlı hatırlarlar... Burjuvanın, özellikle Paris burjuvasının yasalara uygun, gene güçlü öteki gereksinmesi se rouler dans l'herbe*d'r. Durum su: Parisli, kent disina çıkınca çimenlerin üzerine uzanmayı çok seviyor, hatta bir görev biliyor bunu. Böylece avec la nature** birleştiğini hissederek titizlikle yerine getirir bu görevi; bu anda ona birinin bakmasını da pek sever. Genellikle Parisliler kent disinda hemen daha bir senli-benli, hareketli, hatta daha bir genç olmayı -kisacasi daha bir doğal gözükmeyi, nature'ye daha bir yakınlaşmayı- önemli bir görev, bir zorunluluk sayarlar kendileri için. L homme de la nature et de la v,ril,!*** Burjuvada /a nature'ya bu zoraki saygı Jean-Jacques Rousseau'dan mı başladı acaba? Gelgelelim bu iki gereksinmeyi -voir la mer ile se rouler dans l'herbe- Parisliler ancak yükünü tuttuktan sonra, yani kendine saygı duymaya, kendiyi övmeye, kendini bir insan olarak görmeye başladığı zaman yerine getirirler ancak. Se rouler dans l'herbe, alın teri dökülerek kazanılmış parayla alınmış kendi yerinde olursa iki, hatta bes kat daha tatlı olu-

*Otlarda yuvarlanmak. **Dogayla. ***Doganın ve dogrunun insani.

144

yor. Burjuva, isinden uzaklasınca çoğunlukla bir yerde bir parça toprak almayı, orada bir ev yapmayı, bahçesinin çevresini duvarla çevirmeyi; kendi tavuklarıyla, inekleriyle uğrasmayı sever. Bunlar çok küçük ölçüde olsa bile bir şey degismez. Burjuva çocuksu, duygulu bir heyecan içindedir gene de: @Mon arbre, mon mur.⁻* diye tekrarlar kendi kendine. Her gelen konuguna da söyler aynı şeyi. Ömrünün

sonuna dek düşmez ağızından bu. Burada her yerdekinden daha bir tatlı olur iste se rouler dans l'herbe. Bu görevini yerine getirmek için bir çimenlik yaptırır evinin önünde. Birisi anlatmisti: Bir burjuvanın çimenlik için ayırdığı yerde çimen yetişmemiş bir türlü. Ekmiş, sula-mış, baska yerden topragiyle beraber keserek çıkardığı çimenleri koymuş, olmamış da olmamış... Tam da evin önüymüş burası.

Sözde, sonra yapma çimen almış. Ta Paris'e gitmiş bu iş için; iki buçuk metre çapında bir çimenlik ismarlamış kendine; uzun uzun otlu bir çimenliği andıran bu halıyı -hiç değilse kendi ken-

' dini aldatmak, doğal gereksinmesini karşılamak, çimenlerin üzerine uzanmak için- her öğleden sonra evinin önüne seriyormuş. Alın teriyle kazanılmış bir yere sahip olmanın heyecanına, sevincine kapılmış bir burjuvadan beklenir bu; inanılmayacak bir şey değildir bu anlatılan...

*@Benim ağacım, benim duvarım. 145 Ama biraz da Gustav'dan söz edelim. Aslında Gustav da burjuvadır tabii; yani satıcıdır, memurdur, homme de lettres*dır, subaydır. Bekârdır Gustav, ama o da bir bribridir. He var ki önemli olan bu değildir. Gustav'ın şimdi ne kilikte olduğu, nasıl giyinip kışandığı, rengidir önemli olan. Çağlara göre değişir Gustav; tiyatrodaki, toplum içinde olduğu biçimde görünür daima. Burjuva vodvili çok sever, ama melodrama daha bir tutkudur. Sadece, neseli vodvil (baska hiç bir yere götürülmeyen, ancak doğduğu yerde, yani Paris'te yaşayabilen tek sanat koludur bu) evet, vodvil çekiyor gerçi burjuvayı ama bütün bütün doyurmuyor onu. Önemsiz şeylerden sayıyor vodvili burjuva. Ona yüce şeyler, ulaşmaz erdem, duygululuk gereklidir; melodramda da vardır bunların hepsi. Melodramsız yaşayamaz Parisli. Burjuva yaşadığı sürece ölüm yoktur melodrama. Vodvilin bile günümüzde değişmesi çok ilginçtir. Gerçi neselidir, eskisi gibi ölesiye gülünçtür ya, baska bir şey (ahlâk dersi) de karismaktadır ona şimdi. Burjuva her fırsatta kendine de mabisine de ahlâk dersi vermeyi pek sever; bunu kutsal bir görev sayar. Üstelik sinirsiz bir egemenliği vardır şimdi burjuvanın; güç deyince o gelir akla; vodvillerin, melodramların yaratıcıları da daima usaklar olduğu için.

*Edebiyat adamı.

146

her zaman yaranmaya çalışırlar güçlüye. Günümüzde burjuvanın -gülünç olarak gösterilirken bile- üstünlüğünün nedeni budur işte. Sonunda her şeyin yolunda olduğu sunulur ona daima. Bu çeşit sunuların burjuvayı ciddi olarak avuttuğu düşünülebilir. Yaptığı işin başarıya ulaşacağına kesinlikle inanmayan, kişiliği zayıf her insanda kendi kendini inandırmak, avutmak, huzura kavuşturmak isteği, ona acı veren bir gereksinimdir. Uygun her şeye inanmaya bile baslar. Burada da böyledir bu. Melodramda yüce şeyler sunulur, büyük dersler verilir. Güldürü yoktur burada; bribrinin öylesine sevdiği, öylesine hoşlandığı şeylerin ezici, coşkun tutkusu vardır. En çok politik huzurdan hoşlanır o; daha bir huzur dolu yuva edinmek amacıyla para biriktirmek hakkından hoşlanır. Günümüzde bu gibi şeylere değgin melodramlar yazılıyor işte. Gustav da buna uymuştur. Zamanımızda bribrinin erdem saydığı her şeyi doğrulayan yanlar bulabilirsiniz Gustav'da. Eskiden -çok eskiden- Gustav bir ozandı, bir ressam, değeri bilinmeyen, ezilen, çok haksizliklere uğrayan bir üstün insandı. Kahramanca cenklesirdi bütün bunlarla; sonunda, onu için için seven (ama Gustav küçümser bir umursamazlıkla karşıladı bu sevgiyi) vikontes, beslemesi C,cile'le evlen-dirirdi onu daima. Başlangıçta bes parasız olan genç kızın çok çok parası olduğu anlaşıldı

147birden. Gustav karsı koyardı buna çoğunlukla, parayı almak istemezdi. Ama bir de bakarsınız, sergideki bir tablosu büyük ilgi toplardı. Arkasından odasına gülünç üç rnilord daldı rüzgâr gibi, büyük sanat değeri taşıyan tablosuna karşılık yüz biner frank önerirlerdi ona. Gustav küçümseyerek gülümser; sesinde acı bir umutsuzluk, insanların topunun alçak olduğunu, hiç birinin onun fırçasına değmedığını söylerdi. Sanati, kutsal sanati, onun ne denli büyük olduğunu hâlâ anlayamamış zavallı insanların, cüce yaratıkların aşağılamasına bırakmayacağını haykırırdı milordların yüzüne. Ama bu sırada vikontes gelirdi kosarak, C,cile' in, ona olan askından ölüm döşegine düştüğünü, bu yüzden resim yapmak zorunda olduğunu bildirirdi. Burada Gustav vikontesin -şimdiye dek yaptıklarının sergiye alınmasına engel olan eski düşmanı vikontesin- gizliden gizliye onu sevdiğini, kıskançlığından

ondan öç aldığını anlardı. Gustav bunun üzerine üç milorddan, onlara bir kere daha hakaret ettikten sonra (hakarete uğrayanlar çok sevinirlerdi buna) alırdı parayı tabî, C,cile'e kosar, onun milyonunu almaya razı olur, yurtluguna çekilen vikontesi affeder, evlenir, çocuk yapmaya, kadife gömlekler, bonet de coton* giymeye, aksamları mabisini koluna

*Pamuk bone.

148

takip -huzur dolu hisirtisiyle ona yeryüzündeki mutlulugunun sürekliligini, saglamligini hatırlatan-fiskiyelerin çevresinde dolasmaya baslardı.

Gustav bazen bir satıcı değil de, zavallı, felegin sillesini yemiş, ama ruhu soylulukla, erdemle dolu bir yetim de olurdu. Sonra onun bir yetim değil, Rothschild'in oğlu olduğu anlaşıldı birden. Milyonların tek sahibi olurdu. Ama küçümseyerek, gururla tepirdi milyonları. Neden mi? Güzellik için böylesi gereklidir de ondan. Ama ona âşik madam Bopre çıkagelirdi. Gustav'ın patronu olan bankerin karisidir madam Bopre. C,cile'in, askından ölümle pençelestğini, Gustav'ın onu kurtarmaya gitmesini söyledi. Gustav, madam Bopre'nin ona tutkun olduğunu anlar, milyonları cebe indirip, herkese -insanlarda, onda olan yüce erdemden hiç bulunmadığını söyleyerek-yakası açılmadık küfürler savurduktan sonra C,cile'e gider, evlenirdi onunla. Madam Bopre yurtluguna çekilir. Banker sevinirdi. Nasıl sevinmesindi, uçurumun kenarına kadar gelen karisi kurtulmuştur; tertemizdi eskisi gibi. Öte yandan Gustav çoluk çocuga karisirdi, aksamları fiskiyelerin çevresinde dolasmaya giderdi karisiyle kol kola; fiskiyelerin hisirtisi vb., vb...

Simdi erisilmez erdem, daha çok ya bir subayda, ya da askerî bir mühendiste falan

149-ama ille de bir askerde-gösteriliyor. Hem bu askerin, @kaniyle kazandığı l,gion d'honneur⁻ kordelası da vardır daima. Yeri gelmisken söyleyeyim, korkunç bir şeydir bu kordela. Sahibi öylesine kurumlanır, öylesine kendini begenir ki, onunla konuşmaya aynı kompartimanda yolculuk etmeye, tiyatrodan ya da lokantada yan yana oturmaya dayanmak son derece güçtür. Yüzünüze tükürmediği kalır bir; hiç utanmadan, küstahça davranır size karşı, çalimından oflayıp poflar, tikanacak gibi olur; öyle ki, sonunda mideniz bulanır, safranız kabarır, doktor çağırmanız gerekir. Fransız'lar çok sever bunu ama. İnsani sasırtan bir şey daha var: Simdi tiyatrodan mösyö Bopre'ye asiri bir ilgi duyuluyor. Kuskusuz, çok para biriktirmiş, mal sahibi olmuştur Bopre. Inatçidir, saftır, burjuva aliskanlıklarıyla, bir koca ol-masıyla gülünçtür; ama mabisinin ona ihanet ettiginden kuskulanarak istirap çekmek zorunda olduğu perdede temiz yürekli, dürüst, soylu, erdemlidir de. Ne var ki, yüce gönüllülükle bağışlamaya karar verir karisini gene de.Mabis-in bir melek kadar temiz olduğu, Gustav'a söyle bir tutulup hafiften oynastığı, onu soylu-luguyla ezen bribrisinin dünyada onun için en değerli insan olduğu anlaşıldı tabî sonunda. C,cile'se eskisi gibi meteliksizdir gene elbette, ama yalnız birinci perdede böyledir bu; sonra milyonları olur. Gustav, her zamanki gibi

150

magrurdur gene. Karsisindakileri küçümser bir soylulugu vardır: yalnız, asker olduğu için daha bir kibirlidir, hepsi o kadar. Dünyada en çok değer verdiği şey, kaniyle kazandığı haçıyla @l',p,e de mon p, re⁻*dır. Babasının bu kilicini düşürmez agzından hiç. Olur olmaz yerde hep ondan söz eder. Konunun ne olduğunu bile kavrayamazsınız. Küfreder, tükürür, bağırıp çağırır, ama herkes eğilir önünde, seyircilerse aglar (evet bayagi aglar), alkislarlar. Meteligi yoktur tabî, sine qua non** dur bu. Madam Bopre âsiktir ona tabî, C,cile de; ama C,cile'in onu sevdiğinin farkında değil-dir Gustav. Bes perde boyunca askından inler durur C,cile. Sonunda kar ya da buna benzer bir şey yagar.

C,cile pencereden atmak ister kendini. Ama bu anda iki e! silâh atilir pencerenin dibinde, herkes kosar: Gustav, yüzü bembeyaz, kolu bagli, agir adimlarla girer sahneye. Kaniyle kazandigi kordelasi parlamaktadır ceketinde. C,cile'i bastan çıkarmaya çalışan, ona iftira eden alçak cezalandirilmistir. Gustav, C,cile'in onu sevdigini, bütün bu dolaplari madam Bopre'nin çevirdigini unuttur sonunda. Ne var ki, süt dökmüs kediye dönen madam Bopre'nin yüzünde renk kalmamistir. Gustav, madam Bopre'nin onu sevdigini anlar. Ama o

*Babamin kilici. ** Olmazsa olmaz.

151anda bir silâh sesi daha duyulur. Üzüntüsünden kendi canina kiyan mösyö Bopre'dir bu. Madam Bopre bir çiglik atarak kapiya kosar, ama Mösyö Bopre girer içeri. Elinde bir tilki -ya da buna benzer bir hayvan- lesi vardır. Ders verilmiştir; mabis ömrünün sonuna dek unutamaz bir daha bu dersi. Kadin, her şeyi bagislayan bribrisine sokulur. Gelgelelim birden milyonlari oldugu anlasilir C,cile'in, Gustav gene baskaldirir. Evlenmek istemez. Bagirip çağirir, agzina geleni söyler. Gustav'in küfretmesi, milyonlara tükürmesi zorunludur, yoksa bagislamaz onu burjuva. Erisilmez erdem yeterince bulunmaz oyunda öyle olmazsa... Burada burjuvanin çeliskiye düstüğünü sanmayin sakın. Korkmayin: Milyonlari kaçirmayacaktır mutlu çift; zorunludur milyonlar, sonunda erdemin ödülü olurlar daima. Burjuva çeliskiye düsmez hiç bir zaman. En sonunda milyonlari da, C,cile'i de alir Gustav;gene fiski-yeler, pamuk boneler, su sesi, vb., vb. baslar. Böylece hem daha çok duygululuk, hem de erisilmez erdem elde edilmiş oluyor. Aile soyluluguyle herkesi ezen Bopre'nin ne denli güçlü oldugu anlasiliyor; en önemlisi de, öylesine sevilen, deger verilen milyonlar seyirciye bir fatum,* doganin bir yasasi olarak sunuluyor... Bribriyle mabis huzur içinde, avunmus,

*Kader.

152

gönülleri rahat çıkıyorlar tiyatrodan. Gustav yanlarımdadır; baskasinin mabisini paytona, bindirirken gizlice öpüyor küçücük elini... Her şey gerektiği gibi oluyor.

1863

SONBILGI YAYINLARI DENEME, ANI DIZISI

TL.

1. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan 3.-
2. Gustav Janouch KAFKA İLE KONUSMALAR A. Turan Oflazoglu 4.-
3. Albert Schweitzer ÇOCUKLUGUM VE GENÇLİGİM
Yurdakul Fincana 4.-
4. D. H. Lawrence ANKA KUSU Aksit Göktürk 5.-
5. Bertrand Russel DÜNYA GÖRÜŞÜM Cenap Yılmaz 5.-
6. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEYİZ 5.-
7. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÜM Bilge Karasu 4.-
8. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DIPLOMAT 10.-

9. Serif Hulusi AHMET HASIM (Hayati, Sanati ve Seçilmiş Siirleri) 7.50
10. Bertrand Russell VIETNAM'DA SAVAS SUÇLARI
- Niyazi Atakoglu 7.50
11. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk 4.-
12. Sevket Süreyya Aydemir İNKILAP ve KADRO 10.-
13. Nâzım Hikmet KEMAL TAHİR'E MAHPUSANEDEN MEKTUPLAR 15.-
14. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLİTİKADA 45 YIL 10.-
15. Dogan Avcıoglu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI 7.50
16. Yakup Kadri Karaosmanoglu GENÇLİK VE EDEBİYAT HATİRALARI 12.50
17. Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Oflazoglu 15.-
18. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCEİ Çetin Altan 15.-
19. Çetin Altan KOPUK KOPUK 15.-
20. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI 10.-
21. Dogan Avcıoglu DEVRİM ÜZERİNE 10.-
22. Aziz Nesin MERHABA 10.-
23. Aziz Nesin NUTUK MAKİNASI/AZ GİTTİK UZ GİTTİK 10.-
24. Çetin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN 20.-
25. Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ... (Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notları) Ergin Altay 10.-BİLGİ YAYINLARI
2. Jean Tardieu SEKİZ OYUN Yildirim Keskin
4. Cahit Atay SULTAN GELİN
5. Albert Camus SANATÇI VE ÇAĞI Yildirim Keskin
6. Oppenheimer BİLİM VE SAGDUYU Onur Öymen
8. A. de Saint-Exupery KÜÇÜK PRENS Cemal Süreya - R. Tomris
9. Güner Sümer BOZUK DÜZEN
10. Orson Welles YURTTAS KANE Nijat Özön
11. Giovanni Guareschi DON CAMILLO VE SEYTAN Yurdakul Fincan

12. Güngör Dilmen Kalyoncu MIDASIN KULAKLARI
13. Friedrich Dürrenmatt DURUSMA GECESİ Cenap Yılmaz
14. Anton Çehov TÜTÜNÜN ZARARLARI
BİR EVLENME TEKLİFİ
AYI
SAYFIYEDE YAZ Yılmaz Grudı
15. Yakup Kadri Karaosmanoglu SODOM VE GOMORE
16. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan,
18. Aisopos EZOP MASALLARI Tarık Dursun K.
Desenler: Asli - Turhan Selçuk
19. Gustave Janouch KAFKA İLE KONUSMALAR A. Turan Oflazoghi
20. Akutagava RASOMON Tarık Dursun K.
21. Pudovkin SINEMANIN TEMEL İLKELERİ Nijat ozon.
22. Yakup Kadri Karaosmanoglu HÜKÜM GECESİ
23. Ingmar Bergman YEDİNCİ MÜHÜR A. Turan Oflazoglu
24. Marguerite Duras MODERATO CANTABILE Bertan Onaran
25. Albert Schweitzer ÇOCUKLUGUM VE GENÇLİGİM
Yurdakul Fincancı'
26. Antonioni GECE lk Tamer
27. D. H. Lawrence ANKA KUSU Aksit Göktürk
28. Truman Capote TIFFANY'DE KAHVALTI Meral Alaku*
29. Bertrand Russell DÜNYA GRSM Cenap Yılmaz
30. Aziz Nesin MEMLEKETİN BİRİNDE HOPTİRİNAM
31. Friedrich Dürrenmatt YUNANLI BİR KIZ ARANIYOR Aksit Göktürk
32. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ
33. Andre Bazin ÇAGDAS SINEMANIN SORUNLARI Nijat za
34. ON KISA OYUN Türkçesi: Ülkü Tamer
35. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÜM Bilge Karasu
36. Anton Çehov IVANOV . Ataol Behramoglu,

37. Nathalie Sarraute YÖNELISLER Mükerrerrem Akdeniz
38. SAHNEYE KOYMA SANATI Türkçesi: Suat Taser
39. Eisenstein POTEMKIN ZIRHLISI Renoir HARP ESIRLERI
- Ford CEHENNEMDEN DÖNÜS Nijat Özön-
40. Fakir Baykurt AMERIKAN SARGISI
41. Marguerite Duras BÜTÜN GÜN AGAÇLARDA Salâh Birsell-
42. Heinrich Böll TRENIN TAM SAATİYDI Zeyyat Selimoglu
43. Behçet Necatigil GECE ASEVI (Bes Kisa Oyun)
44. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DIPLOMAT
45. Ingmar Bergman AYNADAKI GIBI-SESSİZLİK Tezer Özlü-Fadil Tayla
46. Maksim Gorki KÜÇÜK BURJUVALAR Güner Sümer
47. Roger Martin du Gard POSTACI Erdogan Basar
48. Serif Hulusi AHMET HASIM
49. Güngör Dilmen Kalyoncu KURBAN
50. Bertrand Russell VIETNAM DA SAVAS SUÇLARI Niyazi Atakoglu
51. Tibor Dery EGLENTİLİ BİR GÖMME TÖRENİ Adalet Cimcoz
52. Cervantes DON OUIJOTE -I-
- DON OUIJOTE -II- Bertan Onaran
53. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk
54. Kemal Tahir DEVLET ANA
55. Cevdet Kudret KARAGÖZ -I-
- KARAGÖZ -II-KARAGÖZ -III-
56. Knut Hamsun PAN Behçet Necatigil
57. Maksim Gorki AYAKTAKIMI ARASINDA Vâ - Nû
58. Franz Kafka AMERİKA Arif Gelen
59. Aiskhylos ZINCİRE VURULMUS PROMETHEUS
- Azra Erhat - Sabahattin Eyuboglu
60. Sevkett Süreyya Aydemir İNKİLAP VE KADRO
61. Nijat Özön TÜRK SINEMASI KRONOLOJISI

- ®2. A. de Saint-Exupery GECE UÇUSU Bertan Onaran
- ®3. Cahit Sitki Taranci ÖMRÜMDE SÜKUT
64. B. Traven PAMUK İŞÇİLERİ Adalet Cimco
- ®. Attilâ ilhan YASAK SEViSMEK
- ®6. Nâzim Hikmet KEMAL TAHİR'E MAHPUSANEDEN MEKTUPLAR
67. Shakespeare ROMEO İLE JULIET A. Turan Oflazoglu
68. Kemal Tahir YORGUN SAVASÇI
70. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLİTİKADA 45 YIL
71. Bedri Rahmi Eyuboglu KARADUT 69
72. Fakir Baykurt EFENDİLİK SAVASI
73. Kemal Tahir KURT KANUNU
74. Dogan Avcioglu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI
75. Pertev Naili Boratav AZ GİTTİK UZ GİTTİK
76. Azra Erhat MAVİ ANADOLU
77. Yakup K. Karaosmanoglu GENÇLİK VE EDEBİYAT HATİRALARI
78. Aziz Nesin NAMUS GAZİ
79. Haldun Taner SANCİO'NUN SABAH YÜRÜYÜSÜ
80. Kemal Tahir GÖL İNSANLARI
81. Oktay Rifat SİİRLER
82. Adalet Agaoglu ÇATIDAKİ ÇATLAK - SİNİRLARDA
83. Miguel de Unamuno SIS Behçet Necatigil
84. Miodrag Bulatovic GODOT GELDI Sevgi Sabuncu
85. Ceyhun Atuf Kansu SAKARYA MEYDAN SAVASI
86. Eisenstein KORKUNÇ İVAN Alpagut Erenulug
87. Kemal Tahir RAHMET YOLLARI KESTİ
88. Esref HİCVIYELER
89. La Fontaine MASALLAR Nâzim Hikmet
90. Fakir Baykurt ANADOLU GARAJI
91. Sabahattin Kudret Aksal ESİK

92. Haldun Taner HIKAYELER -I-Haldun Taner HIKAYELER-II-93. Turgut Uyar DiVAN

94. Melih Cevdet Anday GiZLi EMiR

95. Ömer Seyfettin BÜTÜN ESERLERİ I.EFRUZ BEY

2. KAHRAMANLAR

3. BOMBA

4. HAREM

5. YÜKSEK ÖKÇELER

6. KURUMUS AGAÇLAR

7. YALNIZ EFE

8. FALAKA

96. Necati Cumali BASAKLAR GEBE

97. Valemin Berejkov TAHRAN 1943 Hasan Ali Ediz

98. Kemal Tahir YEDIÇINAR YAYLASI

99. Aziz Nesin GOL KRALI

100. Gogol ÖLÜ CANLAR Melih Cevdet Anday

101. Sait Faik BÜTÜN ESERLERİ

1. SEMAVER / SARNIÇ

2. SAHMERDAN / LÜZUMSUZ ADAM

3. MEDARI MAISET MOTORU

4. MAHALLE KAHVESİ / HAVADA BULUT

5. KUMpanyA / KAYIP ARANIYOR

6. HAVUZBASİ / SON KUSLAR

7. ALEMDAGDA VAR BİR YILAN / AZ SEKERLİ / SIMDI SEVISME VAKTI

8. TÜNELDEKİ ÇOCUK / MAHKEME KAPISI

102. Kemal Tahir KÖYÜN KAMBURU

103. Kemal Tahir BÜYÜK MAL

104. Ferit Devellioglu TÜRK ARGO SÖZLÜĞÜ

105. Friedrich Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Oflazoglu

106. Elsa Triolet BEYAZ AT Attilâ Tokatli

107. Bilge Karasu UZUN SÜRMÜS BİR GÜNÜN AKSAMI
108. Aziz Nesin ÖLMÜS ESEK
109. Anton Çehov ÜÇ KIZKARDES Hasan Ali Ediz
- ORMANCINI Ataol Behramoglu
110. Cevdet Kudret TÜRK EDEBİYATINDA HİKAYE VE ROMAN-I-Cevdet Kudret TÜRK EDEBİYATINDA HİKAYE VE ROMAN-II-
111. Maksim Gorki FOMA Attilâ Tokatli
112. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCEİ Çetin Altan
113. Çetin Altan KOPUK KOPUK
114. Kemal Tahir SAGIRDERE
115. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI
116. F-ruzan PARASIZ YATILI
117. Dogan Avcioğlu DEVRİM ÜZERİNE
118. Kemal Tahir KÖRDUMAN
119. Haldun Taner SERSEM KOCANIN KURNAZ KARISI/
- KESANLI ALI DESTANI 120; Tomris Uyar İPEK VE BAKIR
121. Jack London ADEMİDEN ÖNCE H. Pinar Kor
122. Selim İleri PASTIRMA YAZI
123. Roger Vailland YALNIZ ADAM Attilâ Tokatli
124. Cahit Atay PUSUDA/KARALARIN MEMETLERİ/ANA HANIM
- KIZ HANIM
125. Roger Vailland KANUN Attilâ Tokatli
126. Giovanni Guareschi DON CAMILLO
- VE HAYIRSIZ OGUL Özcan Yalim
127. Mustafa Nihat Özön OSMANLICA - TÜRKÇE SÖZLÜK
128. Aziz Nesin MERHABA
129. Zaharia Stancu ÇİNGENEM Attilâ Tokatli
130. Ali Püsküllüoğlu ÖZ TÜRKÇE SÖZLÜK
131. Aritoine de Saint-Exupery SAVAS PILOTU Bertan Onaran

132. Aziz Nesin NUTUK MAKINASI/AZ GITTİK UZ GITTİK
133. Michel de Saint Pierre MİLYARDER ' Attilâ Tokatli
134. Vittorio de Sica BİSİKLET HİRSİZİ Alpagut Erenulug
135. Çetin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN
136. Marcel Martin CHARLIE CHAPLIN (SARLO) Timuçin Yekta
137. Albenine Sarrazin KEMİK Tarik Alemdar
138. Fûruzan KUSATMA
139. Visconti LEOPAR Alpagut Erenulug
140. Trudy Baker -Rachel Jones KAHVE Mİ, ÇAY Mİ,
YOKSA BENİ Mİ? Oksan Okandan Karamanbey
141. Hidayet Sayin TOPUZLU/UZAK DÜNYALAR
142. Attilâ İlhan BEN SANA MECBURUM
143. Kemal Bilbasar DENİZİN ÇAĞIRISI
144. Nikolay Haytov DÜNYA POTURUNU ÇIKARIYOR Naime Yılmaer v 145. Çetin Altan
BÜYÜK GÖZALTI
- 146 Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ (. (Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notlan)
Ergin Altay
- BİLGİ YAYINLARI ÖZEL DİZİ
1. Prof. Macit Gökberk FELSEFE TARİHİ
 2. Mete Tuncay TÜRKİYE'DE SOL AKIMLAR
 3. Prof. Sadun Aren İSTİHDAM, PARA VE İKTİSADİ POLİTİKA
 4. Nâzim Hikmet KUVAYI MİLLİYİ (Resimler: Abidin Dino. Notlar: Cevdet Kudret)
 5. Dogan Avcioğlu TÜRKİYE'NİN DÜZENİ (iki cilt)
 6. Metin And GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU
 7. Prof. Suut Kemal Yetkin TÜRK MİMARISI
 8. Dr. Çetin Yetkin SİYASAL ÜCTİDAR SANATA KARŞI
 9. Memduh Aytür KALKINMA YARISI VE TÜRKİYE
 10. Prof. Gotthard Jäschke YENİ TÜRKİYE'DE İSLAMLİK
- Hayrullah Örs

11. Prof. P. A. Sorokin BİR BUNALIM ÇAGINDA TOPLUM

FELSEFELER! Mete Tuncay BILGI YAYINLARI YASA DIZISI

1. SON DEĞİŞİKLİKLERİYLE GEREKÇELİ ANAYASA (Kâzım özt-rk)BILGI YAYINLARI
: 146

DENEME, ANI DIZISI : 25

Birinci Basım Mart 1972

BiLGİ YAYINEVİ

Sakarya Caddesi 8 Yenisehir, Ankara

Telf. :17 74 03-12 50 67

DOSTOYEVSKI

BATI, BATI DEDİKLERİ.

(YAZ İZLENİMLERİ ÜZERİNE KIS NOTLARI)

Türkçesi: Ergin Altay

BILGI YAYINEVİ

Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZOĞLU

BILGI BASIMEVİ - ANKARA, 1972

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

Önsöz yerine